

CADERNOS RAMÓN PIÑEIRO
(XXVII)

Cartas a Fermín Penzol

XUNTA DE GALICIA

CADERNOS RAMÓN PIÑEIRO
(XXVII)

Cartas a Fermín Penzol

DE

Ramón Piñeiro
Ramón Cabanillas
Ben-Cho-Shey
Otero Pedrayo

*Apéndice I: Unha carta longa de Rodolfo
Prada a don Ramón Otero Pedrayo.*
*Apéndice II: Dez cartas máis de R. Piñeiro
a Isidoro Millán.*

Edición, introdución e notas de
Luís Cochón

Coa colaboración de
Lorena Domínguez Mallo
Anastasio Iglesias Blanco

CADERNOS RAMÓN PIÑEIRO
(Cadernos galegos de pensamento e cultura)

Directores:

Luís Alonso Girgado
Xosé Luís Cochón Touriño
Ramón López Vázquez

Consello asesor:

Xesús Ferro Ruibal
Xosé Manuel García Iglesias
Anxo González Fernández
Ramón Mariño Paz
Anxo Tarrío Varela
Andrés Torres Queiruga

Edita:

Xunta de Galicia
Consellería de Cultura, Educación e Ordenación Universitaria
Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades

Secretario Xeral de Política Lingüística:

Valentín García Gómez

Coordinador científico:

Manuel González González

Director Técnico de Literatura:

Anxo Tarrío Varela

© Textos: herdeiros do destinatario.

© Da introdución e notas: Luís Cochón.

© Ilustracións da cuberta e do interior de Xulio García Rivas.

Maquetación e impresión:

Grafisant, SL (Santiago de Compostela)

ISBN:

978-84-453-5120-8

Depósito legal:

C 2316-2013

ÍNDICE

Limiar	9
Nota de edición.....	17
Cartas de Ramón Piñeiro	23
I.....	25
II	27
III.....	28
IV.....	29
V	31
VI.....	32
VII.....	33
VIII	34
IX.....	35
X	36
XI	37
XII.....	38
XIII	39
XIV	40
XV.....	42
XVI	43
XVII.....	45
XVIII.....	46
XIX.....	47
XX.....	48
XXI.....	49

XXII	50
XXIII	53
XXIV	54
XXV	55
XXVI	57
XXVII	59
XXVIII	61
XXIX	63
XXX	64
XXXI	65
XXXII	67
XXXIII	68
XXXIV	69
XXXV	71
XXXVI	72
XXXVII	73
XXXVIII	74
XXXIX	76
Cartas de Ramón Cabanillas	81
1	83
2	85
3	87
4	88
5	90
6	92
7	93
8	95
Cartas de Ben-Cho-Shey	
(Xosé Ramón Fernández-Oxea)	99
A	101
B	102
C	103
D	104
E	106
F	107

G	109
H.....	110
I.....	112
K	113
Carta de Otero Pedrayo	
[Única]	119
Apéndice I	
Carta de Rodolfo Prada a Ramón Otero Pedrayo	123
Apéndice II	
Cartas de Ramón Piñeiro a Isidoro Millán González-Pardo	
a	136
b	137
c	138
d.....	139
e	141
f.....	142
g	144
h.....	145
i.....	146
k	147
Índice onomástico	149

Limiar

Nunha carta de Cabanillas (a número 7 deste epistolario) dirixida ó Sr. D. Fermín Fernández Labandera Penzol (nótese a secuencia ó chou dos apelidos) “no encastelado Castropol faraute do Eo”, anótanse no encabezamento nome e lugar do destinatario, como é de razón. Pero o remitente vai máis aló: a visión castrexa da vila de Castropol e o seu castelo empetoutado, castro e vila, onde os veciños se foron asentando arredor daquel promontorio, sitio no esteiro do Eo, na man esquerda da ría. E nese máis aló que se dixo, Cabanillas entromete unha aposición explicativa: faraute do Eo. Faraute é un medievalismo de orixe provenzal, palabra moi cara ó autor que viña de usar no poemario Samos co significado que ten alí e aquí, de ‘mensaxeiro’, ‘anunciador’, ‘heraldo’, acepcións todas elas que fan referencia, agora, ó río e ó castro. Faraute como verba de porte, heráldica, diversa e distinta, coa pátina secular doutras idades e lendas.

Menos coñecida é a acepción de ‘intérprete’, ou esta que trae o Dicionario de don Eladio: “el que lleva recados de una parte a otra, entre personas ausentes o distantes”. Tamén ‘mediador’. Polo que a semántica desprázase: dende ad locum até ad personam. Don Ramón, á parte de poeta laureatus é, se cadra por iso mesmo, individuo civil, desperto, agudo e, nesta altura —e noutras—, comprometido. A el non se lle oculta que a súa corresponsalía con Fermín Penzol, el e os máis (Piñeiro e Ben-Cho-Shey et alii), responde a unha política de urdime doméstica que por veces semella clandestina, ó abeiro da fratría antiga.

Durante algúns anos, o pouco que fora quedando do galeguismo interior (na metrópole) tivo que ser ganduxado como se puido, aquí e acolá, corcosido. Tódolos que neste epistolario se cartean con Penzol pertencen á Irmandade, incluído o propio Penzol, certamente, que exerce na causa como activista orgánico no cimo do penedo. Así pois, canto teña que ver coa fratría, debe ser comunicado ó secretario xeral, ou de acción política. El é quen xunta e reúne as novas de interese para o grupo. Tal é o seu papel e rol. Segredo de todos.

Ben o di Cabanillas ó traer a palabra faraute como emblema. Non se refire ó Eo ou a Castropol (aínda que tamén): designa o home polo lugar. Un desvío que se chamou sinécdoque por contigüidade. Faraute vén ser Fermín Penzol.

No Tesoro de la lengua castellana o española de Sebastián de Covarrubias, sub voce *FARANDULERO*: [] “Díxose del verbo for, faris por hablar, cuyo origen trae también la palabra farsante y faraute, que es el que haze al principio de la comedia el prólogo. Algunos dicen que faraute se dixo a ferendo, porque trae las nuevas de lo que se ha de representar, narrando el argumento” [] “Ultra de lo dicho” -(sub voce *FARAUTE*)- “sinifica el que interpreta las razones que tienen entre sí dos de diferentes lenguas, y también el que lleva y trae mensajes de una parte a otra entre personas que no se han visto ni careado, fiándose ambas partes dél”. [Cítase pola impresión de 1611, “con las adiciones de Benito Piñeiro Noydens publicadas en la de 1674”, edición preparada por Martín de Riquer para S.A. Horta, I.E. Barcelona, 1943].

Ó pouco de ter eu editado as cartas de Cabanillas a Isidoro Millán González-Pardo, e as de Ramón Piñeiro ó mesmo destinatario, e falando delas, díxome o meu amigo Xosé Antonio Durán que el tiña na súa casa pontevedresa, na rúa dos Ferreiros, algunhas cartas do de Fefiñáns a Fermín Penzol. Entregáralas a viúva deste, dona Branca Jiménez Alonso, no ano 2002, no seu domicilio do ensanche compostelán, no vestíbulo do piso, presidido polo espléndido retrato que Grandío lle fixo en Madrid ó mecenas Penzol. Dona Branca, despois de visionar o documental ben acaído que de don Fermín lograra, no seu Taller de Ediciones o propio Durán, entregoulle unha caixa ou estoxo de cartón con cartas (non só as de Cabanillas) que lle foran quedando á viúva, aínda despois de enviar todo a Vigo, para a Fundación: agradecida, dona Branca quíxolle facer agasallo ó narrador e guionista da historia documental, como lembranza. Dese galano de dona Branquiña proceden tódalas misivas diversas que constitúen o epistolario que damos ó prelo. E gracias sexan dadas a Xosé Antonio Durán, altruísta, que as puxo ó meu dispor.*

* “Máis que un bibliófilo, máis que unha Fundación”. Documental de trinta minutos de duración. *Taller de Ediciones*, sobre un guión de José Antonio Durán e realización de Jorge Durán. Unha profunda revisión biográfica acometida por un investigador de fuste e criterio, entre a persoa (Fermín F. Penzol) e a súa obra (a Fundación Penzol).

Non só as de Cabanillas (8), tamén as máis numerosas de Piñeiro (XXXIX) e as (dez) de Ben-Cho-Shey. Mención á parte merecen a carta (Única) de Otero Pedrayo e a longuíssima (véxase o Apéndice I) de Rodolfo Prada, que dá conta e razón demorada do pasamento de Castelao, antes e despois, dirixida en primeiro lugar a don Ramón Otero e logo en copias a outros destinatarios, e varias veces impresa —tamén aquí— como memoria emocionada.

Todo este material, hoxe en poder do depositario, ha ser transferido á Fundación Penzol, destino, o máis adecuado, segundo Durán ten acordado, para o pequeno arquivo, estoxado en cartón, sen dúbida esquecido, e até hoxe ignorado. Alguén podería completar as historias que nestas cartas contan ó exhumar aquelas que seguen a estas no legado total de Fermín Fernández Penzol-Labandera.

Colocamos ó comezo as cartas de Piñeiro por ser o primeiro en escribir e o máis tenaz (7-3-1950 e 21-VII-1957); e mesmo polo número de epístolas (XXXIX, en maiúsculos romanos). A continuación as oito de Cabanillas, en numeración arábiga maiúscula, entre 24-maio-1951 e 2-I-1953. No terceiro lugar, que debería ser o segundo, as dez de Ben-Cho-Shey, na orde alfabética, maiúscula, escritas entre o 1º de abril, 1950 e o 19 de Marzal de 1953.

As cartas destes tres remitentes deben ser as primeiras das series respectivas no carteo que tivo que proseguir. Nótese con todo que os correos de Ben-Cho-Shey e de Cabanillas rematan ó principio do ano 1953. E o de Piñeiro dura até 1957, a mediados do ano. Tal circunstancia —a cesación da correspondencia dos primeiros e a contumacia do primeiro— non pode pasar inadvertida: no organigrama partidario, a función directiva do maior nivel é desempeñada, como secretario xeral, por Penzol entre 1946 e, máis ou menos, 1952^{**}. É Penzol quen debe ser informado de todo. Cando ese labor pasa a ser exercido, como intelectual orgánico, por outra persoa, Ramón Piñeiro, que descarga o benemérito rexistrador da moi onerosa obriga en tempos, por demais, de Guerra Fría, l'ère du soupçon (tempo de receo e sospeita), que se ten dito.

As cartas de Piñeiro puxéronse no correo, en Lugo, 10 (sobre todo, as primeiras); as máis en Santiago / Compostela, 19; 4 en Valdecilla (de Santander); outras 4 en Gijón / Xixón; 1 en Coruxo; e 1 en Madrid. As de Cabanillas, 5 en

^{**} Período que cadra co encarceramento de Piñeiro (1946-1949), coa liberdade vixiada e coa prevención cautoria que el e os seus irmáns galeguistas deben adoptar na clandestinidade.

Madrid; 2 en Cambados e 1 en Samos. As de Ben-Cho-Shey, 8 en Madrid; 1 en Soria e 1 en Toledo. A cáseque totalidade das misivas escribíronse de puño e letra, agás algunha de Ben-Cho-Shey, e a de Rodolfo Prada, no Apéndice I. As 10 que Piñeiro lle escribe a Millán (Apéndice II) son tamén autógrafas. O mesmo sucede coa carta de Otero Pedrayo a Penzol.

*De modo que publicamos 10 cartas máis*** de Ramón Piñeiro a Isidoro Millán. O epistolario entre os dous forma o Caderno Ramón Piñeiro (XIII), publicado xa en 2009. As que hoxe damos a lume apareceron despois, pero polas datas e polos temas que tratan, véñenos como anel ó dedo para ilustrar as orixes de Galaxia, a non nata edición do Onomástico etimolóxico do padre Sarmiento, na que tanto se esforzou a editorial viguesa, alicerce —que outro mellor— da colección filolóxica que Piñeiro considerou no seu día e durante moitos anos. Da historia da edición frustrada habería moito que falar —para ben— noutro lugar.*

As cartas reflecten a pobreza intelectual e moral da Ditadura, dun tempo no que non pasaba nada até para os máis avisados. O único que di algo comprometedor para si mesmo é o vello Cabanillas, que parece vir de volta de todo, pero salferido aínda do seu vello agrarismo rebelde.

*Fálase dos amigos, poucos, de tertulias de café. Cartas previstas e previsibles. Misivas anunciadas. De ordenanza. Para dicir que nada hai que dicir. Tan cautos que non falan nin de política (ou non escriben). Todos están xa convencidos e persuadidos, de modo que a procesión vai por dentro. De cando en vez comunícanse co irmán maior no esquema partidario. Unha especie de **parte** nunha España cuarteleira. Que ninguén espere primores desta prosa non poética, agás na carta única de Otero Pedrayo. Algo se conta de amigos ou coñecidos; de algún libro que vai saíndo. A bibliomanía de Penzol vai aparecendo por riba da política, senón foi esa a mellor política que don Fermín levou a cabo, para todos nós, a non ser o emocionante compromiso partidario que aquí se conta de esguello, pero que política é. Moitas das cartas de Piñeiro fálan de proxectos ou realizacións da editorial Galaxia, e cando non, nova de libros e de libeiros de novo e de vello, ou bibliotecas particulares que poderían ser mercadas. Boa parte da Fundación Penzol débese ó pulo impecune de Ramón Piñeiro.*

*** Véxase “As reviravoltas na edición do Onomástico”, de Luís Cochón e Miro Villar. *A Trabe de Ouro*, n.º 85, pp. 55-78. Sotelo Blanco. 2011.

As biografías dos persoeiros que escriben, e len, neste libro son ben coñecidas para maior honra de Galicia.

Acaso, chegados aquí, unha pequenísima nota última, verbo de Fermín Penzol, destinatario das máis das cartas. “Nos derradeiros anos da súa vida” —escribe Piñeiro— “cando xa lle iban faltando os folgos para saír da casa e, pouco a pouco, para ler de seu, seguíu mantendo viva a preocupación política”. [“A personalidade política de Fermín Penzol”, por Ramón Piñeiro. Grial, n.º 73, xulio-agosto-setembro, 1981. Pp. 279-288]. “Branca ocupábase de lle ler o xornal” —segue a escrita de Piñeiro— “escollendo as noticias que lle podían interesar máis, e eu tódalas noites lle completaba a información política, que comentábamos. Seguiu con atención todo o proceso da nosa Autonomía hastra a aprobación do Estatuto nas Cortes. Cando lle comuniquéi que se fundara o Partido Galeguista, díxolle a Branca que o afiliase” (art. cit., pp. 287-288). Esta aseveración final desmonta, e bota por terra, toda a acción política do propio Piñeiro, desmentida, agora, pola decisión do mesmo Penzol de afiliarse ipso facto ó Partido Galeguista, na propia cara de quen máis se opuxo a esa fundación.

Véxase como a probidade de Ramón fai testemuña —contra de si—, case que, nas últimas do amigo, deses camiños —que si, que non— que se bifurcan. O cabo, o texto de Piñeiro, non pode por menos que honrar o amigo ido: “E con esa raiola de esperanza no espírito, tan limpamente galego ao longo da vida, parouse doce e silenciosamente o seu corazón na mañán primaveral do 5 de marzo”. [1981].

Nota de edición

A transcripción das cartas foi ben doada. Reprodúcense na súa totalidade íntegra. Mantense a ortografía e mesmo a puntuación e algún que outro desleixo menor.

Anótanse no rodapé, persoas, títulos, circunstancias ou situacións, referidos ós textos (cando foi posible), con indicacións —atendibles, ó noso entender— esporádicas e non exhaustivas.

Cartas de Ramón Piñeiro

(1950-1957)

I

Lugo, 7-3-1950

Meu querido amigo:

Mándoches iste diccionario¹ que se acaba de editar baixo a protección do “Centro Gallego” de Madrid, que supoño non-o terás.

Non che mando os “Suplementos” de “La Noche” porque non voltaron a saír². Fai tempo que non me escribe o Paco [del Riego] e non sei si ten algunha información en col d-iste asunto.

De Madrid tampouco teño novas recentes. Envíoches a derradeira carta que recibín do Ben-Cho-Sey³.

Escribume o Rey Baltar⁴ dende Bos Aires pedíndome un traballo para un número de “Nos”. Tema que pensan adicar, con carácter extraordinario, á lembranza do Castelao. Xa cho mandei. Tamén che mando un artigo que publicou o Juanito⁵ en París. Sei que alí celebrouse un acto de homaxe a Castelao e outro, pol-o visto moi importante, en New-York.

Xa sabes que tamén morreu o Caneres.

¹ José Ibáñez Fernández. *Diccionario da rima e galego-castelán*. Madrid, 1950.

² O último, número 15, apareceu o 28-01-1950. En realidade son 16 porque o número 14 apareceu repetido. Dispoñemos dunha edición facsímile *La Noche. Suplementos del Sábado*, feita polo Centro Ramón Piñeiro. Santiago de Compostela. Xunta de Galicia. 1996. Conta con senllas presentacións do director dos suplementos, Francisco Fernández del Riego, e de “Borobó” [Raimundo García Domínguez].

³ Parece teima de Piñeiro grafar sen ‘h’ o pseudónimo Ben-Cho-Shey, o mesmo fixo co Novoneyra ó furtarlle o ‘y’.

⁴ Trátase do padronés Ramón Rey Baltar, poeta e emigrante na Arxentina, onde finou en 1969.

⁵ Juan García Durán, amigo personal de Piñeiro, con quen compartiu as inclemencias carcerarias.

Fai unhos días voltaron a prender a Lucía Valencia e a setenta confrades máis⁶. Supoño que sería pol-a distribución de unha edición nova das suas famosas estadísticas económicas, edición que firmou co seu nome.

Xa saberedes que o voso parente Páramo⁷ fíxose cárrego do “Pueblo Gallego”.

Si vos animades, cando veñades por eiquí podíamos facer unha escapada a Ourense a falar co-aquela xente. O que me suxeriu a idea foi Cesáreo⁸, que tamén concurriría. Craro que íl desexa que cadre en fin de semana, e dí que se encarga íl de avisar ó Leuter⁹.

Moitos saúdos de Isabel¹⁰ —e meus tamén— pra Blanquita¹¹ e unha aperta pra ti do teu amigo

Ramón

⁶ Luisa Narváez Macías (non Lucía), duquesa de Valencia, “o noso contacto político con ela tivo lugar no ano 1949, por certo estando procesada e presa por orde do xulgado militar encargado da represión política. Naquela época, asinada co seu nome e escudo ducal, circulou profusamente por toda España, polas embaixadas estranxeiras e polos xornais e revistas máis importantes de Europa unha forte e moi seria propaganda antifranquista que tivo gran resonancia e, naturalmente, motivou a súa detención, proceso e encarceramento. Cando a policía practicou un rexistro no seu domicilio, atoparon unha imprenta clandestina no soto, coa que se imprimía parte desa propaganda. Resultado de tan activa combatividade foi o que a duquesa de Valencia pasase a encabezar un grupo monárquico partidario da negociación de don Juan coas esquerdas democráticas” (en Ramón Piñeiro, *Da miña acordanza*, pp. 139-140. Galaxia. 2002). A caída que aquí se conta con inmediatez, tivo que ser posterior á que se fai referencia na nosa nota.

⁷ José Páramo González, abogado e propietario, daquela, do xornal vigués, que pasou por moitas mans, ate acabar no grupo de Prensa del Movimiento.

⁸ Cesáreo Saco López, galeguista monfortino.

⁹ Leuter González Salgado, de Ourense.

¹⁰ Isabel López García, dona de Ramón Piñeiro.

¹¹ Blanca Jiménez Alonso, de Penzol.

II

Lugo, 5-4-1950

Meu querido amigo:

Xa sabes que a xuntanza que matinaban celebrar os de “Bibliófilos”¹ agora en Semana Santa quedou aprazada deica o día 22.

Supóñote ben informado do trunfal éxito de Otero Pedrayo², pois o Ben-Cho-Sey quedou de te informar. Mándoche istes recortes de algúns xornaes pra que vexas como foi acollida a noticia. Como ves, Otero é hoxe a persoa cultural de máis autoridade científica e de máis prestixio intelectual de Galiza i-o cadeirádego máis popular da Universidade de Santiago. Sen dúbida, na primeira oportunidade favorable Otero será Reitor³.

Mándoche a carta que [Rodolfo] Prada lle escribiu a Otero relatándolle os detalles da agonía, da morte e do enterro do Castelao. A carta está escrita con tal sentimento que resulta emocionante.

¿Sabes que o Prada renovou a suxerencia de me levar a min para Bos Aires? Eu dixen que consultaría cos amigos e farei o que se me diga.

A “Librería Porto” xa comenzou a funcionar como editorial e publicou unha “Historia de la Pintura Gallega” escrita por un coengo compostelán tío do Ferro⁴. Inda non-a vén por eiquí. Canda veña xa che mandarei.

Xa sabes que o Fraguas ganou as oposicións de Instituto i-está nomeado para o Masculino de Lugo.

Mandareiche unhas xornaes recibidos de América.

¿Cando dades unha volta por Lugo?

Saúdos de Isabel e meus pra Blanquita e unha aperta pra ti do teu amigo

Ramón

¹ *Editorial de los Bibliófilos Gallegos*, ligada ó Instituto Padre Sarmiento de Estudios Gallegos desde a súa fundación no ano 1944, quixo substituír malamente o que na anteguerra fora o Seminario de Estudos Galegos, de feliz recordación.

² Referencia á cátedra de Xeografía da Universidade de Santiago, alcanzada a principios do ano 1950.

³ Reflicte candor que unha persoa tan avisada como Piñeiro se deixe levar do seu entusiasmo, non frío, verbo dunha posibilidade imposible, nas circunstancias, para un cargo, a todas luces político, como o de Reitor. A expresión “entusiasmo frío” a respecto de Piñeiro, procede de Cabanillas, como meliorativa.

⁴ José Couselo Bouzas. O título do libro é *La Pintura Gallega*. Santiago. Porto y Cía. 1950.

III

Lugo, 11-4-1950

Querido Fermín:

Recibín a túa carta o mesmo día que eu che tiña votado (*sic*) unha miña cos recortes dos xornaes que falaban do trunfo de Otero.

Hoxe mándoche iste xornal, que che dará unha idea da resoanza que tivo o enterro do Daniel. Tamén chegaron xa os primeiros exemplares da revista “Galicia”, do Centro Galego de Bos Aires, que ven íntegramente adicado a Daniel. Eu díxenlles que che enviasen un exemplar a ti e si non cho mandan envíoches eu o meu.

E agora ista noticia: Estiven un día en Ourense co Casares. Informáronnos que pensan orgaizar un gran homaxe a Otero, patrocinado pol-o Instituto, e desexan que acudan os amigos de Otero de toda Galiza, pois convén que entre na Universidade respaldado pol-a adhesión popular do país. Son tantos en favor do futuro Reitorado. O Leuter quedou de poñerme un telegrama anunciándome a data i-encomendoume a min que che escribise poñendote en antecedentes.

O asunto da “Noite” sigue sin resolverse e parece que de momento non ten solución.

O sábado dábanlle un xantar a Gomez Román por haber sido elixido membro da Academia Galega. Si queres felicitalo as señas son: García Barbón, 25.

Sáudos de Isabel e meus pra Blanquita e unha aperta pra ti do teu amigo

Ramón

IV

Lugo, 16-4-1950

Meu querido amigo:

Recibín a túa carta e podes estar seguro de que tan axiña como seipa a data do homaxe a Otero apresurareime a comunicarcha. Pol-o de pronto ireiche comunicando todal-as novas que a min me comuniquen, así que hoxe direiche as que onte recibín de Vigo. Parece que en Santiago tamén andan a cavilar na chegada de Otero e pénsase na posibilidade de xestionar da Universidade que a primeira leición seña pública e a esprique Otero con toda solenidade no Paraninfo, en cuio caso acudiría xente de toda Galiza pra lle dar caraiter de gran acontecemento cultural. A continuación o “Patronato Rosalía de Castro” ofreceríalle un banquete popular. A iniciativa, que partiu de Paco¹, paréceme moi atinada e supoño que a levarán adiante. Os de Santiago tamén se preocupan de lle buscar casa axeitada e pensaron n-un Pazo que ten un dos Fernández —non sei cal, inda que me figuro será Antón— nas Casas Reales. No piso viviría Otero e nos baixos instalarían as oficinas do Patronato. Outra cousa que propuxo Paco é a publicación de un libro-homaxe adicado a Otero con traballos dos máis destacados inteleitoales galegos.

Supoño que recibirías un exemplar da revista “Galicia”, de Bos Aires, que encarreguei que che remitisen e me prometeron facelo.

Coincido contigo en que é de temer² o uso que o bon de Ben-Cho-Sey pretenda facer dos documentos históricos que ti adequiriches, sen dúbida que o millor é o que tiñas pensado facer: poñelos a disposición dos redatores da Historia de Galiza. De non facer ti mesmo uso d-iles paréceme que estando en preparación unha obra histórica da importancia da que Otero dirixe o máis correito é facilitarlles a iles os materiais de que se poida dispoñer. Pol-o menos eu faría o mesmo que pensas facer ti.

¹ Francisco Fernández del Riego.

² A empatía entre Piñeiro e Ben-Cho-Shey non se dá, nin se deu, por motivos confusos, froito —se cadra— da animadversión do primeiro.

O 23 axúntanse en Santiago os do xurado de Bibliófilos pra fallar o concurso de novelas³.

O de Mosquera inda está [n]o mesmo.

A evolución do “Ideal”⁴ é certamente curiosa. Tamén a min me ten chocado bastante.

Saúdos de Isabel e meus pra Blanquita e unha forte aperta pra ti do teu amigo

Ramón

³ Sairía premiada *Xente da Barreira*, de Ricardo Carballo Calero.

⁴ “El Ideal Gallego”, xornal coruñés da Editorial Católica. Para remarcar a evolución “certamente curiosa”, sobre todo no mediado do século XX, véxase a monografía de Carlos Fernández Santander *El Ideal Gallego. 75 años de historia (1917-1992)*. O Castro. 1993 (O editor deste epistolario non foi quen de advertir, na altura do tempo referido, ningún cambio no rotativo da Coruña, senón máis do mesmo, o de sempre).

V

Lugo, 18-5-1950

Querido Fermín:

Inda non puiden cumprir o teu encárgo en favor do barqueiro Legazpi porque non voltou [Antonio] Rosón de Madrid. Non penses que me esquencín.

Cando estivedes eiquí faleiche do prospecto da obra “As cruces de Pedra na Galiza”, mais logo pasouseme o darcho. Por iso cho mando hoxe.

Estíven un par de días en Vigo, pois tiñan medio parado o asunto de “Galaxia” e compría darlle un empuxón. Quedaron en ir iste sábado a Santiago e pra o outro a Ourense. Xa vai sendo hora de que se lle dea remate¹.

D. Manuel [Gómez Román] está emocionado co-a súa entrada na Academia. Xa está a preparar o discurso de ingreso.

Valentín asegura que o invitaron a dar unhas conferencias no “Centro Galego” de Bos Aires.

¿Por qué non animas a Lorient² a que prepare unha tradución do inglés pra “Bibliófilos”? O perigo que había de que lle reservasen o premio ao Aquilino xa desapareceu, pois as “odas de Horacio” van a ser editadas pol-o “Inst. P. Sarmiento”. O premio son cinco mil pesetas e hai de prazo deica o 31 de Nadal. Podía traducir algunha obra interesante e poñela incluso no galego d-esa zoa pra incorporar o vocabulario de por ahí á circulación literaria. As condicións non poden ser máis amplas: “tradución ó galego de unha obra maestra da literatura universal, excruídas as lingoas peninsulares, que teña unha dimensión aprousimada de “Camiños no tempo”. Anímao ti e dille que si necesitara pra algo á miña axuda para o relativo ó texto galego que eu me folgarei moito de que a utilice sin ningún reparo. O importante é que se anime e que concurra con algunha tradución.

Moitos saúdos de Isabel pra vós, saúdos meus pra Blanquita e ti recibe unha aperta do teu amigo

Ramón

¹ Estase a falar das reunións antepenúltimas á fundación da editorial, asunto que xá viña de atrás, polo que se ve; e da participación de Piñeiro *sous le manteau*.

² Vicente Lorient. “A colonia de amigos que tedes eiquí en Santiago (Rodríguez Somoza, o voso parente Román, o Vicente Lorient, etc.)” [Carta XXXVII].

VI

Lugo, 1-6-1950

Querido Fermín:

Hoxe saio pra Madrid e dende alí penso ir a Santander pra ver si Díaz Caneja me opera por fín. O sábado e domingo derradeiros coincidimos en Ourense os de Vigo, os de Lugo i-os de Monforte pra tratar de lle dar pulo á editorial “Galaxia”. Alí estivemos con Otero, Ferro, Cuevillas, Leuter, etc, i-os vigueses fóronse ben inpresioados. Na segunda quincena de S. Xohán supoño que tamén virán por Lugo.

O asunto do barqueiro Legazpi está en desgracia, pois inda que eu non-o esquenzo ocorre que non tiven ningunha oportunidade pra falar con Rosón, que soio estivo eiquí dous ou tres días e voltou pra Madrid co Gobernador.

En Vigo sei que se vendeu unha boa biblioteca galega, que a mercou Valentín en bastantes miles de pesos.

Xa sabes que morreu o arquiteito Durán Loriga.

Coido que xa voltou de New-York o Pita Andrade e que ven moi delgado. Farei por velo en Madrid.

Onte chegou eiquí o Fole. O día 15 inaugúrase no “Círculo” unha exposición do Laxeiro.

Mandei un traballiño pr’a B.B.C. que me pediron.

Saúdos de Isabel e meus pra Blanquita e ti recibe unha aperta de

Ramón

VII

Santander, 13-6-1950

Meu querido amigo:

Xa pasei unhas dúas semanas por Madrid (por certo que facía un calor abafante) e xa estou en Santander agardando a que o Dr. Díaz Caneja decida o que se ha de facer co-as miñas cataratas¹. Supoño que hoxe pol-a noite sairei de dúbidas, pois quedou de mirarme de nove a dez.

En Madrid estiven co-a miña amiga Lucía Narváez, que me recibiu moi garimosamente e contoume cousas interesantes.

Tamén estiven co Pita Andrade recentemente chegado de New-York. Fixo o viaxe por París e recolleu moitos datos de gran interese para un estudo fundamental da escultura do M[estre] Mateo, pois comprobou que a súa obra está vencellada a escola escultórica da Saint-Denis e incluso atopou nada menos que na fachada de Notre Dame de París, parte da iconografía do Pórtico da Gloria. Está máis animado que nunca e coido que fará cousas de moito interese.

Preguntei pol-o [Luís] Monteagudo e dixéronme que está na Alemaña. Non me sorprendeu nada nin tampouco me sorprendería si me dixeran que se marchou a pe e descalzo, porque él é capaz de facelo.

Si se me resolve ben o asunto da operación cecais me decida a facer unha escapadiña a S[an] Sebastián pra ver ós parentes que teño por alí.

Moitos saúdos a Blanquita e unha forte aperta pra ti do teu amigo

Ramón

¹ Doenza conxénita que sería tratada polo mesmo oftalmólogo, en Valdecilla.

VIII

Valdecilla, 26-6-50

Meu querido amigo:

Por fin xa me operaron do ollo esquerdo e xa comencei a erguerme do leito. Tiven que pasar unhos días de completa inmovilidade e cos ollos tapados, pro agora soio teño vendado o ollo operado. De todas maneiras xa comprobei o felicísimo resultado da operación, pois un día puxéronme unha lente para demostrarme que quedara ben e non podes figurarte a miña emoción cando comporbei que vía estupendamente.

Agora xa teño ganas de que me operen tamén do outro.

Os meus parentes de S[an] Sebastián chamaron varias veces por teléfono preguntando por min e queren que vaia alí unhos días. Seguramente me acercarei aló pois teño ganas de falar co-íles.

Moitos saúdos a Blanquita e unha aperta pra ti do teu amigo

Ramón

IX

Valdecilla, 28-6-1950

Meu querido amigo:

Hoxe que é un dos días máis felices da miña vida quero poñerche unha liñas pra che comunicar que agora mesmo acaban de facerme unha graduación provisional de cristales e resulta que vexo maravillosamente ben. ¡Qué ledicia, amigo meu! Todo é distinto: as persoas, as cousas, as cores. Todo. Non me canso de ollar pra todol-os lados e danme ganas de coller as cousas co-a man para comprobar si son tal como eu as vexo. Ás veces paréceme mentira e coido que isto soio dure un momento.

O mesmo doutor Díaz Caneja mostrouse moi satisfeito da rapidez con que o ollo operado recupera a normalidade visual, e díxome, de súpeto, que si eu quería pasado mañán opérame do outro ollo. Xa te podes figurar a miña emoción, así que comenzou no mesmo intre a facer os preparativos. Quer, denantes de se marchar a Londres a un Congreso Internacional, deixarme resolto definitivamente o problema da miña vista. Pórtase maravillosamente ben e con toda cras de consideracións, a pesar de que está abrumado de traballo, pois comenza todol-os días ás nove e media da mañán e remata ás doce da noite.

Moitos saúdos a Blanquita e ti recibe unha aperta moi forte do teu amigo

Ramón

Lembranzas a todos

X

Valdecilla, 8-7-1950

Meu querido amigo:

Recibín a túa carta puntualmente, pro deica hoxe tiven que estar acougado no leito a causa da segunda operación. Hoxe autorizáronme a erguerme e quitáronme os puntos. Como a segunda operación, a pesar de ser bastante máis arriscada, resultou aínda millor que a primeira, o meu ollo dereito camiña rápidamente cara a normalidade. Todo resultou afortunado n-ista ocasión, así que coido non ter necesidade de me volver a preocupar dos ollos.

Eu eiquí xa conto de votar poucos días. Cecaís me achegarei deica o País Vasco, pois os parentes de alí insisten en que lles faga unha visita. Tamén de Madrid me dicen que vaia por alí —a duquesa¹, que se enterou do resultado operatorio, envioume un saúdo por meiación dun amigo i-o encargo de que non deixe de ir a xantar un día á súa casa si paso por Madrid—, i-os amigos de León tamén queren que me deteña alí. Pra complicar máis as cousas, resulta que dentro de poucos días marcha....

[Incompleta]

¹ Duquesa de Valencia, Luisa Narváez Macías.

XI

Gijón, 30-7-1950

Querido Fermín:

Despois de saír de Valdecilla pasei uns días con [Koldo] Michelena e dende alí viñen por Madrid e por León, parando algo en cada sitio. En Madrid díronme un paquete pra ti en casa do Ben-Cho-Sey (entregoumo o Carlos, pois iles estaban na Serra co-a pequena) e como o miércoles día 2 salirei d-eiquí no coche dos “Luarcos” penso entregarcho ahí ou en Ribadeo —onde millor che veña—.

Díxome Álvaro [Gil] que istes días chegou de Bos Aires un amigo do Prada que veu con exemplares de “As cruces de Pedra na Galiza” pra vender por eiquí. Quedou de visitarme en Lugo a primeiros de agosto, así que procurarei chegar aló o antes posible.

Eu sigo ollando ben e xa me acostumei a apreciar as distancias, que era o único fallo que tiña os primeiros días.

Isabel está pasando eiquí as vacacións i-envíavos moitos saúdos.

Lembranzas a todos, un saúdo a Blanquita e ti recibe unha forte aperta do teu amigo

Ramón

XII

Coruxo, 10-8-1950

Meu querido amigo:

Cando cheguei a Lugo atopeime con unha carta do Paco comunicándome que viñese a Vigo denantes do día dez pra falar co Abraira¹, que regresa dentro de poucos días a Bos Aires. Onte xantamos todos xuntos e falamos longamente. De todol-os que viñeron deica agora é, sin dúbida, o máis interesante, incluso máis que o propio Prada, do que é grande amigo. Coido que foi proveitosa a conversa. O día dezanove estará en Lugo de paso pra Madrí, onde collerá o avión o día 22. Tiña intención de che facer unha visita a ti ahí en Castropol, mais teme que lle non dea tempo. Hoxe vai en Ourense.

O de “Galaxia” parece que vai adiante². En Santiago, onde te agardaban, constituiron o Consello de Administración (Presidente, Otero Pedrayo; Vicepresidente, G. Román; Segretario, del Riego; Conselleiro-delegado, Illa (*sic*, por Isla); Vocás: Sebastián M. Risco, Antonio Fernández e Ferro Cou-selo). Agora teñen que nomear o Consello asesor, que estará integrado por persoalidades representativas das distintas ramas da cultura: letras, ciencias, economía, arte, crítica, etc.

De Cabanillas din que sigue en Samos.

Saúdos a Blanquita e unha forte aperta pra ti do teu amigo

Ramón

¹ Xosé Bieito Abraira, galeguista emigrado en Buenos Aires.

² Trátase da famosa reunión constitutiva da sociedade, o 25 de xullo do ano 1950, día do Apóstolo e de Galicia, no Hotel Compostela, en Santiago. A esa reunión non acudiu Piñeiro, non tanto pola súa convalecencia ocular, máis ben pola súa situación de liberdade condicional, que excluiu, para non dar que falar, a súa presenza.

XIII

Lugo, 18-8-1950¹

Querido Fermín:

Acabo de chegar de Vigo, onde pasei unha semán. Alí estivemos falando co Abraira, que é un tipo moi agudo e d-un dinamismo enorme. Tiña mentes de che facer unha visita en Castropol, porque íl é de Meira e non lle votaba lonxe, mais temía que lle non dese tempo porque xa se marcha o día 22. Supoño que mañán pasará por eiquí camiño de Madrid pra coller o avión.

O día de Santiago xuntáronse en Compostela, como sabes, pois a primeira noticia tívena por ti, os aicionistas de “Galaxia”. Parece ser que houbo gran entusiasmo. O Consello de Administración que elixiron foi o seguinte: Presidente, Otero Pedrayo; Vicepresidente, Gómez Román; Segretario, Paco del Riego; Consellerio delegado, Isla Couto, e vocás Sebastián Risco, Ferro Couselo e Antonio Fernández. Hoxe farán o documento notarial en Vigo e xa conqueriu Isla que o notario incluya no documento o texto galego dos estatutos, con tradución castelán.

Cabanillas sigue en Samos, según me enterei onte. Hoxe seguramente virá Álvaro a Lugo e cecais vaiamos mañán a facerlle unha visita a Cabanillas.

Estiven lendo istes días os orixinais de tres obríñas de teatro de Castelao, que teñen o tiduo común de “Os vellos non deben namorarse”. Están moi ben. Falaron de editalas en “Galaxia”.

Mándoches iste anuncio do Museo de Pontevedra porque coido que che interesará.

Saúdos a Blanquita e unha forte aperta pra ti do teu amigo

Ramón

¹ Esta carta reitera, en boa parte, a anterior.

XIV

Santiago, 9-5-1951

Meu querido amigo:

Por si che poidera interesar profesionalmente, comunícoche que o Rexistrador de eiquí, Sr. Otero, morreu fai tres días en Redondela.

Supoño que terás recibido o libro de Cabanillas e moi axiña recibirás o primeiro cuaderno de “Grial”. Están imprimindo a Historia da Literatura¹.

Recibín carta de Cabanillas e anúnciame que a fin de mes virá a Galicia —di que virá directamente a Santiago pra lle dar unha aperta a Otero— e tamén me dí que non se atopa ben de saúde.

O Villaverde que estivera fai dous anos por eiquí veuse definitivamente. Estiven un día co-il e díxome que se quedaba eiquí. Preguntoume con moito intrés por ti.

Fai tempo que non vou por Lugo. Houbo por aló bastante rebulicio.

Sinto moito non ter ocasión axeitada pra falar contigo, pois contaríache moitas cousas.

O Patronato² vai moi ben e pode ser unha gran cousa.

Dixéronme que o manuscrito do “Onomástico Etimológico”³ do P. Sarmiento está na biblioteca de Rey Soto. Pode ser que esteña alí, pois íl ten bastantes cousas raras. Eu propuxen que se editase con un prólogo e notas do Millán, pois d-ise xeito ten máis intrés a edición. Sería a obra de un filólogo novo do século XVIII comentada por un filólogo novo do século XX. Na serie literaria, o segundo volumen será un libro de viaxes de Otero: o seu viaxe a América.

Xa che terán mandado o “Buho Gallego” que publicaron os de Monterrey. Quedou unha edición bonita. Pensan seguir publicando máis cousas. Unha d-ilas unhas traducións feitas me parece que por Pintos.

¹ Refírese ó manual de Francisco Fernández del Riego, *Historia de la literatura gallega*. Galaxia. 1951 (Segunda edición, en galego, do ano 1971).

² Da Fundación Rosalía de Castro, onde Piñeiro exerceu durante moitos anos de secretario.

³ Nunca publicado en Galaxia por moito que se fixo por telo no seu catálogo editorial.

Iste ano os de América organizaron unha exposición de pintura galega. Seguramente leiches no “Ideal Gallego” que a Julia Minguillón non acudía. Máis tarde tivo “trasacordo” e decidiu ir aló.

Saúdos a Blanquita e unha forte aperta pra ti do teu amigo

Ramón

XV

Santiago, 27-5-1951

Meu querido amigo:

Mándoche iste libro¹ que estou seguro non has de ter. O seu autor —Manuel Prieto Marcos— era de Tuy, foi músico n-unha banda de Vilagarcía e morreu tuberculoso (de fame) en América. A min gústame. Ten semellanza con Amado Carballo.

Supoño que che mandarían o libro de Cabanillas e mais o primeiro número de “Grial”.

O día 15 de Xulio —día en que morreu Rosalía— pensa organizar o Patronato unha excursión ós lugares rosalianos: Ortoño (onde estivo os cinco primeiros anos da súa vida na casa do seu pai), Bastabales, Lestrove, Arretén (o pazo dos Castros), Padrón e Adina. En cada un dos lugares pronunciará unhas verbas un orador distinto e n-algún sitio leranse poesías da propia Rosalía. Si denantes non temos ocasión de nos ver, podiades ir pensando en vir ise día. Dígocho porque xa sei que pro 25 non queredes vir porque tamén ahí tedes festa.

Xa sabes que o Patronato agora está presidido pol-o marqués de Figueroa.

Tes que ir pensando en facer algún traballo pra “Grial”. Tamén Lorient. Iste primeiro número tivo moi boa acollida e incluso se mostraron solprendidos case todos —entre outros Euxenio Montes, que o coñeceu no avión que o levaba fai días ó Brasil e dixo que íl tiña moitas poesías en galego² que lle gustaría publicar, así como unha conferencia sobre Rosalía—. Queremos ir millorando o seu nivel. Xa veremos si o imos conquerindo.

Unha forte aperta do teu amigo

Ramón

¹ Tense que referir a *Versos en gama de gaita*, 1943, en Bos Aires, por Edicións das Moedas Galegas.

² Han ser, en parte, os “Vinte poemas galegos de Euxenio Montes non recompilados”, editados por Antón Capelán Rei, in *Boletín Galego de Literatura*, n.º 10, pp. 69-87. 1993.

XVI

Santiago, 31-5-1951

Meu querido amigo:

O mesmo día que che mandei a miña derradeira carta chegoume a min unha túa, na que por certo me dís que Blanquita está enferma. Supoño que arastora xa estará ben ou pol-o menos sin perigo nin molestias agudas.

O Fermín [Bouza] está istes días eiquí ultimando a preparación do seu viaxe. Dí que leva permiso pra seis meses pro que pensa voltar dentro de catro.

Hoxe entereime de que os de Monterrey teñen a primeira edición de “Da terra asoballada”, de Cabanillas (unha edición feita en Vilagarcía), e véndena me parece que por trinta pesetas. Si non-a tes podes poñerlles unha tarxeta pra que cha manden.

Mandeiche un libro de versos de Prieto Marcos que supoño non-o terías.

Eu atópome millor do estómago. Houbo un tempo en que desconfiaba de ter algunha doenza grave, pois as molestias eran enormes. Parece que se irá correxindo pouco a pouco. Xa me miraron tres veces a Rayos. Sempre que me miran, como me ven tan delgado míranme tamén o peito. Pol-o visto o que millor teño de todo son os pulmóns. Agora querenme facer engordar. Xa veremos si é posibel.

Fai un mes ou cousa así escribume o Manolo. Agora non vai a traballar ó mesmo sitio porque a muller cébase da Aurorita.

Otero anda facendo por rematar n-iste ano o primeiro tomo da Historia de Galicia. Levará unha introdución xeolóxica de Parga Pondal, unha introdución xeográfica de Otero, unha introdución etnográfica de Risco e mais o Xocas, unha historia da Lingoa do Aquilino¹ e a Prehistoria do Cuevillas. Xa ves que é un bó tomo.

¹ O traballo de Aquilino Iglesia Alvariño non chegou a figurar nesa *Historia de Galicia*. O orixinal é probable que non chegara a ser lido polo director, Otero Pedrayo, porque os seus asesores galaxianos (Del Riego, Isla Couto e Piñeiro) rexeitarono de antemán, na medida en que a visión que Aquilino tiña daquela, verbo da problemática da lingua galega, non casaba coa visión dos “vigueses”, máis optimista e patriótica.

Moitos saúdos a Blanquita e unha aperta moi forte pra ti do teu amigo

Ramón

P.D. Esquecíame de che decir que recibín o xiro. Vale.

XVII

Santiago, 8-6-1951

Meu querido amigo:

Acabo de me enterar, por unha carta que recibiu Otero hoxe, que o ingreso de Vilar Ponte na Real Academia Gallega está sinalado pra o día 16, ou seña, pra o sábado da semán vindeira. Cabanillas anunciou que chegaría a Samos o día 11. Si hai algunha alteración na data xa te informarei, pois supoño que seguirás animado a saír ise día á Cruña. Supoño que Blanquita xa estará completamente curada, así que pra dentro de oito días ben poderedes ir a pasar o fin de semán á Cruña.

Unha aperta do teu amigo

Ramón

XVIII

Santiago, 18-7-1951

Meu querido amigo:

Mándoches estes retrincos de “El Correo Gallego” e máis de “La Noche”. Hoxe saleu no “Pueblo Gallego” a reseña de Luengo¹, pro eu non cheguei a vela porque se esgotou axiña e cando fun a mercalo xa non-o había.

Mañán ou pasado tratarei de facerme coas fotos e xa vol-as mandarei decontado.

A cousa resultou maravillosamente ben, pois agora todo Santiago está pesaroso de non ter participado na pelerinaxe.

Tamén che mando iste artigo do profesor Rabanal que fala do traballo sobre a Saudade.

O García Sabell propúxome onte o seguinte: que tan pronto como pasen as festas do Apóstolo, un domingo collemos un coche entre sete ou oito amigos interesados pol-os problemas filosóficos e imos a pasalo día a Bastavales² e alí facemos un análisis existencial da “Negra Sombra” pra chegar a unha valoración europea de Rosalía³. Sería o comenzo de unha escola de filosofía galega que xurdiría en pleno campo e non nas aulas ou nas bibliotecas. Como ves, as cousas culturás van despertando pouco a pouco.

Moitos saúdos a Blanquita e unha aperta moi forte pra ti do teu amigo

Ramón

¹ Supomos que se trata de Eusebio García Luengo.

² Por Bastavales que é o étimo correcto do topónimo.

³ Sería esta a primeira xuntanza do “Grupo de Bastavales”, de marcado carácter filosófico ou antropológico. Houbo algunhas xuntanzas máis (catro ou cinco), anuais, e de tema monográfico.

XIX

Santiago, 4-8-1951

Querido Fermín:

Tardei en che mandar as fotos do “Día de Rosalía” porque ista tempada foi bastante movida e tiven bastantes atafegos. Hoxe mándoche por fin istas tres fotos, que son as que dan testimonio da vosa presenza na excursión. As restantes son dos oradores.

Todo os aitos que tivemos a partir d-ise día resultaron espléndidamente ben. Están todos encantados, pois conservouse sempre o ton distinguido que xa tivera aquíl día.

O día 24 veu por fin o Cabanillas e leu un fermoso poema adicado a Rosalía. Tamén asistiu D[ona] Gala, que fixo máis emotivos os aitos celebrados.

O domingo estiven invitado a xantar na casa do Ramón Rodríguez. Tanto íl como a sua dona preguntáronme si tiña noticias vosas.

O Cabanillas mandoume unha serie de poemas inéditos que desexa publicar en “Grial”.

N-iste mes conto ir uns días a Xixón e o pasar por ahí xa falaremos.

Moitos saúdos a Blanquita e ti recibe unha aperta moi forte do teu amigo

Ramón

XX

Santiago, 11-9-1951

Querido Fermín:

Deica onte pol-a noite non dei chegado a Santiago, pois dende Lugo tiven que ir a aldea porque se puxo meu pai malo con unha pulmonía, cousa bastante alarmante á súa idade. Afortunadamente xa pasou o perigo e xa comenza a erguerse.

O viaxe a Lugo fixémoslo con toda normalidade, pois en Bahamonde collemos o coche da Cruña. Eu tiven que ir enriba do coche, pro chegamos a Lugo moito máis cedo que agardando pol-o tren.

O encárgo que trouxemos pra [Fernández] Refojo entregámosllo ao día seguinte e comprometeuse a arranxar íl as dúas cousas e deixalas ben. Cando pasedes por Lugo entregarávolos Isabel. O nº do teléfono xa o sabedes: 289.

Falei hoxe co García Sabell e díxome que non será difícil conquistar as invitacións pra o concerto de Stokowsky. Dende logo que o concerto é o día 18.

O [Celso] Collazo levou dous premios nos xogos frorais do Ferrol, un d-iles o de poesía galega, que llo quitou á Pura Vázquez.

Onte recibín unha carta de Madrí pedíndome un exemplar do número 1 de “Grial”¹ pra o profesor de español na Universidade de El Cairo. Como ves, vaise espaxando bastante. Inda non puiden conectar cos de Vigo e non sei si a Censura aprobou o número 2.

Bueno, amigos, deica o día 17. Avisádeme cando vides.

Unha aperta moi forte do teu amigo

Ramón

¹ Trátase do primeiro “Grial” que só tivo catro números, nesa primeira xeira. O volume inicial tiña o título xenérico de *Presencia de Galicia*, “levaba colaboracións de Celestino F. de la Vega, Francisco F. del Riego, Carlos Martínez Barbeito, Ánxel Fole, Ramón Otero Pedrayo e o meu ensaio titulado *Significado metafísico da saudade*, que chamou moito a atención polo título e polo feito de que en galego se puidese escribir algo relacionado coa metafísica” (en Ramón Piñeiro, *Da miña acordanza*, p. 106).

XXI

Compostela, 3-10-1951

Querido Fermín:

Acabo de recibir a túa carta. Xa vexo que non tivéstedes moita sorte no regreso, pois ás cinco da mañá supoño que chegaríades mortíños de sono e bastante cansados.

Non fai falla facer pescudamento ningún pra identificar a procedencia da gabardina que levou D. Pedro Penzol, pois aquíl mesmo día xa me dixo o Colmeiro que lle faltara a gabardina a García Sabell. Poucos días dispois estiven a tomar café alí e xa me contaron que lles faltara a gabardina e a muller de Sabell xa tiña unha vaga idea de que o Sr. Penzol levaba algo no brazo cando se despediu d-eles, mais no quixeron reclamar nin decir nada hastra que de ahí dicesen algo. Quizáis o millor será, de non haber outra combinación, que a levedes vós a Lugo, pois como eu irei aló o día 8 (o 7 temos que ir á Cruña a un aito de homaxe a Curros) i-estarei en Lugo hasta o día 13, porque o 14 haberá unha xuntanza de Galaxia en Cambados, xa a recollo eu alí e tráigolla pra Santiago.

Onte recibín carta do Cabanillas e dime que estivo remexendo nos papeles vellos de un cuñado seu e que atopou alguns libros curiosos “que seguramente lle interesarán a Fermín”, así que xa sabes, o vello poeta anda a percurarche libros raros.

O Bouza embarcou en Bos Aires o día 27, así que xa ven en camiño. Moitos saúdos a Blanquita e unha forte aperta pra ti do teu amigo

Ramón

XXII

Santiago, 12-12-1951

Sr. D. Fermín Penzol
Castropol

Querido Fermín:

Dende que pasástedes por eiquí non volvín a ter novas da vosa vida. Supoño que aínda non marchástedes pra Madrid, pois si ides en avión tedes que vir a collelo a Santiago. Vou a contarche as novidades que hai:

O día 29 ingresa na Academia Galega o Iglesias Vilarelle. Celébrase o aito en Pontevedra e xa preparan grandes festexos musicales.

O día 30 ingresa Gómez Román, contestándolle Otero Pedrayo. Celébrase o aito en Vigo. G. Román presentará ise día unha fermosa e monumental maqueta de un proeiro de basílica que fixo pra Vigo e logo unha exposición de proeiros seus.

Coincidindo con unha das dúas datas —cecais co-a do 30— celebrarase en Vigo unha xuntanza dos aicionistas de Galaxia. Aos dous aitos de ingreso e máis á xuntanza de Galaxia acudirán Álvaro [Gil], Cabanillas e Milucho¹, que virán dende Madrid.

No Patronato, despois do regreso de Bouza, prodúxose unha rara crisis interna que inda non se resolveu. Informareite verbalmente² na primeira oportunidade. Dende logo, si non se resolve, ten gran importancia.

O Cabanillas está en Madrid. Está bastante mal dos bronquios. Iste ano parece que vai a pasar o inverno bastante peor. En cambio está animado a traballar co Millán na tradución galega dos Evanxeos. Tamén o Abade lle promete que se vai a publicar o seu Poema de Samos. Dille que se vai a editar en Lugo. O Cabanillas comezou crendo no que lle dí o Abade, por agora non-o ve moi craro.

En Lugo ocorreu unha curiosa catástrofe política con motivo das recentes eleccións municipais. ¡Fíxate ti, quen-o iba decir! Resulta que se pro-

¹ Emilio Gil Varela, irmán de Álvaro.

² Polo que parece, a escrita non estaba aínda para confidencias que poideran ser censurables; de aí a confesión verbal que non deixa riscos censorios ou inconvenientes. *Talent de bien taire*.

duxo unha derrota aplastante da candidatura do Gobernador e iste quedou n-unha posición enormemente desairada. Agora os seus enemigos, que son moitos, xuntáronse pra pedir a súa substitución. Non sei como lle irá dentro de uns meses. O máis chocante é que eiquí en Santiago fálase da posibilidade de que vaya pra Lugo de Gobernador o voso paisano Otero Aenlle.

Supoño que recibirías o número 2 de “Grial”, que xa está bastante millor presentado que o número 1. Un d-istes días sairán pra a Censura os orixinás do número 3, que está adicado a Curros e á Pardo Bazán. Coido que quedará un número bastante bó. O catro estará adicado a temas económico-xurídicos. Illa fará un ensaio sobre “O sentido económico do galego” e Sebastián M. Risco outro sobre “O sentido xurídico do galego”. Agora ben: ¿Cando vas a facer ti algunha cousa? Inda que seña un traballo breve debes de preparar algo.

Mandeille ó Álvaro un proeiro de programa editorial que me encomendaron facer. En esquema, é iste:

Colección Pondal:

- Antoloxía da Lírica Medieval
- Onomástico Etimolóxico

A primeira está preparada por José M.ª Álvarez Blázquez e leva un prólogo de Rodríguez Lapa. A segunda, do P. Sarmiento, levaría un prólogo do profesor Joseph Piel (o que foi ó café preguntando por Otero Pedrayo).

Colección Literaria:

- Viaxe a América³, de Otero Pedrayo
- Os vellos non deben namorarse, de Castelao
- Contos e Lendas populares de Galicia, de V. Risco
- Romanceiro popular galego, por J. Ferro Couselo

Esta colección, que foi inaugurada por Cabanillas, iría encabezada pol-as tres grandes figuras literarias, Cabanillas, Otero Pedrayo e Risco. Por outra banda, o que fixo Cabanillas na “Antífona” —incorporar o cancioerio popular á literatua culta— compre facelo co-as demais manifestacións da cultura popular: lendas, contos, romances. O Risco é o que millor pode facelo.

Colección Manuales:

- Historia de Galicia, por V. Risco

³ Que se corresponde en parte co que se chamaría *Por os vieiros da saudade. Lembranzas e crónicas de un viaxe a Buenos Aires*. Vigo. Galaxia. 1952.

- Derecho Civil Gallego, por E. Fuenmayor
- Economía de Galicia, por J. Isla
- Economía Pesquero-conservera de Galicia, por V. Paz Andrade
- Gramática Gallega

Colección Grial:

- Os catro números do ano 52

Colección de Ensayos:

- Da Esencia da Verdade, por Martín Heidegger
- A Lírica galega contemporánea, por R. Carballo Calero
- Ensaíos sobre Galicia (Charlas da B.B.C.)

O libríño de Heidegger estámolos rematando de traducir o Celestino e mais eu. Ten a dobre importancia de que non está traducido en España e de que levará un prólogo especial do mesmo Heidegger feito pra a edición galega. Así demostráremolles ós aquilinos⁴ e a todos os demais parvos que o galego sirve pra facer alta filosofía o mesmo que outra lingoa calquera.

O libro de Carballo sería un estudo crítico das nosas grandes figuras poéticas modernas: Rosalía, Pondal, Curros, Noriega, Cabanillas, Manoel Antonio e Amado Carballo [*Sete poetas galegos*. Galaxia. 1955].

Outro tomo recollería unha escolma das charlas galegas que se leron pol-a B.B.C., pois moitas d-elas son moi bonitas. Hai autorización da B.B.C.

Ademais de todo isto, queda aínda a tradución dos Evanxeos por Cabanillas e Millán⁵.

¿Qué tal?

Saúdos a Blanquita e unha forte aperta pra ti do teu amigo

Ramón

O día 15 ireime pra Lugo a pasar 15 ou 20 días. Xa teño ganas de ir con vagar, pois sempre vou dous ou tres días.

⁴ Confróntese a carta XVI, nota 1, sobre a mala relación de Piñeiro con Aquilino, que neste intre chega ó *ex abrupto*.

⁵ Que non pasou de proxecto.

XXIII

Lugo, 22-12-1951

Meu querido Fermín:

Supoño que xa che comunicarán que a asamblea xeral de aicionistas de “Galaxia” se celebrará o domingo día 30. Ise mesmo día celebrábase o ingreso de Gómez Román na Academia Gallega, que será un aito bastante orixinal porque consistirá n-unha exposición de traballos de arquitectura feitos por D. Manuel, entre eles unha gran maqueta d-unha basílica que lle encargaron para construír en Vigo. O sábado, día 29, celebrábase o ingreso de Iglesias Vilarelle en Pontevedra. A D. Manuel constéstalle Otero. Supoño que os dous aitos resultarán ben¹.

Fai uns días recibín unha carta de Lisboa comunicándome que o Centro Nacional de Cultura acordou orgaizar un curso adicado íntegramente a estudar o problema da saudade e que, ó longo do curso, queren celebrar seis conferencias a cargo de seis persoas previamente desíñadas, das que xa elixiron a catro: o Dr. Joaquín de Carvalho (da Universidade de Coímbra), o Dr. Delfín Santos (da Universidade de Lisboa), o poeta Teixeira de Pascoas e máis eu. Xa te podes supoñer a miña sorpresa de me ver englobado en tal empresa. Pra me animar a que aceite fálanme de que sería un paso moi importante pra establecer un contaito intelectual aitivo entre Galicia e Portugal. A verdade é que eu non sei que facer, pois a idea de ir a Lisboa a dar unha conferencia ó nivel do Teixeira e dos outros conferenciantes desíñados é cousa que me dá bastante pánico. Comprendo que o máis chamado a xogar ise papel, e o único, quizáis, que podía facelo satisfactoriamente, é Otero. ¡Quén iba a decir que aquíl traballo publicado en “Grial” había de ter tantas derivacións!

Inda non puiden falar co Román. Estivo na miña fonda horas antes de me eu vir pra Lugo e deixoume unha tarxeta. Eu fun á notaría onde estivéramos a percuralo cando vós chegástedes de Madrí, mais aquíl local estaba pechado e xa sin letreiro. Sin dúbida trocou de local. Cando regrese aló, buscareino de contado.

Bueno, que teñades felices Páscoas e bó aninovo.

Unha aperta do teu amigo

Ramón

¹ No de Pontevedra, o discurso de contestación fíxoo Filgueira Valverde, nome que o autor da carta omite.

XXIV

Lugo, 16-1-1952

Sr. D. Fermín Penzol
Madrid

Querido Fermín:

Onte pol-a noite estivemos vendo a película da pelerinaxe rosalián. Resulta moi bonita. Ti e mais Blanquita salides maravillosamente ben, pois hai unha escena na que aparecedes os dous soios, sentados no Pazo da Retén¹. Ti apareces poñéndote a fumar. Sinto moito que non vexades a película, pois estou ben seguro de que vos gustaría moito. Agora pensan enviala a América. Tamén o Cabanillas sae moi ben, lendo o seu poema adicado a Rosalía diante do moimento da Ferradura. O Ramón Rodríguez dí que resultas un cineasta estupendo.

Xa están imprimendo o número 3 de “Grial”. Coido que n-iste mes poderá saír.

Supóñote enteirado de que o Bouza está expedientado por reincidencia no mesmo pecado². Aseguran que deu un escándalo en B. Aires e que o propio embaixador enviou un informe denunciando o caso. As impresións son de que o pasará moi mal.

Están xa imprimendo o Pokorny. Fáltalles a metade.

Moitos saúdos a Blanquita e unha aperta pra ti do teu amigo

Ramón

P.D. Lembranzas a todos

¹ Pazo de Arretén.

² Confróntese coa Carta V de Cabanillas ó mesmo destinatario: “Algo coñecía de esas estórias ben pouco edificantes”. Para máis saber, consúltese, de Antón Lopo, *Fermín Bouza-Brey (1901-1973). Unha fotobiografía*. Xerais. 1992.

XXV

Santiago, 13-3-1952

Querido Fermín:

Xa tiña noticias pol-o Manolo, que estivo eiquí con unha cuñada que ven a operarse, de que estabades pra chegar de un día a outro. Xa sei, tamén, que vos ibades a encontrar co-a sorpresa da falcatruada que fixeron os cans na vosa ausencia, pois seica vos comeron dúas dúceas de galiñas ¡Menudos larpeiros! Mesmo coma si fosen raposos.

Mándoches iste boletín de suscripción que mandaron os de “Benito Soto” pra a obra de Cuña Novás¹. Como ves, non teñen medo ningún ós precios. Fan, pol-o visto, unha edición de gran luxo, pro eu témome que van a vender moi poucos. Como hai onde escoller, mándoches pra que ti mesmo decidas.

Non sabía que che estivera facendo o retrato Grandío. Somentes sabía que lle facía un a Cabanillas. Celebro moito que cho fixese. Dende logo trátase de un rapaz que ten verdadeiro temperamento de pintor. Fál-talle, craro está, a preparación técnica necesaria, inda que seguramente xa millorou moito dende que eu non-o vin, que xa pasa de un ano. Coido que trunfará.

Recibín a carta do Cabanillas que ti conoces.

Moito me choca isa curiosidade do [Juan] Aparicio. Verdadeiramente non sei a que se pode atribuir.

Dasme unha boa alegría co-as novas que me contas do Evaristo², pois é unha gran cousa que recobrase os ánimos.

¿Cando te decides a preparar algo pra “Grial”?

Fai días, cando estivo eiquí o Manolo, conocín a Román³. Dende logo é home simpático e sumamente célebre. Ten un conceito da vida que non pode ser máis particular. Semella ser moi intelixente. Pol-o que íl dixo, parece que o Vicente está outra vez mal. Moito sinto a malafada que o persigue.

Supoño que n-iste tempo non teredes “regatas”.

¹ *Fabulario Novo*. Colección “Benito Soto”. Pontevedra. 1952.

² Debe tratarse de Evaristo Mosquera.

³ Manolo e Román, amigos de Penzol, mesmo veciños seus.

Bueno, moitos saúdos a Blanquita e unha aperta moi forte pra ti do teu amigo

Ramón

P.D. Xa me dixeran o García Sabell, que estivo uns días en Madrid, que o Collazo non tiña nada no peito, pois il mesmo o mirou na casa de Rof Carballo.

XXVI

Lugo, 8-4-1952

Querido Fermín:

Onte cheguei de Santiago, pois viñen a pasar istes días de Semana Santa a Lugo, pol-o menos hastra o día 12 que irei a Vigo.

Eiquí atopeime con un catálogo que me envía unha librería de Madrid no que anuncian algúns libros que ó millor che interesan. Por iso che mando a nota d-iles, que son istes:

1.072.- “Cantigas de Macías O‘namorado” - Buenos Aires 1941; en 4º — 25 pts

1.124.- Ciadoncha (Marqués de) - “Nobleza de Asturias” M. 1945; en 4º, tela, — 60 pts

1.367.- Hompanera (B.) - Píndaro y la lírica gallega (Discurso). M. 1902, en 4º, 56 pags., 15 pts

1.374.- Ilustración Gallega y Asturiana, M. Años I y II (1879-80); dos tomos en folio, con numerosos grabados, cartoné, 200 pts

1.892.- Tarco Cuevas (fray Julián) – Catálogo de los manuscritos catalanes, valencianos, gallegos y portugueses de la Biblioteca de El Escorial – M. 1932; en 4º, con facsímiles — pts. 40

894.- Acevedo (Bernardo) y Marcelino Fernández – Vocabulario del Bable de Occidente. M. 1932, en 4º, holandesa — pts. 40

A librería é ista:

Librería de Ocasión de Cayo de Miguel

Ribera de Curtidores, n.º 29

“Galerías Piquer” Departamento n.º 60

Madrid

Se cadra xa os tes todos, mais por si non-os tiveses e che interesan, mándoche a nota.

O Pokorny coido que o pensan poñer en circulación o día 8, que é cando se axuntan os “Bibliófilos”. Canda íl sairá un de Pita Andrade sobre “Monforte”¹.

¹ *Monforte de Lemos*. 1952.

O Manual de Historia, de Risco, estase imprimindo xa, e tamén o libro de Otero sobre o viaxe a América.

Moitos saúdos a Blanquita, e tamén de Isabel, e unha aperta moi forte pra ti do teu amigo

Ramón

XXVII

Santiago, 27-6-1952

Querido Fermín:

Onte cheguei de volta a Santiago e fun a ver ó libreiro de vello que me ofrecera a “Gaceta humorística de Galicia”, pois eu, inantes de marcharme, deixárala pagada pra que a mercara ó estudante que a vendía. Devolveume os cartos, pois pol-o visto, a pesar de estar moi ben encuadernada, faltáballe o número 1, que estaba substituído por outro. A verdade é que eu desconfío un pouco da espricación. Sospeito que alguén lle deu máis cartos mentres eu estiven fora e agora diculpouse comigo así, porque a min paréceme raro que fosen a encuadernar a colección con un número cambiado. Eu telefoneárame porque vin que non-a tiñan no P. Sarmiento e que os bibliófilos de por eiquí (Pedret, Asorey Andaluz, etc.) andaban detrás dela.

Inda non sabemos nada si haberá algo o día de Rosalía. Ténome que non. De calquera maneira, si algo se acorda xa te informarei de contado.

Nós temos na imprenta un tomo de ensaios adicados a Rosalía, que sairá pra o 25 de xulio. Coido que resultará un libro interesante. Leva traballos de Carballo Calero, García Sabell, Celestino, Rof Carballo, Prado Coelho (da Universidade de Lisboa), e tamén un meu sobre “A saudade en Rosalía”. Tamén leva ó comenzo, a modo de ofrenda, un fermoso poema de Luis Pimentel e outro de Teixeira de Pascoaes. Estará ilustrado por Maside e algún outro dibuxante.

O número 4 de “Grial” está impreso e autorizado pol-a Censura. Está adicado a temas económico-xurídicos, pro leva tamén outros traballos. Coido que é un bó número. Con todo, non-o puxemos á venda porque se recibiu un oficio de Juan Aparicio decindo que por tratarse de unha publicación de carácter periódico precisaba autorización d-íl. En vista d-iso pedímoslle autorización pra o publicar como revista. Xa veremos o que fai. Dende logo que o “Grial” está acadando gran prestixio. Da universidade alemana de Kiel pedíronnos a colección. O Rodríguez Lapa escribiu dende Portugal decindo que se trata de unha publicación que honra á cultura peninsular.

Inda que seña con retraso, non quero deixar de te felicitar pol-o nomeamento de académico correspondente da R. Academia Gallega. Pareceume moi xusto o nomeamento.

¿Sabes unha cousa? O “Cancioeiro da Poesía Céltiga” causou verdadeira sensación. Pol-o visto o propio Sánchez Cantón se quedou sorprendido. Recibíronse moitas cartas de felicitación na Editorial. A min tamén me escribiron varios portugueses. Unha das grandes sorpresas do libro¹ foi, pol-o que se ve, o idioma, pois resulta que a todos lles encanta o galego do “Cancioeiro”. Agora decátanse da enorme riqueza e da finura literaria do idioma galego. O mesmo Montero Díaz o reconeceu así. Eu estou moi satisfeito, pois o ouxeto fundamental da tradución era precisamente ise: darlle prestixio cultural á lingua. Dentro de pouco publicaremos a tradución galega de unha obra de Heidegger. Así quedará demostrada a aptitude cultural da lingua galega aínda pra as obras difíciles da filosofía europea de hoxe.

O Colmeiro foi a pasar uns días a Holanda e dispois virá a Galicia.

Xa sabes que temos pendente unha visita á Cruña pra conquistar do Naya os cuadernos do Dicionario.

Xa sabes que o Rodríguez Somoza tivo unha hemorraxia n-un ollo e tivo que gardar cama moito tempo cos dous ollos tapados. Agora comenza a erguerse, pro inda non recobrou a vista do ollo doente.

Tamén a muller² de Otero Pedrayo apareceu repentinamente tuberculosa. Enteráronse porque tivo uns vómitos de sangue. Con todo, acudíronlle tan a tempo que pol-o visto xa está ben. Parece que o “Rimifon” deulle gran resultado.

Bueno, por hoxe non hai máis novidades.

Moitos saúdos a Blanquita e unha aperta moi forte pra ti do teu amigo

Ramón

P.D. Si está o Cabanillas con vós, dalle saúdos da miña parte.

¹ Calquera pode sorprenderse de que o premio outorgado por “Bibliófilos Gallegos” fora para o *Cancioeiro da Poesía Céltiga*, unha antoloxía, traducida por Julius Pokorny ó alemán. Desde o alemán traducen Celestino Fernández de la Vega e Ramón Piñeiro. Estaríamos traducindo a tradución, pero nunca desde o celta orixinal, neste caso, como era de razón.

² Dona Fita.

XXVIII

Santiago, 30-6-1952

Querido Fermín:

Onte recibín a túa carta e hoxe o xiro. Por certo que ambas cousas se deberon de cruzar con unha carta que eu che escribín cando cheguei de volta de Vigo e Lugo. Contábache n-ela que o libreiro de vello que me ofrecera a “Gaceta Humorística de Galicia”, devolveume os cartos ó chegar decíndome que lle faltaba o n.º 1 e que no canto d-íl estaba encuadernado outro número. Eu desconfío un pouco de que non fose unha xudiada¹, pois ó millor ofreceulle outro algunhas pesetas máis e vendeuno mentres que eu estiven fora.

O xoves pasou por eiquí o Cabanillas de camiño pra Cambados. Fixo o viaxe en avión e chegou verdadeiramente emocionado. Dentro de catro ou cinco días quedou en voltar, pois quer pasar uns días en Samos. Dende alí pensa escribirche anunciándoche cando vai a ir ahí.

Onte estiveron eiquí unhas horas o Álvaro, o Ben-Cho-Sey e mail-o Gamallo [Fierros]. Viñeron inaugurando un cuatrimotor de “aviación y comercio” [Aviaco]. O Ben-Cho-Sey viña feliz coma un neno pequeno.

O Ramón R. Somoza sigue millor. Eu vouno a ver bastantes veces. Por certo que falamos moitas veces de ti. Lémbrese moito dos vossos tempos madrileños.

A noticia que che deu o Lorient, de fonte agustiniana, ten algún fundamento, pois a verdade é que temos mentes de nos casar a mediados de setembro. Supoño que non xurdirán incontinentes que fagan alterar os plans. O meu pai xa se puxo a arranxar os papeles. O que me fai moita gracia é como se enteraría Agustín², porque eu non-o comentei fora do ambiente familiar. Non sei por qué, dame certo reparo facelo. Afortunadamente xa se vai espaxando a noticia e non teño que facer esforzo ningún pra vencer esa rara timidez que sempre teño pra falar das cousas personás.

¹ O libreiro de vello (e de novo, mesmo de libros prohibidos), Hernández, nun portal da rúa do Vilar, recibía o alcume de “O xudío”.

² Sixto Seco.

Moito me alegre de que o Lorient millorase co-a nova droga. A muller de Otero tamén se puxo nova. Incruso engordou.

Moitos saúdos a Blanquita e unha aperta moi forte pra ti do teu amigo

Ramón

XXIX

Gijón, 6-9-1952

Querido Fermín:

Supoño que a istas horas estaredes con unha gran emoción deportiva, pois ben axiña comenzarán as regatas. Onte vin pasar pol-o camiño o batel de Avilés e lembreime do Club de Mar de Castropol.

Fixen o viaxe con toda normalidade aínda que por varias veces choveu a mares. Agardábame Isabel, que por certo está unha miguíña nerviosa, e informoume de como tiñan as cousas dispostas. Sinalaron a data pra o día once, que xa era máis ou menos a que tiñamos calendada. As tres mulleres que constituen toda a familia de Isabel (soio son a nai, unha irmá e máis ela) acordaron que, en vista de que a nai está impedida no leito, a cerimonia da boda se celebre pol-a mañá cediño e sin ningunha solemnidade. Con ista perspectiva, pareceunos que o máis indicado era suprimir as invitacións e deixalo todo reducido a un acontecemento puramente familiar. Pra che decir a verdade, dado o meu temperamento o plan agrádame. Así evítase o papel de protagonista. Somentes sinto que non esteñan presentes algúns amigos, entre iles vós. Craro está que dada a índole do motivo —a doenza da nai— eu non fixen o menor reparo ós acordos do consello de mulleres.

En fin, meus amigos, dentro de catro días xa queda definitivamente resolto iste asunto. Eu mentras divírtome cos pequenos apuros de Isabel, pois está sempre pendente de cincuenta cousas.

Mañán mirarei no xornal o resultado das regatas da Cruña, pois si quedou campeón Castropol supoño que os xornais d-eiquí han de tragner a noticia. Si quedades campeóns festexareino fumando un H. Upman[n]¹ que me deu o Presidente do Centro Galego.

Moitos saúdos de Isabel pra Blanquita e mais pra ti.

Moitos saúdos meus a Blanquita e unha aperta moi forte pra ti do teu amigo

Ramón

¹ É ben raro ver a Piñeiro fumando, se fumou; e ademais un habano.

XXX

Madrid, 21-9-52

Querido Fermín:

Dispois de un rápido viaxe pol-o Norde, fai dous días que chegamos eiquí a Madrid. Tiña moito intrés a miña prima Enriqueta en que viñeramos a pasar uns días co-iles e nós encantados de a compracer. En S[an] Sebastián estivemos co-a familia Michelena. Por certo que me preguntaron por ti e me encomendou que che dise lembranzas da súa parte. Ten a casa chea de libros e revistas de Filoloxía.

Onteste estivemos na casa do Ben-Cho-Sey. A pequena está feita unha moza. Tamén Isabel está moito millor que n-outras ocasións, tanto física como espritoalmente.

Falei por teléfono con Álvaro e quedamos citados pra nos ver mañán no café.

A Censura deunos autorización pra editar as tres obríñas de teatro¹ inéditas do Castelao. Eu estou ledo, porque coido que será un éisito.

Nós inda estaremos eiquí uns días. Como os meus primos teñen coche, queren que vaíamos un día todos a Toledo. Eu vou de moi boa gana porque non-o conozo, nin Isabel tampouco. Dende eiquí iremos uns días a Xixón e de alí a Lugo. Xa te avisarei do noso paso por ahí.

Eiquí en Madrid está facendo un tempo moi bó. Case que fai calor. Mañán iremos a xantar con Manolo Fer[nán]dez².

Pol-o café Gijón inda non fun ningún día, así que ó Collazo non-o vin.

Si queres algunha cousa d-eiquí de Madrid non tes máis que poñerme unhas letras.

Moitos saúdos a Blanquita e de Isabel pra os dous e ti recibe unha aperta moi forte do teu amigo

Ramón

¹ Confróntese a carta número XIII onde se deixa claro que se trata de *Os vellos non deben de namorarse*.

² Debe ser Manuel Fernández López, irmán de Antonio e de Xosé, lugueses.

Xixón, 4-10-1952

Querido Fermín:

Onte quixen falar contigo por teléfono e case resultou imposible de se poder entender. Agora veño da Asministración dos coches A.L.S.A. e resulta que non tiñamos plazas pra o miércoles. Temos nos ir o xoves ás sete da mañán.

Estivemos en Madrid deica o día 2, pois os meus parentes non nos deixaron vir inantes. Alí vimos a moitos amigos. Falei dúas ou tres veces co Álvaro, que se amostrou moi ben disposto pra todas as cousas de “Galaxia”, da que agora se adica a facer moitas e grandes gabanzas. Craro que sigue tan fantaseoso coma de cote. Tamén fomos a visitar ó Mosqueiriña¹ o Ben-Cho-Sey e mais eu. Emocionouse moito. Está moi ledo porque lle queda somentes un mes e poucos días máis pra se ver ceibe.

Tamén percurei de me informar sobor das intencións inantes en col do “Grial”. Dixéronme que o Aparicio estaba decidido a autorizar a súa publica-

¹ Evaristo Antonio Mosquera Martínez, na cadea. Galeguista de antigo. Pontevedrés de 1909, afillado de Cabanillas, segundo parece, pertenceu ó grupo da revista *Cristal*. Fixo Maxisterio, opositou ó corpo de funcionarios de Facenda. No 1936 foi condenado e padeceu reclusión en San Simón, historia que relata en *Cuatro años a bordo de una isla*. Edicións do Castro. 1984. Tras a liberdade, foise a Madrid. Alonso Montero, cando historia a tertulia do café Lyon d’Or (1952-1954), preséntanos a Mosquera, “home bo onde os haxa”, como asistente á xuntanza, parece que o está vendo. Na realidade, Evaristo Mosquera sufriu unha caída, que neste epistolario autorizamos nos testemuños de Piñeiro, Ben-Cho-Sey e Cabanillas, entre os anos 1950 e 1952, cando menos. Temos a impresión que a memoria de don Xesús quere trasladar ó presente (1952-1954) historias pasadas na *La Granja del Henar* ou nas reunións do grupo clandestino dos galeguistas en Madrid, entre o 1943 e o 1946. Pode ser que Evaristo Mosquera andara no Lyon entre 1952 e 1954. Por hoxe temos documentado que o 4 de outubro de 1952 está no cárcere e para seguir, cando menos, “un mes e poucos días máis pra se ver ceibe”. Se apareceu polo café sería en decembro dese ano, se foi posto en liberdade cando el cría. (Nunha próxima achega despois de consultar as cartas destes tres corresponsais a Penzol, que deben obrar na Fundación, teremos resposta a esta historia de amor e cárcere). O artigo de Xesús Alonso Montero, “Escritores galegos, Letras Galegas en Madrid: a tertulia do café Lyon d’Or (1952-1954)”, en *Madrygal*, vol. 7, pp. 11-30. 2004. Alonso Montero da por feito que Evaristo Mosquera foi detido en Madrid (1946), “con Ramón Piñeiro e Cesáreo Saco”: (*Ibidem*, p. 15). *Da miña acordanza*, nada di Piñeiro da detención de Mosquera.

ción, porque tamén autorizou recentemente algunha en Cataluña. Pol-o visto, a solicitude que se presentou en Pontevedra fai dous meses non chegou aínda ás súas máns. Pode moi ben ocorrer que alí traten de atrancar o paso ás xestions.

Dentro de pouco recibirás o libro de Otero, que acaba de ser entregado á censura fai tres días. Conqueriuse que estivese listo pra o día 21, que foi cando lle fixeron o homaxe os do Centro Gallego de B. Aires. A cousa resultou moi ben. De fora concorriron o Antonio Fernández, o Martínez Risco, o Ferro Couselo e mail-o Otero Pedrayo. Marcharon, pol-o visto, moi ben impresionados de canto viron. Díronlles un xantar no Castro e alí o Colmeiro bailou a muiñeira, que pol-o visto é un gran beilador de muiñeiras. Por certo que inda non se marchou a París e coído que anda a preparar unha exposición das súas pinturas en Vigo. Ao millor inda vos animades a ir a vela cando se abra.

Recibimos a vosa carta en Madrid e moito vos agradecemos a invitación que nos facedes pra demorar ahí convosco no viaxe de retorno a Galicia. Con moito gusto nos quedaríamos, tanto eu como Isabel, mais ocorre que temos eiquí unha sobriña de Lugo que veu pra asistir á boda e quedouse eiquí uns días pra voltar con nosco. Por iso decidimos non nos deter.

O Cabanillas, que tamén asistiu á xuntanza de Galaxia en Vigo, anunciou xa que na segunda quincena d-iste mes trasladaríase a Madrid. O Antonio Fernández fíxolle a Illa varias suxerencias de tipo económico con miras á financiación da obra de Gómez Román sin necesidade de recurrir ó adianto de diñeiro. Tamén lle entregou os orixíns do “Poema de Samos” co-a intención de que se edite, xa que en Lugo desistiron de o facer.

Nós estamos moi ledos do viaxe. En todos os sitios atopamos amigos e ampla cordialidade.

O día 18 celebrárase en Vigo unha xuntanza do Grupo de Bastabales². O tema a discutir será “A Emigración”. Será o 4º “Parladoiro”. O 3º celebrouse en Trasalba. Irán os de Santiago (Baltar, Banet, Lugo, etc.). Nós tamén iremos ¿Non vos animades vós? Estou seguro de que había de che gustar.

Moitos saúdos de Isabel pra vós os dous e meus pra Blanquita e unha aperta moi forte pra ti do teu amigo

Ramón

² Unha nova referencia ó “Grupo de Bastavales” constituído agora en parladoiro nómade. Os dous primeiros foron en Bastavales, o terceiro foi en Trasalba e o cuarto en Vigo.

XXXII

Santiago, 27-10-52

Querido Fermín:

De paso pra Lugo —vimos de Vigo e voltaremos pra eiquí dentro de catro días— entereime de que eiquí hai un que vende a seguinte obra:

Fundación, Antigüedad y Progresos, del Monasterio de Osera,
por Padre Fray Tomás de Peralta

1677

O libreiro a quen llo ofreceron non ten idea do que val. O dono, en cambio, parece que coida ser de moito valemto. Ti me dirás si che intresa e o precio que se pode pagar por íl. O dono sei que anda a consultar cos bibliotecarios da Universidade e do P. Sarmiento.

Dentro de uns días, cando esteñamos de novo eiquí en Santiago, escribireiche con vagar.

Moitos saúdos de Isabel pra vós os dous e meus a Blanquita e unha aperta moi forte pra ti do teu amigo

Ramón

XXXIII

Santiago, 9-11-1952

Querido Fermín:

Recibín a túa carta e de contado informei ó libreiro dos precios a que foran vendidos os derradeiros exemplares do Peralta por Monterrey e máis por Bardón. Deuse a casualidade afortunada de que o día anterior un bibliófilo d-eiquí (o Asorey Andaluz, profesor da Universidade) amostráralle tamén un catálogo de Bardón no que viña marcado con 500 pts. O dono do libro anda bastante desorientado, pois adicouse a pescudar nuns sitios i-outros e cada un deulle unha valoración distinta. Hastra houbo un, o bibliotecario da Facultade de Filosofía, que lle asegurou que valía 5.000 pesetas (eu coido que o fixo con mala fe). Pol-o visto íl pediu mil quinientas. Como ninguén lle vai a dar tal cantidade, eu conto que dentro de oito ou dez días ha de se convencer que non ten un tesouro tan grande como se había imaxinado. Confío en que llo sacaremos por un precio razonabel (eu penso que co-as 500 pts, que foi o precio máisimo que tivo no mercado, debe de se conformar). De todol-as maneiras eu non-o deixo de man e xa percurarei que non se escape. Cando teña algunha noticia concreta, supoño que no curso da semán próxima poderei tela, xa te informarei.

Hoxe díxome o libreiro que pra o xoves que ven pensa mercar unha biblioteca que está nunha aldea e que foi de un notario, na que, pol-o visto, hai moitas cousas galegas. Xa percurarei qué cousas veñen por si algunha poidera interesarche.

Moitos saúdos a Blanquita e de Isabel pra vós os dous e unha aperta moi forte pra ti do teu amigo

Ramón

As nosas señas son: Preguntoiro, 22-1º

XXXIV

Santiago, 26-11-1952

Querido Fermín:

Non che escribín inantes porque inda non teño resolto o choio do Peralta. Non-o deixo da man, mais teremos que agardar a que o seu posesor se convenza de que non ten un tesouro. Eu estou ó tanto.

Fai oito días, Otero Pedrayo leunos o guión cinematográfico¹ que por encárgo de Cesáreo González fixo sobre o tema do “Camíño de Santiago”. Fixo unha cousa de gran alento poético, pódese decir que un gran poema. Non sei, con todo, si a sensibilidade poética do Cesáreo ou dos seus asesores estará ó nivel do guión. N-íl teñen materiais dabondo pra poderen facer o gran poema plástico de Santiago. Supoño que non-o farán. De calquera xeito non lles sería doado atopar un director idóneo. Otero está bastante ilusionado.

Fai uns días estivemos Isabel e máis eu na casa dos Lorient. Están moi ledos e satisfeitos, tanto iles os dous coma os tres rapaces. Vicente parece que millorou i-está animado.

O Ramón R. Somoza tivo mala sorte. Dispois de ter ido a Valdecilla, cicais a causa do viaxe, prodúxoselle unha nova hemorraxia ocular, n-ista ocasión con desprendemento de retina inoperable, así que perdeu un ollo. Foi recentemente a Barcelona pra que o vise Arruga², por íste díxolle que nada se podía facer. Alí pararon na casa de Fernández Boado, que os acolleu moi garimosamente, e lembráronte a ti moitas veces. Díxomo Ramón.

Hoxe tamén saleu en avión pra Barcelona o poeta Luis Pimentel. Vai a que o operen do estómago, pois recentemente descubriron que tiña unha úlcera no antro pilórico.

¹ O editor é a primeira noticia que ten sobre o guión, como tal. Don Ramón era moi capaz para iso e para outras cousas máis relacionadas co “Camíño”, dende a súa visión de Xelmírez até a *Noite compostelá (diálogo aparentemente teatral)*, do 1973.

² Hermenegildo Arruga Liró, notable retinólogo barcelonés.

O Bouza chegou n-istes días de Madrid. Alí fíxose Doutor en Filosofía e Letras con unha tese de prehistoria galega³. Axudouno canto puido o Montero Díaz.

Moitos saúdos a Blanquita e de Isabel pra vós os dous e ti recibe unha aperta moi forte do teu decote amigo

Ramón

³ O título da tese de doutoramento de don Fermín Bouza-Brey é “Nuevas estaciones paleolíticas del Bajo Miño y problemas de este período en el Noroeste peninsular”. Inédita. Un resumo da tese publicouse na Revista de la Universidad de Madrid, I. 1952. (Agradezo a información ós meus sabios amigos Carlos García Martínez e X. R. Fandiño Veiga).

XXXV

Gijón, 6-12-1952

Querido Fermín:

Estamos novamente en Xixón. Tivemos que vir en avión dende Santiago porque morreu, case de repente, a nai de Isabel. Tivo un derrame cerebral o domingo pol-a tarde e o luns cediño xa morreu. Nós chegamos o mesmo luns ás doce.

O martes, día nove, regresaremos a Santiago. Pasaremos por ahí arredor da unha, pois o viaxe de volta facémolo pol-o coche da liña.

Moitos saúdos a Blanquita e de Isabel pra os dous.

Unha aperta moi forte do teu amigo

Ramón

XXXVI

Compostela, 18-1-53

Querido Fermín:

Ao regresáremos de Lugo e de Láncara, a onde fomos a pasar o Nadal, tiñamos eiquí a vosa felicitación. Ben sabedes que os vosos bos desexos son compartidos recíprocamente por nós de todo corazón.

Dende Lugo envíeiche por correo un cativo agasallo de Reis, consistente en tres libros de versos galegos que ti non tiñas: “Íntimas”, de Pura Vázquez, “Poemas Pendurados dun Cabelo” de Carballo Calero e “Ribeirana do Sil” de Fernández Ferreiro (un rapaz ourensán). O libro de Luz Pozo “Paxaro na Boca” está xa esgotado.

Supoño que che escribiría un libreiro de vello d-eiquí ofrecéndoche unha lista de libros. Indicoullo R. Somoza e quedou en che escribir.

N-unha Biblioteca Judicial que se publicou en Madrid pol-o ano 1888, había unha colección titulada “Legislación Foral de España” e n-ila publicouse un tomo chamado “Derecho Civil Vigente en Galicia”. Supoño que xa o terás, mais si non-o tiveses non tes máis que avisarme e mándocho.

O Lorient por eiquí está, dende logo moi ledó. Presenteille a Bouza e a todol-os demais do P. Sarmiento.

O Cabanillas está bastante suscetível co asunto do seu “Poema de Samos”. Pol-o de agora non se celebrou a xuntanza do Consello de “Galaxia” e supoño que se celebrará a fin de mes. N-ila resolverán ise asunto¹.

A tradución de Heidegger² non-a autorizou a Censura.

O Gamallo anda a preparar un concurso convocado pol-o Centro Galego de Madrid, con un premio de dez mil pts. pra a millor obra que se presente estudando a persoalidade poética de Cabanillas.

O fallo do Consurso de “Bibliófilos” sobre o Refraneiro galego, de cuio xurado eu formaba parte, foi negativo. Quedou deserto, pois ningún dos catro traballos presentados era satisfactorio. Prorrogarán o prazo por un ano máis.

Moitos saúdos de Isabel pra vós os dous, meus pra Blanquita e unha aperta moi forte pra ti de

Ramón

¹ A publicación ten unha longa deriva editorial, que non é deste lugar. Acabaría aparecendo no 1958, en Galaxia.

² *Da esencia da verdade* publicaríase, tamén por Galaxia, no 1956.

XXXVII

Compostela, 20-3-53

Querido Fermín:

Onte recibín a túa carta. Tedes os boletos¹ pra o xoves 26. Como o avión sal o 26 pol-a mañán (xa xantaredes en Madrid) supoño que vós viredes o 24 pol-a noite pra pasáredes eiquí un día. A colonia de amigos que tedes eiquí en Santiago (Rodríguez Somoza, o voso parente Román, o Vicente Lorient, etc.) alegráranse moito de vos ver, e si chegades o 25 de noite e salides o 26 ás nove da mañán case non tedes tempo nin a descansar do viaxe. De paso dás un recorrido pol-as librerías de vello.

Moitos saúdos a Blanquita e de Isabel pra vós os dous.

Unha aperta moi forte do teu amigo

Ramón

¹ Por 'billetes'.

XXXVIII

Compostela, 29-X-56

Querido Fermín:

Falei con Colmeiro fai poucos días e pergunteille canto era o que tiñas que abonar pol-o libro e si quería levar íl mesmo o diñeiro. Díxome que si tiñas francos que íl os levaba sin incomenente. Eu díxenlle que pra ti era moito máis facedeiro pagar a equivalencia en pesetas, e dixo que, nise caso, que lle xirases o importe ó irmao de Calviño¹. Pregunteille entón canto era o que tiñas que xirar e díxome que, de acordo co que pagaba Ribas de Vigo, que o teu eran dúas mil duascentas (2.200) pesetas.

Figúrome que perderías as señas que che mandara noutra ocasión, pois co dislocamento ocasionado pol-as obras non será doado que as poidas atopar. Mándochas de novo:

Severino Calviño

Calle de la Escosura, 27 – Madrid

O Gamallo escribiulle a Paco falándolle da edición das cartas de Vicetto. Pol-o visto dí que á familia de Vicetto úrxelle a edición. Supoño que o que ocorre é que lle reclamarán os materiais que íl ten, que pol-o visto é un baúl cheo.

¹ José Calviño Ozores, socialista. Foi este (José) un dos editores daquela alfaia bibliográfica, *Rosalía-Pondal-Curros*, antoloxía poética, disposta tamén por César Alvajar, impresa por “Monte Medulio”, adscrita á Casa de Galicia en París. (“A gran antoloxía “Rosalía-Pondal-Curros”, na que, como sabes, Cabanillas fixo a escolma e mail-o prólogo do Curros, xa está editada. Sin duda trátase do libro millor editado de toda a literatura galega. Certo que o conxunto dos tres poetas ben merecían a honra de seren presentados con todo o requintado arte de máis outa bibliofilia europea”; de Piñeiro a Millán 02-02-1955. Noutra carta: “Dille a Cabanillas que o seu exemplar de colaborador da antoloxía “Rosalía-Pondal-Curros” [...] quixéronllo enviar por correo certificado e non lle diren curso en Correos por teren orden da aduana española de non cursar ningún libro “editado en castelán ou demáis linguas hispánicas”. Mandaranllo por man en canto teñan ocasión; de Piñeiro a Millán 07-03-1955).

Debe estar a saír o “Macías”², de Lorenzo. O libro de Cortezón xa veu aprobado da censura i-entrará de contado na imprenta.

Xa soupemos que fôstedes ó San Lucas, a Mondoñedo.

Moitos saúdos a Blanquita e de Isabel pra os dous. Pra ti unha aperta moi forte do teu amigo

Ramón

² *Macías o Namorado*: Poema escénico -prosa e verso- a xeito de guieiro musical, sobor dunha cantata de Otero Pedrayo, por Ramón Cabanillas e Antonio Lorenzo. Música de I. B. Maiztegui. Vigo, Galaxia, 1956. A participación de Cabanillas foi escasa. Piñeiro fala só de Lorenzo. “Los versos, estilo Parsifal y las mismas acotaciones, eran una desdicha” (Carta de Cabanillas a Isidoro Millán, de 04-07-1954).

XXXIX

Compostela, 21-VII-57

Sr. D. Fermín Penzol
Castropol

Querido Fermín:

A primeiros de Agosto márchanse os amigos de New York de que che falei. Sería moi boa oportunidade pra que lle levasen a túa carta a Emilio [González López] e mais as de Claudio pra o seu curmán e demais amigos. Si antes de fin de mes podésedes mandalas, non deixedes de o facer.

O libreiro Hernández, da Rúa do Vilar, díxome que tiña milleiros de números do “Faro de Vigo”, dende o 1870 hastra o trinta e tantos, e preguntoume si che interesarían. Eu díxenlle que non tiña a menor idea. Polo visto adequirírunos —ou ofrécenllos— na Pobra do Caramiñal.

O sábado saíu Valentín [Paz-Andrade] da cadea e inmediatamente emprendeu o viaxe en avión pra Bos Aires, acompañado de Antón Baltar.

O 25 sairá o primeiro tomo da colección [“Illa Nova”] dos rapaces. É unha obra de teatro que escribiu o poeta Franco Grande. Titúlase “Vieiro Choído”. Está escrita nun galego moi fermoso.

Dispois, na mesma colección, sairán un libro de versos de Xohana Torres [*Do sulco*] mais un libro de contos de Méndez Ferrín¹.

O tomo de homaxe a Cuevillas que se acordou o día da entrega da túa biblioteca xa está na imprenta.

Agora temos que pensar noutro tomo de homaxe a D. Ramón, que se xubilará no marzal que ven. Como Domingo e máis Elena parece que están animados a ir ahí entre o 15 i-o 19, eu pensei que se podía facer coincidir a visita do Celestino con algunha desas datas. Como nós temos libre o mes de agosto, pra esas datas podemos coincidir. Nise caso facíamos xuntanza ahí en Castropol pra acordar —ademais doutras cousas— a forma de homaxe que lle faremos a D. Ramón con motivo da súa xubilación, pois nesa oportunidade a cultura galega, que tanto lle debe, ten que poñer de manifesto a súa estimanza pola esgrevia (*sic*, por ‘egrexia’) figura de Otero Pedrayo. A min gustaríame moito que iste homaxe a D. Ramón fose acordado

¹ X. L. Méndez Ferrín. *Percival e outras historias*. Colección “Illa Nova”. Galaxia. 1958.

precisamente na túa casa, xa que nela se garda un dos tesouros culturás de Galicia que ti mesmo lle entregaches simbólicamente ó propio D. Ramón. Dime si é do teu agrado a idea.

Tamén se xubila Barcia [Trelles]. A iste prepáranlle homaxe os da Facultade de Dereito.

Moitos saúdos de Isabel pra os dous e meus pra Blanquita. Pra ti unha forte aperta do teu amigo

Ramón

Cartas de Ramón Cabanillas

(1951-1953)

Sr. D. Fermín Fernández Penzol,
en Castropol.

Meu querido Fermín:

Recibín con ledicia a túa carta, (imos deixar ese noxento “vostede”¹ que se dá de trompadas coa nosa fonda amizade), e enteréi a Ben-Cho-Sey², que axiña che mandará os exemplares da “Antífona [da cantiga]”³, que parece caíeu ben, pois, entre outras emboras, recibín unha moi garimosa do noso Arcebispo⁴.

Espero que o da túa dona non seia cousa de coidado. Eu estou floxísimo de saúde: o ventre, a cabeza, unha floxedade e decaimento xeral que marca ben polas craras, que a máquina está vella e descomposta.

“Presencia de Galicia” gustou moito, e os traballos de Piñeiro, dunha limpa profundidade e de verbas nidias e sinxelas, foi moi gabado: esquírbinnlle sóbor do diccionario etimolóxico –meirande laboura que pode faguer a nova xeneración– e seguiremos as súas vindicacións cheas de bon senso e de prudencia: falaremos do caso na xuntanza que tencioamos ter no vran, á que terás de faguer o sacrificio de asistir.

Teño xa decidido o meu viaxe: sairéi de aquí, Deo volente, ó redor do día 10 do mes que vén, directamente a Samos, e d-alí iréi á Cruña á entrada de Ramón [Villar Ponte] na Academia, –dentro de tres ou catro días mandaréille as cuartelas de contesta ó seu discurso–, na data que señalen: da Cruña, onde coido que te veréi, pasaréi a Santiago para falar con Otero Pedrayo e con Piñeiro, para quen me dará unhas notas Millán, que tamén tenzoa falar co-él longamente, axiña recade en Galicia, pasados os exámenes con que agora anda atafegado: penso que Piñeiro e Millán son os que poden e deben por man na grande empresa do diccionario, para a que Menéndez Pidal

¹ Cabanillas, reclama, polo pronto, ser atuado. Tén que haber algunha carta anterior de Penzol, na medida en que é este quen comeza o epistolario, instigado por Piñeiro, a todas luces.

² Tamén, xa se ve, Cabanillas esquece o ‘h’ no pseudónimo Ben-Cho-Shey.

³ Aparece como o primeiro libro editado por Galaxia, no 1950. En realidade foi publicado en Madrid, pola conta de Álvaro Gil. Non era o tipo de libro que Galaxia quereda publicar nese momento inaugural. Máis ben é un libro fora de colección. Como foi, no seu día, o poemario *Samos*.

⁴ Don Fernando Quiroga Palacios, prelado da arquidiocese santiaguesa, na altura.

e García de Diego me ofreceron consello e direccións, pois parecen satisfeitos do proxecto e acollérono con todo cariño e entusiasmo: todo pende de que aparezan os Mecenaz que acuden crematisticamente a idea, pois o material, os equipos, os desprazamentos, etc. custarán abondo: xa temos o Meyer-Lüke, que mandou vir Álvaro de Alemaña e coido que arribaremos á Leika tan necesaria para a reprodución en film dos documentos dos Arquivos⁵.

O paro non foi o fracaso de que falan os xornaes: fora d-este ovo Porta do Sol-Cibeles tivo efectividade: o caso curioso é que, dende fai dez anos, foi o primeiro día que, en forza de ordes severas, todol-os empregados das organizacións oficiais estaban nos seus postos ás nove da mañán.

Pol-o demais non pasa nada: continuamos vivindo desangrándonos: ós meus setenta e cinco anos non lle poñen o menor coidado nin intrínseco ni-o que pasa nin o que pode pasar.

Este vran tenzoo por man a unha “Vida de Noso Señor Xesus Cristo”⁶, porque teño a seguridade que as xentes arredadas das vilas non conocen a nosa relixión máis que pol-as estampías devotas e pol-os sermóns, en mal castelán e enrevesada teoloxía, dos nosos cregos.

Non teño moito vagar. Aquí todos estamos comendo do escaso pote madrileño. Emilio⁷, Ben-Cho-Sey e Álvaro e Millán son os únecos que vexo cáseque tódol-os días. Na Academia inda preocupa un pouco a enleada mexicana.

Qué Dios me deia saúde para verte! Miña viva devoción á tua dona.
Unha forte aperta de teu irmán

Ramón

Madrid, o día do “Corpus” [24-maio-1951]

⁵ Todo este parágrafo debe ser confrontado coa parte IV, Epílogo E1 <<En torno al “Seminarium Linguae Gallaecae investigandae”>> da autoría de Isidoro Millán González-Pardo, recollido nas *Cartas de Ramón Cabanillas a Isidoro Millán en modo de antífona*. Cadernos Ramón Piñeiro, XVIII. pp. 135-139. No mesmo caderno XVIII, consúltese tamén o Epílogo E2 <<Para la empresa de un Gran Diccionario Gallego>>, tamén de Isidoro Millán, nas pp. 140-143. A mención ó Meyer-Lüke fai referencia ó *Romanisches etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg. 1911-1920.

⁶ Obra que non veu a lévedo. Temos anotacións manuscritas tomadas dos *Evanxeos* e dos *Feitos dos Apóstolos*.

⁷ Gil Varela, irmán de Álvaro; por veces, Milucho.

Madrid, o 7 de Sanxuan [1951]

(Cabeceira)

Real Academia Española

Sr. D. Fermín Fernández-Penzol

Meu querido Fermín:

O día 11 saldrei d-aquí, o 12 estarei en Samos e o 16, data da recepción de Villar Ponte, estarei sin falta na Cruña, sempre que Ramón ou a Academia non troquen a data: si se dése este caso comunicareicho por correo ou pol-o aramio.

Tamén eiquí gustoume e gustou a todos “Presencia de Galicia”¹ que ten que chegar a ser un latexo fondo e vital da nosa Galicia: o que é mester é mellorar un pouco o papel pra que permita ser empastada e conservada con amore. Na Cruña falaremos longo porque pensoo falar con Piñeiro —que me parece que é o que ten máis visión e máis crara da laboura a realizar— de moitas cousas e proieutos, e iréi a Sant Yago para velo e ver tamén a Otero, de quen acabo de recibir unha carta fermosísima.

Os proieutos de xuntanza son varios, mais paréceme que se fará en Cambados porque Isidoro Millán ten alí unha casa, que é un sitio moi fermoso e está entusiasmado con recibirnos n-ela. Esperamos que ti non faltes por grande que seia o sacrificio que teñas que faguer. Pro d-eso falaremos a seu tempo.

Está eiquí o Abade² que xa se entrevistou con Álvaro pol-o da edición do poema³.

O día 12 comenará o servizo de avións Madrid-Lugo-Santiago.

Moito me alegro de que a túa muller esteia xa mellorada: supoño que a levarás á Cruña.

¹ Grial, nº 1, abril 1951; na primeira época de Grial que acadou catro números. A segunda época comezará no 1963 ata agora mesmo.

² Dom Mauro Gómez Pereira, que o foi de Samos.

³ O poemario *Samos* sairá en 1958, en Galaxia, mediante unha intervención *in extremis* de Antonio Fernández.

Unha forte apreta de teu bo amigo e irmán

Ramón

Lembranzas de todos. Ben-Cho-Sey está en Cáceres⁴ por mor do viaxe do Director Xeral. Meu saúdo a eses amantes da nosa Galicia.

⁴ Cidade na que exercía daquela como Inspector de Ensino Primario.

(Cabeceira)
Real Abadía de Samos (Lugo)

23 do sanxuán do 1951

Sr. D. Fermín Fernández Penzol.

Querido Fermín:

Mándoche “Algunos temas gallegos”, que pol-o que me din non se vende pois fixéron unha tirada máis pequerrecha.

¿Non irás a Santiago arredor das festas do Apóstolo? Moito me alegraría que así fose porque eu tenzoo asistir á misa por Rosalía e a entrega da medalla¹ ó noso Arcebispo.

Esquirbín a Madrí dándolles novas da vosa estadía na Cruña e en Compostela.

O Abade continúa dándolle voltas e voltas ó emprazamento do libro de Samos, en precuro de suvencións e axudas: coido que en lugar de cobrarlle diñeiro vaillo a valer. É notabre, perdéuse n-él o meirande capitán de industria da Galicia, anque o mosteiro gañou o seu renovador: estes días anda c-uns inxenheiros praneando non sei qué fantásticas melloras e coido que remataréi por esquirbir un novo poema para cantar as súas actividades.

Miña lembranza á tua dona e unha forte apreta de teu amigo

Ramón

¹ As insignias de Académico de Honra da Real Academia Galega, medalla e diploma, fóronlle entregadas a monseñor Quiroga Palacios, en solemne cerimonia, no pazo arcebispal, polo presidente da docta corporación, don Manuel Casás, a medalla e o diploma polo señor Vales Villamarín, da Xunta de Goberno, en presenza de numerosos membros da Academia, ás doce do mediodía do 30 de xuño do ano 1951. “El señor Cabanillas, que tenía prometida su asistencia, a última hora comunicó que por diversas dificultades no podía desplazarse” (Reseña en “La Voz de Galicia”, 1 de xullo de 1951).

(Cabeceira)
Real Academia Española

Madride, o 20-5-1952

Sr. D. Fermín Fernández Penzol

Querido Fermín:

Lembrámoste a cotío, pro temos poucas novas de ti. Por fin chegou Milucho; Álvaro anda por esa nosa Terra; Ben-Cho-Sey está estes días atafegado c-o confronte do Onomástico do P. Sarmiento; Millán está preparándose para saír d-eso dos exames; Gamallo continúa faguendo cabeceiros de documentos (é un traballador incansable e moi intelixente) Bóveda, Grandío, Edmundo¹ e os demais (ás veces somos dez ou doce) fan que o xuntoiro do Lyon [d'Or] esteia moi animado. Eu decaio pero... xenio e figura!: peso 54 kilos e teño unhas hemorraxias nas nafres que me dín non son de coidado, máis dóume conta de que me poñen moi endebre: con todo, inda fago de cando en vez unha versión, no meu degaro de chegar ó cento.

O da Academia galega anda ben mal (Villar Ponte, sin dúbida por non saber de ti, mandóume o nomeamento² que vai con esta.) Tenzoo que nos xuntemos numerarios e correspondentes, este vran, para ver si lle damos unha orentazón seria e a poñemos en pé: é hora de que botemos o resto pol-a fala que cada vegada adquire máis importancia filolóxica internazonal. Sería longo de contar todo o que o choio se está movendo e crescendo.

¹ Edmundo Estévez. “Arredor dos setenta anos tiña, daquela, don Edmundo Estévez, que fora gobernador civil de León no Goberno de Lerroux. Republicano de dereitas, era un antifranquista visceral, que proclamaba, ás veces, a voces, a súa xenreira ao Ditador. Era tío de dous eruditos galeguistas, Xoaquín e Xurxo Lorenzo, este xa falecido e a quen el estimaba intelectualmente moito. Bo falante de galego popular nas ocasións en que o empregaba, con Ben-Cho-Shey e comigo sempre. Era moi amigo de don Pío Baroja, a quen visitaba tódalas tardes e co que facía tódolos días dúas ou tres horas de tertulia desde había moito tempo. Os xoves, a iso das cinco da tarde, don Ramón e mais el saían do café para dirixírense ata o Museo do Prado, e, xa á súa beira, don Ramón á Real Academia Española, da que era membro numerario, e don Edmundo, uns metros máis alá, á residencia do gran novelista. Don Pío e don Edmundo sintonizaban moi ben polo feito de seren, cada un á súa maneira, unha especie de ácratas de dereitas”. (Alonso Montero, *art. cit.*, p. 13).

² Diploma que acredita a Fermín Penzol como Académico Correspondente.

A Diputación de Lugo acordara en firme a publicación do poema de Samos, mais como foi renovada e “alá van leises onde queren reises”, moito me temo que a que agora goberna non lle de cumprimento: esquirbinlle a D. Manoel Vázquez Seijas decíndolle que non me importaba gran cousa que o editasen ou non, pero quería saber o que pasaba porque buscaría outro camiño para emprentalo: veremos no que queda a cousa.

Os de Bosaires (*sic*) parece que están moi animados: por entremedias de del Riego pediron uns artigos ¡pagados! sobor da necesidade de enxergamento da língoa: fixémol-os Piñeiro (¡que maravillosa versión a dél e Celestino!) Carballo Calero, Millán e eu. A cousa parece que vai a dar froito: si non estivera tan vello, ía alá a ver ei conquería prender lume nos corazóns.

O domingo houbo no Monumental unha función do coro “Rosalía de Castro”: parece que estivo moi ben: por primeira vez dende fai anos, cantouse o hino (*sic*) que o pubrico coreou e escoitou de pé! ¡Si estes insensatos comezaran a cair do burro e se deran conta da nobreza dos nosos sentimentos e do amor cordial a Terra que os inspira...!

Estivo aquí Paz Andrade con quen iréi a pasar uns días en Vigo, dimpois do vinte do mes que vén, porque do dez o vinte estará en Roma³. Si o poemíña non se publica en Lugo non hai caso para a miña visita a San Froilán, mais si se publicase pasaría alí o mes de Santiago e teríamos ocasión de nos ver. De todos xeitos, o vran pasareino na Terra. Non vexo máis que che contar por escrito, porque de palabra habería para un longo palique⁴.

Miña garimosa lembranza para esa alhaja (*sic*)⁵ que che tocou por dona.

Sabes canto te quere teu irmán no sagro amor a Terra,

Ramón Cabanillas

³ Onde foi recibido, coa súa muller, polo papa Pío XII en Castelgandolfo. Desta recepción papal nunca falou Valentín nin, aquí, Cabanillas, se estivo no allo.

⁴ O remitente non se fía do correo: *scripta manent*. Trátase dunha circunspección cautelara que aparece varias veces neste epistolario, en calquera dos correspondentes.

⁵ Por ‘alfaia’.

Madride, 30-5-1952

Sr. D. Fermín Fernández-Penzol
Castropol

Querido Fermín:

Estes días vexo moi pouco ós compañeiros do rueiro do Lyon. Bencho-Sey está atafegado c-o confronte do Onomástico, Álvaro está fora, Milucho ten unhs compañeiros no Zahara, Gamallo está mergullado no Centro Gallego e somentes Bóveda é costante. Onte apareceu Gastañaduy que me perguntou con verdadeiro intrés por ti.

Vexo que o de Bouza vai traer rabo¹, un rabo peludo que a ninguén deixará ben parado: algo conecía de esas estorias ben pouco edificantes.

De Lugo non sei nada: non recibín contesta de Vázquez Seijas e supoño que a edición do poema de Samos naufragou no mar revolto dos líos políticos.

En Sanxoán irei a Vigo por compromiso con Valentín, mais inda non sinalamos data fixa. De alí irei a Cambados, de onde che esquirbirei para poñernos de acordo sobor o viaxe a Lugo ou Coruña (como máis che conveña) para seguir a Castropol, que xa teño fondo degaro de conocer.

A cousa dos nomeamentos de correspondentes naceu de que cando lle mandei a Ramón Vilar a miña delegación para a xuntanza da Academia, fixen punto de honra do nome de Álvaro, do seu e do de Gómez Ledo que, por outra parte, xa estaban fai tempo rexistrados e tiñan total asentimento: a direución de Ramón é “Juan Flórez, 133, 2º”.

A catástrofe do tranvía da Ponte de Toledo indinou a medio Madrid e a todo Carabanchel: houbo que mandar ó lugar da traxedia Policía Armada, Guardia Civil e ametralladoras porque a xente fervía: a prensa, craro está, non pode recoller o socedido. Fálase moito tamén d-unha

¹ Véxase a Carta XXIV de Ramón Piñeiro neste mesmo caderno. Véxase, tamén, Clodio González Pérez, “Fermín Bouza Brey e Trillo: Xuíz e Maxistrado. Expediente 153/1951”, en *Fermín Bouza Brey. Xuíz e Galeguista*. Deputación de Pontevedra. 2011.

consina² de cargos a base de Nicolás Franco para Alto Comisario en Marruecos ó que parece que hai que dar unha boa autonomía, como consecuencia das novas amistades alarbías³: eu coido que estaría ben e ate que a afroibería⁴, notoriamente musulmán, formase parte da confederación de pobos islámicos: ¡para o que temos nós que ver c-os das castañetas, os touros, o gazpacho e o cante jondo...!

Esta tarde irei a ver o Cristo de Asorey na Bienal: din que está moi ben e ate se fala de que é un serio candidato á medalla de honor.

A Academia Española aprobou unha fundamental reforma da ortografía, que me parece que está moi ben: pubricarase una “separata” para dala a coñecer e mandareiche un exemplar.

Comenza a apretar o calor. Miñas máis garimosas lembranzas a Blanka.

Teu irmán

Ramón

² A esta catástrofe refírese Carlos Barciela, *Recuerdos del Madrid de posguerra*. Publicaciones de la Universidad de Alicante. 2013. Citamos pola recensión de Ángel Viñas en *Babelia* (23.11.2013): “Tampoco olvida los accidentes (uno, ya en 1952, causó oficialmente cerca de 130 muertos y heridos, aunque el tranvía solo estaba facultado para transportar a 16 sentadas y a 27 de pie)”.

³ Dun castelán ‘alábare’ teríase que esperar ‘alábarias’.

⁴ Afro-Iberia. O autor descoloca o til (‘afroibería’), como antes fixo con ‘alarbías’ ou como en Berbería, forma correcta que parece autorizar a escrita de Cabanillas nesta sorte choqueira de algarabía.

Cambados, 15 Santiago 1952

Sr. D. Fermín Fernández Penzol Labandeira (*sic*).

Castropol

Querido Fermín:

Desque cheguéi de Madrí –o 27 do pasado– pódese decir que non din a pé nin a man. Luzóuseme a meixela dereita –restos do vello fremón– e atopéime tan fosco que cáseque non saín da casa. Nada sei dos amigos nin do que pasa pol-o mundo, pois nin teño cartas nin leis xamaes. Oxe atopéime c-un pouco máis de forzas. De calquera maneira que seia, o día 24 pol-a tarde estaréi en Santiago –inda temendo non atopar pousada– porque non quero faltar á misa do 25, xa que alí quedaron de estar varios amigos: ben quixera que nos víramos alí, máis non sei si che será doado faguer un viaxe que dende Castropol será ben longo. Inda non fun a Vigo, como prometera a Valentín, porque éste ten a dona no Brollón e non retornará ate o 21; el quedóu en ir a Santiago. Tampouco fun a Samos porque o Abade está en Roma, onde os beneditinos están celebrando Capítoo Xeneral da Orden.

Manteño prenamente a miña palabra: iréi a Castropol na data que ti estimes mais doada e por iso tería o meirande contento en que nos atopásemos en Santiago para falar do caso, pois eu saliría en Lugo ou na Cruña cando a ti che viñese ben.

Milucho coido que xa estará en Lugo, mais Álvaro de seguro non aparecerá ate mediados do Agosto. Gamallo tamén estará en Ribadeo no mes que ben (*sic*), según me dixo en Abadin.

Si, como sospeito, non vés a Santiago, non deixes de me esquirbir o que acordes. A miña lembranza mais saudosa para Branquiña.

Teu, de todo corazón

Cabanillas

O viaxe en avión, maravilloso¹. Xa che contaréi.

¹ Madrid-Lugo-Santiago. A parada en Lugo, no aeródromo de As Rozas, foi efémera. Sorprende o entusiasmo de Cabanillas, vello de 75 anos e enfermo. Digno de ser contado.

Cambados, 8 do Outono, 1952

Sr. D. Fermín Fernández Labandera Penzol¹
no encastelado Castropol faraute do Eo.

Querido Fermín:

Non séi como escomenzar estas liñas, porque non atino a xustificar a miña preguiza en amostrarche o meu agradecimento e en encamiñar meus saudos ós Prieto, a Murias e a todos eses bos amigos que estarán sempre a fror do meu corazón.

Estiven un pouco doente, sete ou oito días con frebe (*sic*), sin dúbida d-unha infeución intestinal que, ó parecer, non deixou rastro. Fun, logo, a Pontevedra, onde tamén estiven unha semán, e recaléi en Vigo onde pasei uns cantos días con Valentín, Fernández del Riego, os irmáns Álvarez Blázquez e demais amigos, asistindo a xuntanza de “Galaxia” e ós xantares ós direutivos do Centro Gallego de Bos Aires. Todo estivo ben, mais paresme que n-estas cousas e máis a palla que o gran. As derradeiras novas,, que son para contalas con vagar, son, con todo, moi alentadoras: seica ímos a ter diñeiro ás esportas para a gran laboura; a do dicionario hestórico e etimolóxico do galego, con todo ó traballo anexo: libros, leika, equipos, corpo direutivo e máis do caso; pagado, si non con rumbo, na contía que é mester.

O pasado domingo estiveron en Cambados os de Vigo para faguerme un documental cinematográfico para América: non creio que teña un gran intrés, pro impresionaron as ruínas de Santa Mariña, os pazos de Fefiñáns e Montesacro, a casa solarega de Doña María de Ulloa e un pouco da vida mariñeira ó pé da torre de Santo Tomé, por onde andivo a muller d-un día de Don Pedro o Cruel, irmán da Doña Inés de Castro que dou pé a tanta literatura española e portuguesa.

O meu poemiña de Samos é unha cousa para rir: primeiro o lume que lle atóu as mans ó Abade por falta de diñeiro, dimpóis o enguedellamento coa Diputación de Lugo, por mor do cesamento de Rosón e a nemiga do Gobernador co Abade, e, agora, porque contra a boa vontade de Antón Fernández na xuntanza de “Galaxia”, os diventoires d-ésta non lles adoita

¹ A orde dos apelidos é Fernández Penzol Labandera.

a publicación, polo que seia: vaguedade da obra, ou pol-o que eles deixan máis craramente entender, antipatía ó Abade. ¡Probe Abade! Terá pecado, mais tamén tódallas botan enriba. A min tanto me ten: de certo son o menos interesado na publicación!

Esto faise longo. Esquirbiréiche dende Madrí, para onde saliréi axiña. E, en Madrí, confío de te ver con Blanquiña a quen darás miñas lembranzas e saudos.

Unha aperta de teu bo amigo

Ramón

Recibín o libro de Marcial Fernández “Castelao. Trascendencia y Honduras”². É un estudo crítico, ben feito, que non sei como o deixaron pasar, porque reproduce os mais duros dibuxos do album “Nos” e outros da mesma forza.

² *Trascendencia y hondura de Castelao*, da autoría de Marcial Fernández. Ediciones Triskele. México. 1951. Cabanillas non se decata de que fora impreso fora de España.

(Cabeceira)
Real Academia Española

Madride, 2-I-1953

A D. Fermín Fernández Penzol,
en Castropol.

Meu querido Fermín:

Recibín a tua tarxeta e de Branquiña que me truxo alegría de sentir-me recordado n-esa terra xa tan doce o meu corazón.

Aquí, agardábamos a vosa chegada n-este mes, pero alguén nos dou a mala nova de que non viredes até o marzal, anque a verdade é que este Madride resulta insoportable c-o frío e que pol-o de agora está aburrido a mais non poder digan o que queiran os xornaes.

Eu estou moi froxo de saude: Santalices, fillo, estame pondo unhas inieccións de aquicilina que me parés que me fan moito ben e vanme faguer tomar unhas vitaminas no afán de botarlle remendos a estes pelexos dos meus 77 anos: sexa o que Dios queira, xa que, a falta d-outros bens, teño o de non lle ter medo a morte.

O día 1º vimos na casa de Álvaro o documental que me fixeron en Cambados para América: é en coores e está ben na recollida das casas solaren-gas e no paisaxe do mar. No Lyon está moi consumida a tertulia: somentes n-ela conezo novas de Galicia.

Esquirbiréiche con mais vagar porque estes días as curas da faciana e o rubumbio das festas pascuaes róubanme o tempo.

¡Qué vos conservedes ben e Dios acagule¹ sobor de vos bens e beixoes a moreas!

Dalle meus relembrs a eses bos amigos que nunca esqueceréi. ¡Que Dios che conserve ese encanto que che dou por compañeira na vida!

Sabes canto te quere teu bo amigo

Ramón Cabanillas

¹ Por 'acugule'.

Esquirbeume Pérez Cosme, o Tesoureiro do Centro Galego da Habana, decíndome que restabreceran a pensión de Dª Gala Murguía e que ademais lle ían xirar 100 dólares. Gamallo anda por chí: esquirbéume e oxe lle dou contesta.

Cartas de Ben-Cho-Shey
(Xosé Ramón Fernández-Oxea)

(1950-1953)

Madrid, 12 Abril 1950

Ar. D. Germin Fernández Fencal.
Castropol.

Queridos amigos: Foi unha lástima que non houberas podido presenciar as oposicións de Otero Fedrigo a cátedra de Xeografía da Universidade de Santiago porque houberas escitado unhas leccións verdadeiramente maestrais e houberas participado da emoción que sentimos os que o acompañamos en estes tan decisivos e, sobre todo, na votación solenne de oute, na que acadou a unanimidade do Tribunal, cousa poucas veces cumprida nos anales universitarios.

A Universidade comportelán pode gabarse de contar no seu claustro a tan eminente nome. De todas partes pedían noticias da marcha da oposición e oute rexéronse unhas chea de telegramas.

Alvaro e Cabanillas declararon a favor de Mosquera diante do xuez especial e aínda non se sabe cando o purgarán.

Cabanillas iráse un día de estos e coido que te avisará da súa marcha.

Si viñeses a Lugo de antes do regreso de Vilucheo poderíame mandar por ti as cartas de Felipe II. que lle mer cache a Barolón, pra velas.

¿Como lo ves por aquí?

Lembranzas de Isabel e minas pra tua muller e apertas do teu deeste amigo

José Ramón

Anuncian a inauguración da liña aérea pra o día 20 de Maio, con viaxes alternos a Lugo e a Santiago.

A

Madrid, 1º Abril 1950

Sr. D. Fermín Fernández Penzol
Castropol

Querido amigo:

Foi unha lástima que non houberas podido presenciar as oposicións de Otero Pedrayo á cátedra de Xeografía da Universidade de Santiago porque houberas escoitado unhas leccións verdadeiramente maxistrais e houberas participado da emoción que sentimos os que o acompañamos en intres tan decisivos e, sobre todo, na votación solemne de onte, na que acadou a unanimidade do Tribunal, cousa poucas veces conquerida nos anales universitarios¹.

A Universidade compostelán pode gabarse de contar no seu claustro a tan eminente home. De todas partes pedían noticias da marcha da oposición e onte puxéronse unha chea de telegramas.

Álvaro e Cabanillas declararon a favor de Mosquera² diante do xuez especial e aínda non se sabe cando o xuzgarán.

Cabanillas irase un día de estos e coído que te avisará da súa marcha.

Si viñeses a Lugo denantes do regreso de Milucho podíasme mandar por íl as cartas de Felipe II que lle mercache a Bardón, pra velas.

¿Cando vés por eiquí?

Lembranzas de Isabel³ e miñas pra túa muller e apertas do teu decote amigo

José Ramón

Anuncian a inauguración da línea aerea pra o día 20 de Maio, con viaxes alternos a Lugo⁴ e a Santiago.

¹ Observación algo hiperbólica.

² “Parece que o do Mosquera será pra os derradeiros do mes e o seu padriño [Ramón Cabanillas] está moi ben disposto pra íl e vai pedir que o deixen en paz” (Carta inédita de Ben-Cho-Shey a Ramón Piñeiro, Madrid, 15-II-1950)

³ É a dona de Ben-Cho-Shey, Isabel Algarra.

⁴ Aeroporto das Rozas.

B

Madrid, 24-V-50

Sr. D. Fermín F. Penzol
Castropol

Meu querido amigo:

A túa carta recibina en Cáceres e deica hoxe non a poiden contestar porque andiven moi atafegado, de tal xeito que che estou escribindo a meia noite, pois mañá, ás oito da mañá, volto pra Cáceres e non quero retrasar por mais tempo esta obriga.

Foi Álvaro quen me dixo que tiñalas cartas de Felipe II. Deica hoxe non lle poiden arrincar o de Piñeiro¹, que mañá llo mandarei dende Naval-moral.

De Mosquera somentes sei que está en Guadalajara pra donde coido que tamén lle trasladaron a rapaza, anque esto non o sei de certo.

Escribume José Manuel dende Oviedo e dí que está moi contento.

Xa voltou o Pita [Andrade] de Nova York e díxome que ten o mapa á túa disposición. Veu debecido e cheo de morriña.

Non me foi posible falar co Cortón pro mañá chamarao Isabel pra lle dar o recado.

Supoño que terás rematadal-as obras da casa e que te verei á miña volta de Cáceres.

Recibín carta de Núñez Búa que me pide noticias de por acá.

Garimosas lembranzas de Isabel e miñas pra túa muller e apertas do teu amigo

Pepe

¹ Débese considerar o que Piñeiro di na Carta IV, e mesmo a nota 2, no rodapé.

C

Madrid, 6 de Sant Yago do 1950

Sr. D. Fermín Fernández Penzol
Castropol

Meu querido amigo:

Moi atafegado debes estar cando non tes vagar pra poñer unhas letras.

Supoño que xa che escribiría Ramón [Piñeiro] pra darche a emocionante noticia de que xa ve de un ollo e que cando recibas esta xa verá tamén do outro. Que ledicia máis grande a de velo recuperado pra vida normal.

A Mosquera xa lle comunicaron o testimonio da sentencia e agora hai que ver o xeito de que escomence a redimir e de que lle leven a moza pra Guadalajara.

Acabo de recibir carta de Núñez Búa que me dice que xa saíron as “Cruces”, de Castelao maravillosamente imprentadas ata o punto de que é o millor libro publicado en Bos Aires no que vai de ano. Agora andan vendo o xeito de orgaizar eiquí a venda d’íl.

Eu metínme a mercarche ises tres libros, que coído che intresarán. O das peregrinacións resulta algo caro, pro agora volven rubir totalas cousas impresas. Custoume 390 ptas., o de Bouza, 25, e o do P. Sarmiento 30.

Mándoches tamén isas dúas cousas miñas que acaban de saír.

Por eiquí andivemos todos mal: primeiro caíu Isabel con unha anemia condanada, logo a cativa despois de varias cousas tivo o sarampelo e de remate viñen eu con unhas hemorragias por vía intestinal que me deron un susto. Parece que a cousa non ten a importancia que eu temía. Agora parece que nos imos endereitando, pro pola causa de todo esto non poiden acompañar a Ramón [Piñeiro] a Santander como houbera querido.

Mañá chegarán Otero e mais o Ferro pra traballar na cousa da Historia de Galicia que andan a preparar.

Tanto Isabel como eu celebraremos que estedes ben e con lembranzas dela e bicos da cativa¹ pra túa dona, mándache unha garimosa aperta o teu vello amigo

José Ramón

Total 445 pts.

¹ Fala da filla do matrimonio.

D

Madrid, 17 Agosto 1950

Sr. D. Fermín Fernández Penzol
Castropol

Meu caro amigo:

Ao rematarse o permiso de Isabel tornamos a istes lares e aínda non sei si poderei dar unha volta pola terra, denantes de que comence o novo curso.

Recibín o teu xiro e cando vaia pagar as miñas inscripcións pagarei tamén a túa dos “Cuadernos Gallegos” e mandareiche o recibo. Ti dirás si queres que chos manden millor ahí. O custe da inscrición aumentárono.

Fumos de vranco a El Barraco, perto de Ávila, por causa da cativa e tivemos que saír fuxindo de alí porque non se paraba coa poeira e non había cousa ao xeito, en vista do cual, trasladámonos a Soria e alí estivemos deica antronte. Eu millor houbera ido a Galicia: pro ¿qué lle queres?

Xa verías que o Valentín [Paz-Andrade] anda a dar conferencias en Bos Aires, coa asistencia do embaixador e do representante de Perón. Vin unha foto na “Noche” na que aparece coa muller depositando unha coroa de loureiro no panteón dos galegos.

Non sei si verías ao Abraira¹, co que me houbera gustado que falases, pois é home sincero e leial. Conto de velo por eiquí denantes de que se vaia pra Cuba.

Núñez Búa mandoume unha boa remesa de libros dos editados aló, que lle agradezo de veras.

Parece que, por fin, vai endereitarse a cuestión da música galega. Iste ano premiaron en Bos Aires varias composicións e xa se agruparon as filarmónicas das captaes coas de Santiago e Monforte. Algo é algo.

No curso de vran, de Compostela, deu unha conferencia un fillo do banqueiro Pastor², que seica é profesor de non sei que universidade inglesa.

¹ Xosé Bieito Abraira, emigrado en Buenos Aires, onde foi activista político e cultural. Tanto Ben-Cho-Shey, como Piñeiro, conservaron moi boa impresión del. A Ben-Cho-Shey parécelle que se vai para Cuba, cando debe dicir Arxentina.

² Antonio Pastor de la Médem.

O tema versou en col de Lope de Vega, tema de unha gran galeguidade, e denantes de començar a falar preguntou modestamente si querían que falase en francés, en inglés ou en alemán. Pedret díxolle que preferían que falase en castelán, e ao pior o tal políglota non sabe falar en galego.

Lembranzas garimosas de Isabel pra túa dona e bicos da nena con apertas do teu bon amigo

José Ramón

Os “Bibliófilos” anuncian a publicación de un “Diccionario Geográfico de Galicia” feito polo Fraguas³. ¿Será capaz de poñer as toponimias castelanizadas? Habería que tratar de evitalo.

³ Debe tratarse de *Geografía de Galicia*, de Antonio Fraguas. Porto y Cía. editores. Santiago. 1953. (Non se editou en “Bibliófilos”).

E

Madrid, 24-XI-50

Sr. D. Fermín Fernández Penzol
Castropol

Meu caro amigo:

Xa está eiquí Cabanillas e todos notamos a túa falla no café. Nantronte chegou D. Manuel Gómez Román co proxecto pra o Museo de Lugo e con tal motivo xuntámonos alí a diario.

Cabanillas está preocupado coa edición da “Antifona da copla” e visitando imprentas pra pedir presupostos. Xa lle dixo Álvaro que íl costeará a impresión¹.

De Piñeiro non sei ren fai dous meses. Sospeito que non lle gorenaría lle aconsellase que remate a carreira, pois outra razón n-a vexo.

Agardamos que, de non vir niste inverno por eiquí, nos des noticias da túa vida.

Moitas lembranzas de Isabel e miñas pra túa dona, bicos da túa afillada² e apertas do teu decote amigo

Pepe

Adxunta:

Querido Fermín:

¡Canto te boto de menos! Non pasarei eiquí arriba d-un par de meses, tempo que coido me ocupará a edición de “Antifona da Copra”³ que finanza Álvaro: mandareicha.

Esto, como sempre. Chanchullos, bulos e... futbol!

Miña lembranza á túa dona. Unha forte apreta de teu bo amigo

Ramón Cabanillas

¹ Fíxose na Imprenta Sáez, Buen Suceso, 14, Madrid. A obra, xa que logo, adícalla o autor a Álvaro Gil Varela, mecenas. Está claro que a “Antifona da copla” pasou a ser *Antifona da cantiga*, agora, con “Comentos filolóxicos” de Isidoro Millán González-Pardo.

² Mabel Ramón Algarra.

³ Polo que se ve, o autor aínda non decidiu o título, que pasará a ser ‘cantiga’ no canto de ‘copra’. Como se fora pouco o de ‘antífona’: parte cantada da liturxia da misa, polo que o sacral pasa a ser seglar, e o cambio semántico que iso supón.

F

Madrid, 20-4-51

Sr. D. Fermín Fernández Penzol
Castropol

Meu ben querido amigo:

De volta de Cáceres atópome a túa carta e goréntame saber que estades ben de saúde.

Tamén eu me aledei moito co trunfo do Ramón¹ [Cabanillas], que caíu como unha bomba. Paréceme un pouco raro que o Filgueira diga agora que o galego deba empregarse somentes pra poesía porque íl foi un dos que animou a Cabanillas a que escribise en prosa galega. Craro que de sabios é trocar de opinión.

A nota que lle diches a Isabel pra o Iglesias foille entregada ao seu tempo sin resultado. Quizais fose debido a que estivese preocupado co seu casamento, cousa que seica fixo, pola calada, o día 14 diste mes. Cando rexurda na oficiña dareille a que agora me mandas e a ver si temos máis sorte.

N-antronte mandeiche por un amigo que ía a Lugo o número extraordinario de “A Nosa Terra”, outro dos “Cuadernos” e o meu libro de Monterrey², que supoño chegarán ao teu poder, pro dimo para a miña tranquilidade.

O libro de Cabanillas estase cosendo e sairá na semana que ven.

Hoxe recibín o anuncio dos cuadernos “Presencia de Galicia”, que tamén deben estar rematados.

Estivo eiquí Valentín e agora chegou Gómez Román. O Leuter mandárono unha tempada a Cáceres os de Transferra.

Parece que os da Habana invitaron a Otero a que vaia no vran a dar unhas conferencias.

¹ Acaba de saír do prelo a *Antífona da cantiga*. Galaxia. 1951. Cunha introdución do autor en admirable prosa. (O ferrete contra Filgueira Valverde é cousa común entre os galaxianos, incluído Otero Pedrayo).

² Tal é o nome da editorial viguesa que publicou o libro *Álvaro Vázquez Núñez e o seu tempo*, en 1952, da autoría de José Ramón Fernández-Oxea (o primeiro apelido é Ramón, circunstancia que moitas veces dá lugar a confusión).

Deille o teu recado ao Cabanillas e aínda non pensa en marchar.
As señas do Enrique Iglesias son millor ao Ministerio de Tráballo-
Sección del Seguro de Enfermedad, calle del Marqués de Urquijo, 45.
Moitas lembranzas de Isabel e miñas pra Blanquita, bicos de Mabel
e unha aperta garimosa do teu amigo

José Ramón

G

Soria, Día da Santa Mariña [15 de xullo], do 1951

Sr. D. Fermín Fernández Penzol
Castropol

Meu querido amigo:

Pola carta de Isabel xa verás como a desgracia ocurrida veu truncar os nosos plás, anque peor foi pra o que se morreu e pra familia.

Eu conto de ir a Santiago pra misa do 25 e si vas xa nos veremos aló. Gustaríame coincidir coa proiectada xuntanza en Cambados ou donde sexa.

Recibín carta de Ramiro Illa Couto, que me escribe dende Bogotá, coa conseguinte saudade.

Non sei si saberás que me nomearon Correspondente do Instituto de Coimbra, unha das institucións máis serias de Portugal.

O Alvaro supoño que andará por ahí cerca pois díxome que se ía no avión do 14 a Lugo.

Garimosas lembranzas a Blanquita, bicos de Mabel e unha forte aperta do teu bon amigo

Pepe

H

Madrid, 5 Setembro de 1951

Sr. D. Fermín Fernández Penzol Labandeira¹
Castropol

Meu querido amigo:

Agora que empezou o vrau supoño que estaredes gozando, por fin, das delicias da praia si é que xa deixou de chover por ahí.

Eu tiven que me vir a presa por causa das criadas que nos deixaron no aire, como tantas outras veces, e Isabel non podía estar sola coa pequena.

Fai unhos días mandeiche o derradeiro número dos Cuadernos Gallegos, que coido recibirías. Con iles mandábanche un aviso pra o pago da suscripción cuio recibo paguei eu onte e mándocho pra que o teñas no teu poder.

Paréceme que aínda non voltaron ningún dos amigos que andarán por ahí gozando do vran. Eu non saio por non estar soio no café.

Fun a Santiago e asistín a Misa e aos demais actos que resultaron moi ben. Falei co Piñeiro e cando lle preguntei polos estudos² desviou a conversa polo que non quixen insistir nise asunto. Non sei o que pensará facer mais a min paréceme que o máis intresante pra íl sería o rematar a carreira e porse en condicións de se colocar, moito máis agora que está en magníficas relacións de amizade con Moralejo.

¹ Por 'Labandera'.

² É a segunda vez que Ben-Cho-Shey se preocupa pola situación académica, truncada, de Ramón Piñeiro e que lla fai saber a Penzol, cousa que non lle soubo nada ben ó interesado. A propósito dos estudos de Piñeiro, mesmo por curiosidade, transcribimos o que asevera o catedrático Baliñas Fernández, falando do ano 1976: "Daquela fundei eu a Facultade de Filosofía e animeino a rematar unha carreira que deixara interrompida cando a policía do Réxime de Franco o meteu na cadea. Chegou a facer a preinscripción para se matricular. Pero ó cabo houbo que deixar o proxecto. Asemade se publicou a lista de admitidos, comenzaron a circular certos comentarios malévolos e ambos estuvemos de acordo en que máis valía que non se matriculase" ("O recanto da Filosofía", Carlos Amable Baliñas Fernández, na obra colectiva *Ramón Piñeiro y su circunstancia*. Grugalma. Madrid. 1993. pp. 5-17).

Levei á Censura na semán derradeira o segundo número de GRIAL e aínda non sei cando mo despacharán.

Lembranzas de Isabel e miñas pra Blanquita, bicos da cativa e unha aperta do teu decote amigo

José Ramón

I

(Cabeceira)
José Ramón y Fernández Oxea
Martín de los Heros, 72
Teléfono 24 16 42
Madrid

12 de xaneiro do 1953

Sr. D. Fermín Fernández Penzol
Castropol

Queridos amigos:

Xa era hora [de] que souperamos de vos. Conócese que a vida nesa terra é dabondo preguiceira pra non vos deixar tempo pra escribir. A non ser que os teus traballos da oficina e as ocupaciós artísticas de Blanquita, pintando bodegós, vos ocupen todo o tempo.

Por eiquí pasamos unhos días de moito frío no remate do ano e o comenzo diste pro parece que vai millorando e sae o sol que da gusto porse a íl.

Nas vacaciós fóronse a Lugo Milucho e Bóveda¹, que xa voltaron e hoxe regresa pra aló Celestino, que as pasou eiquí conosco, na tertulia do café.

Cabanillas tivo un flemón na meixela dereita e a forza de penicilina e fomentos quentes quedou como novo. Agora dí que se vai quitar os dentes pra evitar novas infecciós. Tamén Isabel estivo istes días penicileando por causa do seu catarro nasal de todos os anos.

Moitas gracias polos reises de Mabel, que anda tola con tantas cousas como lle deixaron. Xa sabe facer algunhas letras pro ten unha vagancia terrible. Hai que lle ir dando as cousas con contagotas e sin que parezan lecciós.

Que veñades aixiña e no en tanto recibide a nosa felicitación de Aninovo, moitos bicos de Mabel e moitas cousas dos vosos amigos

Isabel e Pepe

Mabel Ramón

¹ Ánxel Bóveda, de Friol, amigo de Celestino F. de la Vega, policía e contertulio do Lyon d'Or.

K

(Cabeceira)
Inspección de Enseñanza Primaria
Toledo
Inspector

19 de Marzal do 1953

Sr. D. Fermín Fernández Penzol
Castropol

Querido amigo:

Contábamos que xa estiveses por eiquí arastoras e vexo que vas alongando o viaxe. O importante é que ise retraso non obedeza a causas de saúde.

Hoxe vin na prensa a nota que che acompaño por si che intresa, non seña o díaño que tomen algunha medida contra os que tedes pisos pechados. Isto debe ser consecuencia do que fixeron en Barcelona donde seica lles poñen multas de mil e dúas mil pesetas mensuales aos que teñen os pisos fechados. Si decides algo non deixes de me avisar porque poidera intresarme.

Cabanillas púxose dentes novos e parece máis xoven. Non sei si che dixeran que morreu o amigo Darriba.

Garimosas lembranzas de Isabel e de Mabel pra Blanquita e unha aperta do teu decote amigo

Pepe

Carta de Otero Pedrayo

[Única]

Trasalba 15 de abril do 1950

Sr. D. Fermín Penzol
Castropol

Meu querido e lembrado amigo:

Moito agradezo a súa carta que non respondín porque soio a vín ó chegar onte de Madrid. As oposicións decorrerón deseguida, en dez días, con sesións as veces mañá e serán. Desexaba voltar logo, mais outras angueiras retiveronnos —foi comigo miña dona¹— en Madride. Case cada día fun á tertulia do Lyon. Dende logo estou satisfeito por o amor que lle tiven sempre á Universidade de Sant-Yago. Pro mais por as moitísimas testemuñas de amizade chegadas de todos os recantos da Galiza. Entre as benfeitas² de Deus o primeiro é pra mín iste doo³ de amigos ¡Canto se houbera alegrado o probe Castelao pois me quería moito!

Chego un pouco vello á Universidade. Soio podoo dar froitos outonizos. As veces son as máis celmosas e sucradas as seródeas do pomareiro. En Compostela pódese traballar. Non falla laboura pra encher unha vellez.

Sempre seu amigo e servidor c'unha grande aperta

R. Otero Pedrayo

Nota do editor

NON FALLA LABOURA PRA ENCHER UNHA VELLEZ.
Dá contesta don Ramón agradecido, dun día para outro, á carta do amigo Fermín Penzol cos parabéns pola cátedra de Xeografía que acaba de merecer. Todo acaba de suceder en días, mañán e tarde, e asemade “case cada día fun á tertulia do Lyon”. Otero volve a Trasalba satisfeito. É de ver a naturalidade delicada coa que o autor se desenvolve, o estilo ático da súa escrita, a precisión e riqueza léxica, a mención afervorada a

¹ María Josefa Bustamante Muñoz, dona “Fita”.

² ‘Beneficio’, ‘mercé’, ‘favor’.

³ ‘Doo’ por *dó*. Na acepción de “parabén” ou “consideración” que se está a perder na fala.

Deus, a Galiza, a Sant-Yago, a Compostela, a Castelao irmán, definitivamente ausente, dende fai tres meses. Suceden algo tarde as cousas da vida: a ida de Daniel, a chegada á Universidade, os froitos outonizos por serodios, as froitas máis fermosas e sucradas do pomareiro. Non falla laboura para encher unha vellez. Non.

Por todo iso o editor estima que o envío de don Ramón supón a misiva máis preclara do epistolario todo, na súa contención propia dos excelentes modos e maneiras (ese aire tan do XIX tan delongado entre nós), exemplo de dicción que despois se foi perdendo. Por tanta fermosura de fóra e de dentro, carta de poeta, que o grande don Ramón fai recender nas últimas palabras da súa confesión.

FOI TEU SILENZO. E NON OUTRO. “¿Canto se houbera alegrado o probe Castelao pois me quería moito!” Non estaría de máis acudir ás páxinas a el dedicadas no Libro dos amigos ou A miña amizade con Castelao e antes de delambos Polos vieiros da saudade.

Han pasar seis anos para que don Ramón, xusto no cabodano de Castelao, sete de xaneiro, día de San Xulián, no ano 1956, escriba e poña por colofón do poemario, tantos anos exento, que chamou Bocarribeira: o poema derradeiro, entre sesenta e sete, todos eles sen título, este que dí:

**Foi teu silencio. E non outro.
De entón enchéu os marcos do mundo
e nil vóu silandeiro bogando,
con medo da verba e da cántiga,
pois a todo prefiro ista morte túa
que enche o valeiro do mundo co seu silencio,
como enche os Chaos o toradón da neve
e seu albo calar de xoven morte.**

*Trasalba dos Chaos
Nadal e Reises MCMLV – MCMLVI
RAMÓN OTERO PEDRAYO*

Remate e cabo. Este poema ven cruzado de principio a fin polo silencio da morte. O teu silencio. A túa morte. E non outro nin outra. Ás extremas do mundo, o medo, o baleiro, sen ir máis lonxe: o toradón da neve nos Chaos de Amoeiro, tremenda nevarada superlativa e expressionista: o toradón.

Cada verso ten a medida que lle acae, por máis ou por menos; o verso cinco parece non estar fixado, polo que precisaría outra man que o poeta non quixo dar. Así queda. Así saíu. Estamos no territorio infindo da elexía, ese pasar. Mesmo semella que o poemario enteiro fora feito a medida desa perda. Ningún pode silenciar ou esquecer este magno poema que é o laio maior para o amigo ausente, no albo calar de Trasalba, onde máis doe.

[Estaría ben facer acordanza da última lección do mestre (Maître Obscure), que Ramón Piñeiro lle transmite a Isidoro Millán, en carta desde Compostela do 5-III-1958, no día preciso: “Hoxe foi un día de intensa emoción universitaria en Compostela. A derradeira lección de D. Ramón, que estaba anunciada na aula nº 1 de Filosofía, tivo que pronunciála no Paraninfo, que se abarrotou de xente en forma tal que non cabía nin unha agulla máis —e quedaron moitos sin poder entrar—. Veu xente da Coruña, do Ferrol, de Pontevedra, de Vigo, de Ourense, de Padrón. O agarimo cordial dos estudantes era cousa impresionante, que conmovía mesmo ás pedras da Universidade. Pedíronlle as alumnas que a súa derradeira lección a pronunciase en lingua galega, cousa que fixo. Os aplausos foron verdadeiramente épicos. Non hai hoxe ningún galego vivo capaz de espertar unha afervorada adhesión espontánea como a que a D. Ramón se lle tributou hoxe.”]

Apéndice I

Carta de Rodolfo Prada a Ramón Otero Pedrayo

[“Mándoches a carta que o Prada lle escribiu a Otero relatándolle os detalles da agonía, da morte e do enterro do Castelao. A carta está escrita con tal sentimento que resulta emocionante”; (Carta de Piñeiro a Penzol desde Lugo, 5-4-1950)].

Bos Aires, 20 Febreiro 1950

Sr. D. Ramón Otero Pedrayo
Ourense. (Galiza)

Moi distinto e benquerido amigo:

¡Canto tempo sen escribirlle! ¡E canta firente door e fondas mágoas sofridas dende a miña carta derradeira! Doores e mágoas compartidas por milleiros de irmáns eiquí n-iste continente e tamén polos de alá... polos de ahí. Tendéronse pontes emozonaes entre tudol-os países onde hai galegos, polos cales, —dende o intre histórico do pasamento de íl—, véñense trocando as angurias, os salayos, as bágoas das nosas xentes, a sensación de orfandade que todos sentimos, o conceuto craro e fondo do que se perdeu. E tamén do que siñifica hoxe e do que ten de siñificar manán o seu nome, seu espírito, súa laboura, seu exemplo, seu ideario, súa conducta limpa, crara, refulxente... As miñas door e mágoa se dolcifican e, —o mesmo que no belido espectáculo de Santa Tereixa—, trócanse milagreiramente en íntimas dozuras, en prácidas satisfaiucións, en nobres orgulezas pola virtude da maravillosa reación que, no ámago da galeguidade, produxo o acontecemento, reación que se refrexou, e aínda se ven refrexando, nos centos e centos de cables, telegramas e cartas recibidas, nos moitísimos artigos que se veñen escribindo, nos aitos que se lle adican en todas partes e nos que se perparan. Elo soio pode darse, cando un home é certamente a “Verdade e a Vida” d-unha causa sagra, como é a causa d-unha patria. Nos longos meses da súa paixón eu tiven o privilexio de escoitar os latexos máis fideles do seu curazón eispresados en verbas... xuízos sobor de homes e acontecementos, modo de ollar o pasado e o presente, visión de futuro... ¡Canta grandeza de i-alma! ¡Qué reititude de conducta! ¡Qué fe

no mañán! ¡E canta ilusión, amore e tenrura postas na Terra!. As vegadas, no seu falar lene, parecía escoitárense mandas do Alén: voces solenes de tudol-os NÓSOS que se foron no onte perto e lonxano; e noutras vegadas súa voce era facho que alumiñaba os roteiros da patria no mañán neboento...

Isto é pra min a espricazón crara d-isa misteriosa coincidencia que se ven dando en tudal-as cartas que me chegan arreo de xentes nosas e de achegados a nós dende París, Londres, Madrid, dende Monforte, Cruña, Ourense, Sant Yago, Pontevedra, Vigo, dende Puerto Rico, Habana, EE.UU., México, Colombia, Venezuela, Perú, Chile, Brasil, Montevideo,... As cartas de vosté son a síntesis máis axeitada de todas elas. Todas converxen na mesma door, no mesmo xuizo, na mesma maneira de calibrar a grandeira perda e o gran dore e a trascendencia da súa persoalidade e da súa doutrina. Se non podía darse ise fenómeno si non houbera n-íl un sino estraordinario e divino da nosa Terra. Cando eu escribín o artigo de fondo de “Opinión Gallega” que tiduei “Leito na Galeguidade”, quixen ser frío e ouxetivo pra me non deixar levar pol-o afeuto afervoadado de amigo, de irmán e de admirador. Quixen somentes ser un galego, un patriota calisquera diante do acontecemento da súa morte física e, sen rebuscar verbas, sen forzar conceutos, dixeron o que logo comprobei que era o pensamento de todos, o sentir de todos. E nas derradeiras frases “¡Fóisenos Castelao! ¡Viva Castelao!”, ficou condensada a realidade que todos e tudo veñen sinalando: a door pol-a perda do home e a seguranza do seu vivir permanente no espírito e na historia da galeguidade.

Vosté se decatará ben dos anguriosos días que me tocou vivir... a mín e aos fideles que estivemos a súa veira a cotío dende que saíu enfermo. Deixei de escribirlle cando o desespero e a costante adicazón a íl, me non permitían transmitirlle ningunha esperanza, nin me deixaban folgos. Loitouse sen descanso, non xa pra salvalo, pois elo sabíase imposible, mais si pra lle amingoar os sufrimentos que eran témeros e incesantes, sobrelevados por íl c-unha enteireza abraiante. Súa capacidade pra aturar a door, a reciedume do seu espírito, tíñanos a todos, —incruso aos médicos—, sorprendidos e admirados. Trinta aplicacións de radioterapia profunda se lle deron c-un aparato modernísimo que recentemente recibiu o gran radiólogo que o tra-

tou. Eu o levaba no auto día por meio. Con nosco ían sempre Virxinia e o meritísimo Sánchez Guisande (Gumersindo) pra quen todos temos de vivir agradecidos pol-a constancia e abnegación con que o atendeu día e noite, pol-a tenrura con que lle pechou os ollos, pol-a enteireza d-ánimo que tivo de impoñerse pra o embalsamare sen mutilación algunha, con método especial que preserva seu corpo íntegro pra que a Terra o acoche no seu seo tal como entrou no sono eterno.

Cando xa se comprobou que a radioterapia lle non percuraba alivio (somentes foi eficaz pra lle suprimir a hinchazón de cara e brazos), os médicos decidíronse a que un especialista lle fixera operación no cerebro, a cal consisteu nunha dobre trepanación e seccionamento d-uns nervios que lle suprimirían a door; millor dito a concencia da door. Pra elo se lle internou no Sanatorio do Centro Gallego o día 2 de xaneiro ás nove da mañán. Elí lle asinaron a millor habitación, na que ficou na compañía de Virxinia día e noite. ¡Virxinia... santa, valerosa, estraordinaria muller. Non pode haber verbas suficientemente espresivas pra daren idea de cómo ista muller coidou o seu Danieliño...! Con qué tenrura, con qué celo, con qué desvelo, con qué subrime abnegación! Ela daba a sensación de ser pra Daniel tudo canto poida ser unha muller: esposa, nai, irmán, filla, amiga... Todos i-ses aspectos, con todol-os sentimentos, con tudal-as carauterísticas, se daban nela nos longos e tristes días da súa enfermidade. De maneira que íl tivo a ledicia de sentirse agarimado e consolado pol-a fidelidade e paixón da esposa, pol-as tenruras e mimosidás de nai, pol-as querendosidás das irmáns, pol-o amore de filla, pol-a afeutuosidade d-amiga... E ademais foi anxo tutelar. Con maravillosa forteza de ánimo afogaba súas angurias diante de íl pra lle aforrar sofrimentos, pra lle manter acesas as ilusiós de millorar. ¡Deus lle manifestou ao noso Castelao súa predileición, percurándolle a compañía de tan santa muller! No ano que durou a enfermidade practicamente ela non durmiu máis de dúas horas seguidas. Era un costante desvelo... Un deitarse un pouco e deseguida erguerse. Unha máisima puntualidade no adeministrarlle as meiciñas, no poñerlle as inieicións, no darlle os alimentos, no arranxarlle o leito e as almofadas pra lle percurar posturas de sosego e alivio... Foron váns nosas constantes insistencias pra porlle unha criada, pra porlle unha enfermeira de noite. Foron váns os ofrecementos reiterados i enérxicos da miña muller, da muller do noso bó e

grande irmán Abraira e de outras amigas que se relevaron no axudarlle nos seus traballos do fogar, pra se quedar de noite pra que ela poidera descansar algo... ¡Inútil, inútil! Non ademitía ren. Tudo o tiña que faguer ela: a comidiña pra Daniel a tiñan que perparar as súas mans, e as súas mans lle a tiñan que dar; e lle tiñan que dar as meiciñas e as inieicións... E o mesmo foi no Sanatorio nos poucos días que alí sobreviviu. Por tudo elo, —aparte haber sido a súa muller e súa mañífica compañeira na noitada do eisilio—, Virxinia é pra nós persoa sagra que terá o noso agarimo, a nosa admiración e a nosa gratitude namentras vivamos. E terá de selo pra todos os bos galegos e pra Galiza. ¡E Deus ha de benzoala e protexela sempre!

O día 4 de xaneiro, ás 3 da tarde, foi levado á sala de operacións. Eu fun con íl á veira da camilla que o conducía. Virxinia ficou na habitación coa miña muller. Por ela sei cómo desafogou súa témera door nas dúas horas que se tardou en voltar ó seu leito... Era a primeira vez, dispois de tantos meses, que a probe pudo darse prenamente á súa door sen que íl a vise... Tamén sei pol-a miña muller, como, nin ben nos alonxamos cara a sala de operacións, Virxinia cramou chorando: “N-un día coma hoxe, nun catro de xaneiro, e a ista mesma hora, tres da tarde, sacáronme en Pontevedra o meu nenínho pra o enterrar”... Os dous, —pai e fillo—, cumprían anos o 31 de xaneiro e os dous morreron en Xaneiro... ¡Qué coincidencias misteriosas do Destiño! ¡Qué tristesiros serán os xaneiros pra probe Virxinia! Íl foi á operación sereo e valente. Habíanlle rapado a cabeza. ¡Se vira vosté qué nobre e mañífica cabeza resultaba esí rapada! Fíxome lembrar a cabeza do Padre Feixóo... Íl non pudo co xenio e aínda fixo humorismo locido e brillante ca súa calva... O chegarmos á porta da sala de operacións o despedín decíndolle: “¡Deica logo!”, ó tempo que lle acarriñaba unha meixela. Íl mirou pra mín atristurado e me constestou: “¡Adeus!”... Aquela ollada e aquel “Adeus” craváronseme na ialma... Ben entendín que me quixo decir: “Non, non é deica logo. É adeus pra sempre”... ¡Esí foi!... Xa non escoitei máis súa feble voce... Xa non gocei máis da súa lucencia...

¡Qué longura tiveron as dúas horas que durou a operación! Elí no pasillo, eu e dous amigos, agardamos arelantes. De cando en cando, saída da sala, e viña onde a nós o Dr. Pastor. Por íl íamos sabendo o curso da

intervención quirúrxica que estaba a cargo do Dr. Manuel Uribe axudado circunstancialmente pol-o Dr. Sánchez Guisande, pois o axudante do Dr. Uribe non había concurrido por impedimentos de última hora. Pol-o Dr. Pastor soupemos tamén da admirabel serenidade de Castelao na cama de operacións hastra o intre mesmo do anestesiar. Xa na cama, e namentras o Dr. Uribe estaba nos preparativos da operación, Castelao, con magnífico espírito humorístico, lle referiu un conto, o conto do afogado n-unha inundación de Padrón que aló no ceo se indignou porque Noé se non conmoveu cando íl magnificaba a moitísima cantidade de agoa que inundara o seu pobo... No mesmo intre de o ir a anestesiar, díxolles aos médicos: “Confío na vosa cencia e nas vosas máns”. Como dispois da operación, practicamente xa non recobrou a lucencia nin a verba (apenas tivo lixeiros lampos manifestados por agarimos que lle fixo a Virxinia, e por algún apenas perceptíbel “sí” ou “non” cos que respondeu a inquerimentos que lle faguía Virxinia), tense de rexistrar que ademais do inesquecible e torturante “Adeus” que me dixo, e da frase aos médicos, súas antederradeiras expresións foron de humorismo... ¡Despediuse, pois, do mundo así ledó e sorrindo! ¿Qué millor proba da nobreza e tenrura do seu corazón, da limpeza e tranquilidade da súa conciencia, da grandeza e refulxir da súa alma?

A longura das dúas magoantes horas tivo fin. Ollámolo saír na camilla ca testa vendada, cos ollos pechados, ca face serea... Parecía estar a durmir tranquilo. Á súa veira, co corazón tronzado, corredor adiante hastra a súa habitación n.º 238... Elí Virxinia ¡esposa e “mater” doorosa!... nos brazos da miña muller... Mais, de seguida, o seu abrayante valor de novo a sostela e a porse en acción. Súas mans a axudar a poñelo no leito... E logo a atendelo... a respirar no seu respiro, a latexar cos seus latexos... a rezar, a rezar... Esí os días e as noites do 4, 5, 6 e 7 de Xaneiro... Dende logo ningún intre, nin de día nin de noite, a deixamos soia. Nosas mulleres, turnándose co ela permanentemente na habitación; e nós, turnándonos tamén elí fora no pasillo ou na sala de agarda do piso, faguendo garda e aturando angurias e presentimentos que en nosco cravaban o xesto e faces dos médicos i enfermeiras que ían e viñan da habitación.

Os días 5 e 6, anque sen recobrar o coñecimento, persentaba un estado xeral que era o normal e lóxico n-unha operación d-isa crás, e cabía agardar a resución (*sic*)¹ pronosticada. Mais, o día 7 pol-a mañán, xa os médicos deron craras mostras de inqueda e no enfermo notábanse alarmantes sinos de fadiga. Houbo que acodir a porlle unha carpa de ousíxeno. Foi entón que lle fixen a vosté un cable anunciándolle a gravidade. Ó atardecer Virxinia eispre-sou o desexo de que recibira os auxilios esprituales. Deseguida se foi por un crego á eirexa de Santa Rosa de Lima que, como vosté se lembrará, istá diante do Centro Gallego mesmo. Pediu-se si había un crego galego. Dixeron que non, pro que si había un fillo de galegos. Acodiu. Chámase Adolfo Abeijón, fillo de ourensáns. Moi noviño; ordeado fai pouco. O deixamos con Virxinia, soios na habitación. Cando terminou súa sagra misión entramos algúns. O bon curiña istaba fondamente emozado e alí ficou con nosco unhas horas contemplando silenoso ó noso Castelao na súa agonía. Foi, pois, un crego da nosa raza quen lle prestou os derradeiros auxilios esprituales...

Dende as 8 da noite a gravidade foi rubindo. As fremas o afogaban. Os médicos, Sánchez Guisande e Pastor (Miguel), elí á súa veira permanente, recurrido a todo: ousíxeno, inieciós... E aínda recabaron os servizos de un especialista pra lle estraer as fremas c-un aparato axeitado. Elo o deixou moi tranquío; o curazón e o pulso se reanimaron e se adevirtiu unha milloría xeral. Alumiounos e nos quentou unha espranza... ¡Foi tan soio un lampo fugace!... De seguida voltou a agravarse e comenzo súa agonía... Minutos denantes das once da noite, cravouse fondamente nos persentes seu derradeiro salayo... ¡Castelao se nos fora pra entrar na inmortalidade! ¿Cómo podería eu relatarlle a door e o desespero que se apoderou de tudos? Imposible... imposible... A crarividencia de vosté o ten xa prenamente ollado, asegún se refrexa nas súas cartas.

De seguida empezaron a chegar as craras mostras da fonda e sinxe-la conmoción que o pasamento de Castelao produxera na coledividade enteira, en tudol-os seus circos, en tudol-os seus seitores. E tivemos que afrontar unha nobre e patriótica puxa que se entabrou antre as autoridades

¹ Por 'resolución', entendemos.

dos Centros Galego e Ourensán. As dúas entidades recababan pra sí o noto de faguer o velatorio nas súas sedes e de correr co enterro. Foi choio delicado e difícil. Nós o tiñamos que resolver. O curazón nos incrinaba cara o Centro Ourensán. Ise Centro fora o seu fogar espritoal. A súa mañífica xente o agarimaron e o respaldaron afervoadamente. Mais a cabeza e o outo intrés patriótico nos incrinaba cara o Centro Galego. Iste ofercera con ampritude tudol-os seus servizos médicos dende o primeiro intre da súa enfermidade, e o internou, cando foi necesario, no seu Sanatorio cas máisimas consideraciós e xenerosidás. Elí morrera. Elí se tiña que faguer o embalsamamento, que por disposiciós leaes se non podía realizar denantes das 24 horas da morte. Por outra banda o Centro Galego é hoxe a maior institución galega de América (85 mil socios). Súa outa categoría e importancia o fan a máis importante e máis representativa entidade galega, non soio d-eiquí senón de tuda a emigración nosa no mundo. Castelao chamáballe a “Institución Estado” da nosa coleitividade. O grandor e repercusión, eiquí e alá, das honras ao noso morto, acadarían o máis outo grado sendo feitas pol-o Centro Galego. E por íl nos decidimos, máisime que, as súas autoridades, da maneira máis xenerosa, oferceron facer as cousas n-un tudo d-acordo con nosco. Na programación das honras déuselle ao benemérito Centro Ourensán distincións como éstas: a súa coroa froral tivo o lugar de preferencia no velatorio; seu Presidente o primeiro na lista de presidentes das principaes entidades galegas pra levar o ataude; ó saír pra o enterro levar a pulso o ataude hastra a porta da súa Sede Social, deterse alí uns intres pra recibir o homenaxe dos ourensáns que consisteu n-unhas verbas en galego do Segretario do Centro Ourensán e n-unha chuvia de frores que dende os balcóis deixaron caír as mulleres que os enchían... Dos detalles dos magnos velatorio i enterro xa está vostede enteirado pol-os recortes de prensa e pol-o número de “Opinión Gallega” que lle mandei. ¡Foi algo apoteósico! Chamou a atención e conmoveu a esta grande urbe. Acadou os contornos d-un eisceucional acontecemento. Dende logo, na coleitividade galega e na hespañola en xeral, se non viu cousa igoal; e iso que nos derradeiros anos morreron eiquí outísimas persoalidás hespañolas de outo releve nazonal. Foi pra nós fondo consolo na nosa tristura e outa orguleza na nosa emozón patriótica.

O bón Perfeito López chegara tres días denantes da morte e fíxonos entrega da sagra terra que, máns de irmáns, espallamos sobor do seu corpo envolvemento ca bandeira da patria. ¡Solene, emozoante e inesquecibel escea! Salayos e bágoas na moitedume que a presenciou. Elo se fixo ao fío das dúas da mañán do día 9, ó voltar á capela ardente o cadavre, dispois que o Dr. Sánchez Guisande (axudado pol-o seu fillo Wenceslao, estudante de Meiciña) o embalsamara, previo haberlle sacado a mascarilla e feito un vaciado da man dereita o escultor galego Domingo Maza. Por certo que as dúas pezas saíron perfectas. As gardamos coma reliquias que irán cos seus restos pra Terra o día de mañán... Tanto no velatorio como no enterro o crego vasco R. P. Iñaki de Aspiazu rezoulle responsos. Esceas tamén emozoantes!

O domingo 5 de iste mes a coleitividade vasca lle adicou unha misa con sermón do dito crego Iñaki. A eirexa chea de xente. Tudos choramos... A mesma forte emozón houbo na misa que Virxinia lle adicou o día 7, no que se cumpría o primeiro mes da súa morte. Por certo que ista misa foi rezada por un sobriño, que viñemos a conocer agora, do noso Arcebispo de Compostela. E non me lembro de ter asistido a unha misa dita con máis unción i entrega espritoal do oficiante. Tamén il é un crego arxentino e noviño, fai pouco consagrado. Chámase Alfonso Carballo Quiroga, fillo de unha irmá de Don Fernando. Falei longamente con il dispois da misa. Mañífico xoven, espelido e intelixente. Espricoume que il chegara á reitoría da parroquia uns dez minutos dispois que se fora pedir un sacerdote pra auxiliar a Castelao; que de estar alí, il sería quen acodise a cumprir a sagra misión. Anque non foi aínda a Galiza sabe o galego, pois díxome que súa nai o fala a cotío no fogar. Falamos moito do seu insiñe tío, co que ten comunicazón seguida. O ten invitado pra ir a Galiza e il agarda o permiso do seu bispo eiquí pra poder cumprir a ilusión que ten de coñecer a terra de seus pais. Falamos de Castelao, de quen tiña referencias... e falamos das nosas cousas... Entendeume con moita simpatía. Percurarei frecuentalo.

Dos homenaxes feitos ehí estamos ben sabedores. Paco de Vigo e outros nos fixeron chegar recortes de tudo canto ehí se publicou. Tamén Paco, como vosté, me escribiu o día seguinte da misa na eirexa de Santo Domingo, en Sant Yago. Esi mesmo recibín onte longa i emotiva carta de Don Xesús Carro na que me relata con detalles os aitos das misas

en Rianxo i en Compostela. ¡Mañífica carta, que me fixo verter bágoas! Fálame dos de Pontevedra e da misa que logo iles adicaron, con resultas pol-o visto...

O Centro Gallego adícalle especialmente a revista d-iste mes de Febreiro. Bo número, por certo, no cal puxo seu entusiasmo Lois Seoane que a dirixe. Vín as probas. Entrará mañá en prensa. Nós estamos a perparar un número estraordinario de “A Nosa Terra”, en formato revista grande, de 52 páxinas cando menos. Levará 3 seicións: 1ª. Biografía e ampla crónica, literaria e gráfica, da enfermidade, da morte e do enterro. (Irán íntegros tudol-os discursos e tudo canto os periódicos lle adicaron en galego); 2ª. Escolma ampla de escritos e dibuxos d-íl, nos tres aspectos: literario, artístico e patriótico; 3ª. Colaboracion de intelectuaes galegos, e un apéndice reproducindo canto os periódicos d-Ámerica e de ahí escribiron sobor d-íl en castelán co gallo da súa morte. Matinamos que elo constituía unha publicazón documental pra gardar. Sairá aló pol-o Abril. A Comisión Intersocietaria, que está composta pol-a Federación de Sociedades Gallegas, pol-os Centros Ourensán, Pontevedrés, Lucense, Cruñés, Betanzos e Corcubión, e pol-a Irmandade Galega, (que son as máis importantes entidades da coleitividade dispois do Centro Gallego) acordou celebrar un grandeiro funeral cívico no mes de Maio, e tamén custear a edizón d-un libro d-unhas 400 páxinas en galego con catro ensaios, precedidos por unha nota biográfica, sobor da persoalidade de Castelao, a saber: O escritor, O artista, O político, O patriota galego. En principio se eleixiron pra escribir os ditos ensaios a Blanco Amor, Sebastián González, Lois Tobío e Xerardo Álvarez Gallego, respectivamente. A biografía e a dirección da obra encomendouselle a Núñez Bua. Pensouse n-algún de ahí pra os ditos ensaios, mais se desistiu pol-as razóns que ben se alcanzan.

O libro de “Cruces” istá xa moi adiantado. Núñez e mais eu, coidamos a edizón. Xa istá tudo composto e feita a terceira correición. Istamos agora coas cartas probas que agardamos sexan as derradeiras. Calculamos que, pol-o Abril sairá do prelo. O probe Castelao non chegou a ver o seu libro feito. Soio pudo ver as probas; mais elo xa lle deu a grandeira satisfacción de irse coa seguridade de que a súa obra cume saía por fín a luz. Por sorte deixou firmados os pregos das portadillas pra os exemplares numerados,

pregos que fixemos adiantar na imprenta e que se lle levaron ó leito pra firmar, decíndolle que era pra él máis cómodo botar as firmas nos pregos soltos que nos libros armados. Íl, ¡tan agudo!, sorriu... Teño a seguranza de que se decatou ben do verdadeiro motivo. Anque o amigo Puente xa garantizara á imprenta os 55 mil pesos que custa a edizón —e estaba disposto a adiantalos íl soio— fixemos unha xuntanza fai poucos días d-un núcleo de bos patriotas, incluso Puente, e practicamente ficou suscrita a dita suma. O fixemos eisí pra cumprir o desexo de Castelao de que o libro saise financiado por un núcleo de galegos e non por un soio, pra millor axeitarse a tradición do Seminario de Estudos Galegos con cuio selo sairá o libro. Temos moito outimismo en canto á venda. Dende logo os exemplares de máis prezo —os números 1, 2, 3 e outros, xa están vendidos. O mesmo boa cantidade de números máis baixos esí como exemplares correntes. Ademais o Centro Gallego de Bos Aires e a Casa de Galicia, de Montevideo, que querían o número 1, aceptaron mercar pol-o mesmo prezo —ou sexa dous mil pesos cada un— uns exemplares especiais, fora de numeración, en millor papel, con encuadernación de luxo e firmados pol-o autor. Castelao deixou tamén firmados uns pregos pra ista cras de exemplares. O noso anxeio i esperanza é que Virxinia reciba bons froitos d-iste libro. Por outra banda istá tamén no prelo, e sairá prousimamente, o album de estampas no que irán tudal-as do album “NOS” e dos tres albums que fixo na emigración, a mais os catro dibuxos de cegos que vosté viu no seu fogar, os cales son, practicamente, súa derradeira produción artística. Deixou disposto que istes foran ó final do album ca lenda de “Meus compañeiros”. Ista edizón a custean Puente e D. Xesús Canabal, un dos “bos e xenerosos” de Montevideo. Tamén iste album rendiralle a Virxinia boas entradas. Esí, a boa compañeira de Daniel, terá asegurado o seu pasar desagofado de maneira máis satisfactoria e dina, pois será co froito do xenio e traballo do seu home. Outros proieutos istán a madurar (sempre ca dobre finalidade: espallar súa obra e percurarlle entradas a Virxinia) a saber: unha edizón en castelán do libro de “Cruces”; unha edizón de láminas reproducindo a mañífica cartulina en coores que dibuxou derradeiramente, pouco denantes de enfermar, pra Virxinia e que tiña na cabeceira do leito: un Noso Señor con unha fermosa orazón en galego de senso patriótico (texto tamén dibuxado por íl). Serán láminas axeitadas pra figurar encadradas nos fogares galegos.

Virxinia seguirá vivindo no mesmo departamento que vosté coñeceu, hastra que ela dispoña voltar á Terra. A súa decisión (adoitada espontaneamente, interpretando con fidelidade o desexo d-íl) é a de voltar somentes cando leve o cadavre á Terra, chegada a súa debida hora. Elo coincideu, felizmente, cos nosos desexos. Namentras, ela seguirá sendo pra nós ouxeto dos mesmos miramentos e respetos que, pra outa honra nosa, tivemos con íl. Ben presumo que a tudol-os amigos, e a vosté en particular, lles preocupa a situazón aitual de Virxinia e o seu futuro. Por elo quixen darlle ista informazón, e pra que o tenro espritu de vosté fique ca satisfaución de que ela istá a coberto de necesidás materiaes. Tamén faguemos canto é posibre no orde moral, prestándolle as máisimas asistencias pra lle amingoar súa tristura. Ista semán de Entroido (de moitísimo barullo na rúa en que ela mora) poide-mos, miña muller e mais eu, convencela de vir a pasala no noso fogar. Eiquí a temos conosco, pra satisfaución e honra d-ista familia. Xa loitáramos pra a traguer cando íl morreu, mais sin conquerilo. Entón se turnaron a miña muller e a de Abaira pra a acompañar os primeiros días e noites, nos que ela estaba física e moralmente esnaquizada. Deus lle foi dando azos e xa se vai repondo pouco a pouco. Pol-as mañáns a misa e pol-as tardes unhas horas no Panteón do Centro Galego, preto do seu Danieliño, vánselle pasando os días... Na miña casa se recibeu, e lle entreguei a Virxinia, a carta de vosté pra ela que leeu arrasada en bágoas. E veu a lembrarnos o que vosté siñificaba pra Daniel, o moitísimo que íl o quería e admiraba, a ilusión que tiña de voltar a velo e a palicar con vosté... Eu sei ben de tudo elo. O sabemos eiquí todos. E todos ollamos pra o espritu de vosté no que fica latexando, coma en ninguén, o espritu d-íl.

E pol-o de hoxe, ren máis. Perdoe que haxa tardado tanto en escribirlle. Quixen facelo longamente porque ben me decato dos desexos seus e de tudol-os bos amigos, de ter ampla informazón do que tanto e tanto nos feriu.

Xa que aínda queda un anaco de papel, engado outra informazón que lle ha ser moi grata. Puente decideuse —cumprido o pran e desexos que Castelao lle espesara— a fundar un Patronato pra Cultura Galega coa base d-un aporte seu de un millón de pesetas (proveerá o equivalente en moeda d-eiquí ou do Uruguay). Xa se están estudando os Estatutos. E namentras xa nos fixo entrega, a Núñez Bua e a mín, de vaores (aiciós) que cubren

con eisco aquí capital básico. Elo, por si a él lle ocurrise algo denantes de quedar legalizado o Patronato. Os ditos vaores fícan gardados no meu poder. O dito Patronato, entre outras cousas, seguirá subvencionando a Historia que vosté dirixe.

Afervoados saúdos e fortes apertas de seu afmo. s. s. e amigo

[Rodolfo Prada]

(É copia, non asinada).

Apéndice II
Cartas de Ramón Piñeiro a Isidoro Millán González-Pardo
(1952-1959)

[Han ser situadas entre as primeiras de *Do teu amigo certo. Epistolario de Ramón Piñeiro a Isidoro Millán González-Pardo (1957-1971)*. Cadernos Ramón Piñeiro (XIII). Xunta de Galicia. 2009. As primeiras —as cartas **a)** e **b)** das recuperadas agora— son anteriores á máis antiga de Piñeiro, na correspondencia impresa. No Exergo do caderno citado, pp. 31-34, achégase breve noticia a modo de semblanza lírica verbo do preclaro profesor de Grego e de tódalas Humanidades; levísima mirada ó seu denso curriculum. Para maior saber pódese consultar a súa espléndida monografía *Don Gaíferos de Mormaltán. X duque de Aquitania*. Follas Novas. Santiago de Compostela. 2010]

Santiago, 22-04-52

Meu querido amigo:

Recibín a tua xenerosa carta na que me comunicaches o desistimento da tua viaxe á terra na ocasión da Semáa Santa e as tuas impresións sobre o “Grial” e sobre algunhas cousas máis.

Como xa resta pouco do curso, teremos ocasión de nos ver e de falar longamente cando veñas dentro de un par de meses, pois quérote informar con todo detalle do estado e das posibilidades da empresa idiomática que arelamos acometer.

Sendo como tí eres un home de xucio esencialmente ponderado, as gabanzas que fas do “meu” idioma non deixan de me causar ledicia. Confésoche que cando escribín a “Carta a Cunqueiro” tan soio me propuxen intentar unha prosa de sabor verdadeiramente galego, pois estou convencido de que, despois de teren conquistado os novos poetas o prestixio do idioma como língoa poética e lírica, compre agora acoudarlle o mesmo prestixio como língoa apta pra a prosa literaria. Entre todos nós ben podemos ganar isa batalla ¿Non cho parece?

Sintín ben que o Paco del Riego non tivese oportunidade de falar contigo istes días pasados cando estivo en Madrid. De todol-os xeitos, escribirache decontado pra che pedir un traballo sobre o idioma pra ser publicado no nº extraordinario de “GALICIA” (a revista do Centro Gallego de B. Aires) que quere adicar ó idioma n-iste prósimo Día de Galicia. Parece ser que se publicarán cinco traballos a cárrego dos seguintes autores: Rodrigues Lapa, Isidoro Millán González-Pardo, Ramón Cabanillas, R. Carballo Calero e R. Piñeiro. Pagarán algúns pesos pol-o traballo (coido que uns 300) e ademáis servirá de base pra unha intensa laboura a prol da nosa língoa que compre desenrolar alá.

Istes días estivo por eiquí o Prof. Piel. Non tiven ocasión de falar co-íl, inda que me aseguraron que voltará axiña a Santiago e n-ise caso farei pol-o ver.

Unha forte aperta do teu bó amigo

Ramón Piñeiro

b

Santiago, 11-09-52

Sr. D. Isidoro Millán
Madrid

Querido Isidoro:

Envioume D. Ramón [Cabanillas] o teu ben meditado e crarísimo informe¹, que estimo será de grande utilidade pra o desenrolo das xestións iniciadas.

Si ves a Galicia agora no inverno, non deixes de me avisar. teño o meirande intrés en te informar persoalmente de como están as cousas e das posibilidás concretas que temos para a realización da empresa, pois haber hainas, inda que non é cousa de as dar xa por seguras porque iso non sería asinado. Como sabes, eu son bastante realista e non me deixo impresionar doadamente por puras aparencias.

O conxunto do teu informe coido que prantexa o problema en termos moi centrados. pode ser, ó meu ver, un excelente punto de partida no enfoque das cousas. Si che hei decir a verdade, a única cousa que me semella sin xustificación é mesmamente a incrusión do meu nome, pois nin por autoridade nin por preparación pode resultar eficaz a miña presenza. Trátase de unha empresa á que eu somentes podoo aportar entusiasmo.

En fin, querido Isidoro, ista é unha cousa que temos que levar adiante. Cando veñas xa falaremos.

Unha aperta moi forte do teu amigo

Ramón

¹ Refírese ó <<EN TORNO AL “SEMINARIUM LINGUAE GALLAECIAE INVESTIGANDA”>> ou tamén ó “PARA LA EMPRESA DE UN GRAN DICCIONARIO GALLEGO”. Os dous traballos, da autoría de Isidoro Millán, publicáronse como apéndice en *Cartas de Ramón Cabanillas a Isidoro Millán en modo de antífona*. Cadernos Ramón Piñeiro (XVIII). Xunta de Galicia. 2011.

Santiago, 11-07-53

Querido Isidoro:

Temo que xa non esteñas en Madrid, nin xiquera en España, porque na tua carta do día 4 anunciábasme a partida inminente pra Alemaña. Como eu estiven uns días fora, hastra onte non-a recibín.

Levei unha grande alegría co-a tua carta, pois nela fas unhas cantas suxerencias moi interesantes pra nós. Tamén me alegrei moito de que nos enviaras os titulares do “Onomástico”, pois temos mentes de o editar axiña. Coido que non haberá nada que lle modificar.

Como na Alemaña vas a botar varios meses, cando teñas morriña non deixes de nos poñer unhas letras. Enviarémosche noticias da Terra e algún libro de “Galaxia”, que aló faranche boa compañía.

Unha aperta moi forte do teu amigo

Ramón Piñeiro

Compostela, 26-03-54

Meu querido amigo:

Recibín a tua carta e mail-as notas adxuntas. Dende logo, completamente de acordo con canto me dis e moi contento da posibilidade de que tí poñas man no asunto. O libro¹ non irá á imprenta mentras tí non veñas a Galicia e o consideres “listo” pra ser impreso. Temos todos — i-eu de maneira moi especial — un vivo interés en que ista edición salia, de algunha maneira, unida ó teu nome. O amigo Piel tivo a feliz iniciativa de te comprometer velis nolis. Nós temos o meirande interés en non danar o teu prestixio “profesional”. Todo o contrario. Moito nos gustaría que tí poideras presentar ista edición de Sarmiento como un “mérito”. Conta co noso millor desexo e, dende logo, co-a aceptación das suxerencias que che se ocorran en beneficio da edición, pois Sarmiento ben o merece todo.

Dende logo, conta con varios exemplares da nova edición. Xa falaremos persoalmente de todo iso.

O que eu quixera, inda que seña pregándochlo, é que no prólogo figurase o teu nome. Como eu non conozo o prólogo de Piel, pois eu díxenlle que o enviase directamente á editorial pra ganar tempo e así o fixo, non sei si a mención diste fai innecesario que se sinale a tua intervención por decilo il espresa e craramente. Na “nota de editorial” — cuias modificacións son moi atinadas e oportunas — non apareces mencionado, i-eu na redación orixinal da “nota” había posto o teu nome ó falar das indicacións marxinales.

De acordo en que non debe ir o prólogo de Lago. Mira, en definitiva, o que faremos será dispoñer a edición entre tí e máis eu, ben seña xuntándonos en Pontevedra ben seña en Santiago.

O que convén e que o trámite da censura se resolva inantes de que tí veñas pra logo non ter que agardar pol-a autorización.

Mándochlo por correo unha separata dun novo ensaio sobre a saudade que publiquei fai pouco. Tiña eiquí o exemplar destinado pra tí e non

¹ Estase a falar do *Onomástico* de Sarmiento.

cho mandara por desconocer as tuas señas. Non é, naturalmente, para que interrumpas a lectura de Aristófanes, que será máis amena de contido e máis urxente sobre todo.

Unha aperta moi forte do teu amigo

Ramón Piñeiro.

Compostela, 31-03-54

Querido Isidoro:

Recibín a tua segunda carta mail-as notas pra o “Onomástico”. Agardo que tamén tí terás recibido unha miña. Entre os dous temos que facer que a edición seña dina do bó Sarmiento.

Moi asisadas as tuas consideracións sobre a importancia fundamental da fala fronte a total-as virguerías estilístico-eruditas que a xente anda a facer. Totalmente de acordo. Confío en che poder demostrar cando veñas pol-a terra a efectividade dista coincidencia cos teus puntos de vista.

Que teñas, como agardo, pleno e rotundo éxito de licenciatura. Non deixes de me anunciar o teu regreso a Galicia.

Unha aperta moi forte do teu amigo

Ramón Piñeiro

Compostela, 08-11-54

Meu querido amigo Millán:

Recibín a tua carta. As razóns que me dás da demora na preparación do “Onomástico” son absolutamente convincentes. Estou ben seguro de que honraremos millor a Sarmiento facendo as cousas ben que facéndolas a présa. As garantías que tí queres tomar pra acadar a meirande fidelidade no texto debémolas suscribir todos. Pol-o tanto, no tocante a ista edición nós queremos facer as cousas como tí dispoñas.

Dende logo, o problema de facilitáremosche un mecanógrafo idóneo ahí en Madrid non é doado pra nós. O ideal sería que o texto viñera disposto directamente das tuas mans, porque iso evitaría que tiveras tí que correxir as probas dispois. De acordo co “teu” texto, nós mesmos as podíamos correxir con todo coidado, inda que se che enviasen a tí unha vez correxidas pra efectos de supervisión. Ora: como ise traballo mecánico non debe entrar dentro do concepto de colaboración técnica, que é a que tí tan xenerosamente nos prestas, que penso que debería de compensárseche do xeito máis oportuno, por exemplo regalándoches algunha obra importante da tua especialidade. Diste xeito non che pagamos o teu traballo material, naturalmente, pro quedache pol-o menos como testemuño do noso agradecemento. Eu quixera que me dixeses cal é a obra que máis che interesa adquirir. Será unha proba de amizade e de confianza que moito che agradecerei, ben entendido que nunca terá carácter de petición senón de suxerencia miña, xa que isa é a pura verdade.

A idea que apuntas de ir facendo envíos parciais do texto para ganar tempo é moi atinada.

Faremos a revisión que nos indicas das listas de nomes xeográficos tomando como base o Madoz ou o Nomenclator.

Fixen os primeiros pescudamentos sobre o inquérito lexicográfico que me enviaches. Agardo aínda algúns datos máis. Dentro de poucos días mandareichos todos. Xa che anticipo que todas as voces dadas por Sarmiento que figuran no teu inquérito, siguen aínda en uso.

Moi interesantes as noticias e suxerencias que me comunicas sobre as “Coplas y frases gallegas...”. Pol-a miña banda, apresúrome a te informar do seguinte: nós temos o proeiro de publicar isa obra de Sarmiento dispois do

“Onomástico” e temos no noso poder o manuscrito orixinal –autógrafo– do P. Sarmiento. Encarregamos a Ferro de o transcribir. O feito de que o Pensado se dispoña a facer o mesmo sobre unha copia é cousa moi interesante, inda que eu coido que sería leal advertilo de que se está preparando a edición tomando por base o manuscrito orixinal. Tí fai libremente o uso que che pareza da información que che facilito. Dende logo, supoño que ise infolio de “Coplas y frases gallegas...” é o que está composto con cento e pico de coplas gallegas compostas por Sarmiento pra utilizar as voces que recolleu en Pontevedra e firmadas co pseudónimo de Tío Marcos da Portela, ás que acompaña de centos de notas eruditas. Si é ise, nós temos o manuscrito orixinal.

Pol-a miña parte, a noticia de que Pensado traballa en cousas nosas alégrame moito. Teño a esperanza de que aínda publicaremos algunha obra díl en “Galaxia”.

Axíña che enviarei ises datos que me pedías.

Unha aperta moi forte do teu amigo

Ramón Piñeiro

Compostela, 18-11-54

Querido Isidoro:

Acabo de ler no xornal compostelán “La Noche” a gratísima nova de que che entregaron o “Premio extraordinario da licenciatura”. Levei unha grande e sincera alegría, non só por se tratar do trunfo de un amigo –cousa sempre moi grata– senón porque, niste caso, teño a íntima sensación de que o teu trunfo atínguenos un pouco a todos nós, mesmo coma si se tratase de un trunfo da cultura galega. Ista miña espranzada ilusión ha de se confirmar plenamente o día –¡Díol-o faga cercán!– en que nos axuntemos todol-os devotos das letras galegas, en Pontevedra ou en Compostela, pra celebráremos arredor de tí a saída de unha fermosa edición galega de Platón ¿non sí?

Aproveito a ocasión de te felicitar de todo corazón pra che enviar os datos lexicográficos que me pediras. Aínda serán completados. Polo de agora mándoche o que xa teño no meu poder. Agardo que me contestarás con toda liberdade e franqueza á carta que che escribín fai días.

Unha aperta moi forte do teu bó amigo

Ramón Piñeiro

Compostela, 02-02-55

Meu querido amigo:

Fai tres días, con motivo de acompañar a Rof Carballo no seu viaxe de Santiago a Vigo, tiven ocasión de falar persoalmente con Paco del Riego. De acordo co que tiñamos falado na casa do Ben-Cho-Sey, pergunteille qué sabía do tocante ó abono de dereitos a Cabanillas pol-a edición das súas obras. Díxome que nada lle tiñan falado de tal asunto, máis que él tiña mentes de prantexalo cando lles envíe os orixinás preparados. Pénsalles decir que íl renuncia moi gostosamente a toda cras de honorarios pol-o traballo de percurar, ordear, copiar e dispoñer a edición das obras, pro, en cambio, pide que se lle abone a Cabanillas unha cantidade axeitada pol-a edición. Como queira que del Riego é o representante oficial do Centro Galego i-é, ademáis, o encargado de xestionar istas edicións, supoño que a súa recomendación será máis valedeira que calquera outra que se poidese facer.

Como xa che diría Cabanillas, Alvaro [Gil] prometeu, sin dificultade, facilitarche a máquina de escribir. Confío en que tal promesa fose verificada xa.

A gran antoloxía “Rosalía – Pondal – Curros”, na que, como sabes, Cabanillas fixo a escolma e mail-o prólogo do Curros, xa está editada. Sin duda trátase do libro millor editado de toda a literatura galega. certo que o conxunto dos tres poetas ben merecían a honra de seren presentados con todo o requintado arte da máis outa biblofilia europea. A ver cando podemos editar así unha tradución galega da Odisea feita por tí.

Unha aperta moi forte do teu bó amigo

Ramón Piñeiro

P.D.

Non deixes de lle dar lembranzas
miñas a Cabanillas.

Compostela, 07-03-55

Sr. D. Isidoro Millán
Madrid

Meu querido amigo:

Recibín a tua carta. Pouco dispois, unha doenza gripal obrigoume a gardar cama unha dúcea de días. A “Obra Completa” do gran Cabanillas xa está preparada, dispois de unha coidadosa revisión das distintas edicións de cada obra. Somentes falta copiar o “Poema de Samos”, que inda non se puido copiar porque [Agustín] Portela non-o entregou. O estudo idiomático faino, ó cabo, o poeta Iglesia Alvariño. Leva xa tempo traballando no estudo do idioma nos distintos poetas galegos, así que o material xa o tiña, en realidade, preparado.

Moito me desagradou o que me dís da máquina “prometida”. Coido que sería totalmente improcedente insistir na mesma xestión. O único que cabe facer é alugar unha i-esquencerse do “ofrecemento”. Si non-o fixeches aínda, non agardes máis.

Como che tiña anunciado na miña anterior, a xestión en América farase de total acordo cos teus desexos agora ó enviar os orixinais.

Onte lín nos xornás a noticia da creación de unha “cátedra Rosalía de Castro” ahí na Central. Xa te podes imaxinar a miña sorpresa. Non sei cal será o segredo da súa xestación nin cales os plans pra a poñer en marcha. Tí, como estás dentro da casa, saberalo millor.

Hoxe marchou o coengo Ferro Couselo pra Braga a un “Congreso de Filosofía Portuguesa” que orgaizou a Facultade Pontificia de aquila cidade. Tiñan moito interés en que concurrise xente de Galicia. Tamén me convidaron a mín, mais como non podía asistir limiteime a lles enviar un traballo.

Dille a Cabanillas que o seu exemplar de colaborador da antoloxía “Rosalía – Pondal – Curros”, que se acaba de editar en París con todol-os requintes da máis outa bibliofilia europea, quixéronllo enviar por correo certificado e non lle diron curso en Correos por teren orden da aduana española de non cursar ningún libro “editado en castelán ou demais linguas hispánicas”. Mandaranllo por man en canto teñan ocasión.

Unha aperta moi forte do teu bó amigo

Ramón Piñeiro

Benquerido Isidoro:

Sei que estiveches eiquí cadrando con unha breve ausencia miña. Sentín ben non te ver.

Entre as cousas que tiña pra che decir hai unha relativa ás decraracións publicadas polo mercedario de Poyo sobre o orixinal do “Onomástico”. Polo visto ise bó frade¹ está totalmente desorientado. Tanto Ferro Couselo como Xosé María Álvarez Blázquez, que conocen manuscritos de Sarmiento — e incluso teñen algúns no seu poder — negan redondamente que o manuscrito reproducido polo A.B.C. seña autógrafo de Sarmiento. Tanto Ferro como Álvarez Blázquez móstranse completamente categóricos, sendo os seus xuicios completamente independentes entre sí. Trátase dunha espontánea e plena coincidencia. Tanto un coma outro coidan que se trata dun apógrafo da época, pro nunca do manuscrito orixinal. Non tería nada de particular que se tratase da mesma copia que manexou Lago González e que logo fose parar a poder de Rey Soto, quen, coa sua infinita vaidade, aseguráralle ó inesperto frade que se trataba do manuscrito orixinal.

Por fin fóisenos o gran Cabanillas. Os teus, que estaban alí, xa te terán informado compridamente do enterro que tivo. Na Universidade preparan un aito en honra sua. Tamén prepara outro a Real Academia Gallega.

Eiquí están ensaiando a “Antígona” de Anouilh, traducida ó galego², pra representárena en xaneiro.

Nistes dias sairá un libro de poemas de Ernesto Guerra da Cal³, que é, como sabes, o catedrático de Filoloxía románica de New York University. O anterior que saíu, que foi o de Pimentel, coido que che gustaría.

Unha aperta moi forte do teu amigo.

Ramón Piñeiro

¹ Se cadra o P. Sanlés, bibliotecario do convento.

² Por Xosé Luís Franco Grande e Xosé Manuel Beiras Torrado.

³ *Lúa de alem-mar*. Galaxia. 1959.

Índice onomástico

A

Abraira, Xosé Bieito.....	XII, XIII, D, Apéndice I
Álvarez Blázquez, Emilio	III
Álvarez Blázquez, Xosé María	III, XXII, k
Álvarez Gallego, Xerardo	Apéndice I
Amado Carballo, Luís	XV, XXII
Anouilh, Jean	k
Aparicio, Juan.....	XXVII, XXXI
Aristófanes	d
Arruga Liró, Hermenegildo	XXXIV
Asorey Andaluz	XXVII, XXXIII
Aspiazú, Iñaki de.....	Apéndice I
Aurorita.....	XVI

B

Baltar, Antón.....	XXXIX
Baltar, Ramón	XXXI
Banet, José María	XXXI
Barcia Trelles, Camilo.....	XXXIX
Bardón, libreiro	XXXIII, A
Baroja, Pío.....	4
<i>Ben-Cho-Shey</i> (Xosé Ramón Fernández-Oxea) ..I, II, IV, XI, XXVIII, XXX, XXI, F, 1, 2, 4, 5, h	
Blanco Amor, Eduardo	78
Borobó (Raimundo García Domínguez).....	I
Bouza-Brey, Fermín.....	XVI, XXI, XXII, XXIV, XXXIV, XXXVI, 5, C
Bóveda, Ánxel	4, 5, I
Bustamante Muñoz, María Josefa (Dona Fita)	XXVII, XXVIII, Única

C

Cabanillas Enríquez, Ramón	XII-XVII, XIX, XXI-XXII, XXIV, XXV, XXVII, XXVIII, XXXI, XXXVI, XXXVIII, A, E, F, I, K, a, b, h, i, k
Canabal, Xesús	Apéndice I
Carballo Calero, Ricardo	III, XXII, XXVII, XXXVI, 4, a

Carballo Quiroga, Alfonso	Apéndice I
Carro, Xesús	Apéndice I
Casares	III
Castelao	I-III, XIII, XXII, XXX, C, L, Apéndice I
Castro, Rosalía de.....	XV, XVIII, XIX, XXII, XXIV, XXVII, 3, h, i
Claudio	XXXIX
Collazo, Celso	XX, XXV, XXX
Colmeiro, Manuel.....	XXI, XXVII, XXXI, XXXVIII
Cortezón, Daniel.....	XXXVIII
Cortón	B
Couselo Bouzas, José	II
Cuevillas, Florentino	VI, XVI, XXXIX
Cunqueiro, Álvaro.....	a
Cuña Novás, Manuel.....	XXV
Curros Enríquez, Manuel	XXII, XXII, h, i

D

Darriba.....	K
Delfín Santos	XXIII
Díaz Caneja, doutor	VI, VII, IX
Durán Loriga, arquitecto	VI

E

Estévez, Edmundo.....	4
-----------------------	---

F

Fernández Boado.....	XXXIV
Fernández de la Vega, Celestino.....	XX, XXII, XXVII, XXXIX, 4, I
Fernández del Riego, Francisco....	I, IV, XII-XIV, XVI, XX, XXXVIII, 4, 7, Apéndice I, a, h
Fernández Ferreiro, Xosé	XXXVI
Fernández López, Antonio.....	XII, XIII, XXXI, 2, 7
Fernández López, Manuel	XXX
Fernández López, Xosé.....	XXX
Fernández Refojo, Óscar	XX
Fernández, Marcial.....	7
Ferro Couselo, Xesús	II, VI, XII, XIII, XXII, XXXI, C, f, i, k

Figuerola, marqués de	XV
Filgueira Valverde, Xosé F.	XXIII, F
Fita, Dona (María Josefa Bustamante Muñoz)	XXVII, XXVIII, Única
Fole, Ánxel	VI, XX
Fraguas Fraguas, Antonio	II, D
Franco Grande, Xosé Luís	XXXIX
Franco, Nicolás	5
Fuenmayor, E.	XXII

G

Gala, Dona (Murguía de Castro)	XIX, 8
Algarra, Isabel.....	A, B, C, D, E, F, G, H, I, K
Gamallo Fierros, Dionisio	XXVIII, XXXVI, XXXVIII, 4, 5, 6, 8
García de Diego, Vicente.....	1
García Domínguez, Raimundo (Borobó).....	I
García Durán, Juan	I
García Luengo, Eusebio.....	XVIII
García Sabell, Domingo	XVIII, XX, XXI, XXV, XXVII
Gastañaduy	5
Gil Varela, Álvaro .XI, XIII, XXII, XXVIII, XXX, XXXI, 1, 2, 4-6, 8, A, B, E, G, h	
Gil Varela, Emilio.....	XXII, 1, 4, 5, 6, A, I
Gómez Ledo, Avelino	5
Gómez Pereira, dom Mauro	2
Gómez Román, Manuel	III, V, XII, XIII, XXII, XXIII, XXV, XXXI, XXXVII, E, F
González López, Emilio.....	XXXIX
González Salgado, Leuter	I, III, VI, F
González, Cesáreo	XXXIV
González García-Paz, Sebastián	Apéndice I
Grandío, Constantino	XXV, 4
Guerra da Cal, Ernesto.....	k

H

Heidegger, Martin	XXII, XXXVI
Hernández, libreiro	XXVIII, XXXIX

I

Ibañez Fernández, José	I
Iglesia Alvariño, Aquilino	V, XVI, i
Iglesias Vilarelle, Antonio	XXII, XXIII, F
Iglesias, Enrique	F
Isla Couto, Ramiro	G
Isla Couto, Xaime.	XII, XIII, XVI, XXII, XXII, XXXI

J

Jiménez Alonso, Blanca	I-IX, XI-XIV, XVI-XIX, XXI, XXII, XXIV-XXXIX, 5-8, F, G, H, I, K
Joaquín de Carvalho.....	XXIII

L

Lago González, Manuel.....	d, k
<i>Laxeiro</i>	VI
López García, Isabel	I-VI, XI, XX, XXVI, XXIX-XXXIX
López, Perfecto.....	Apéndice I
Lorenzo, Antonio	XXXVIII
Lorenzo Fernández, Xaquín (<i>Xocas</i>)	XVI, 4
Lorenzo Fernández, Xurxo	4
Loriente, Vicente.....	V, XV, XXV, XXVIII, XXXIV, XXXVI, XXXVII
Lugrís, Ramón	XXXI

M

Madoz, Pascual.....	f
Maiztegui, I. B.	XXXVIII
Manolo	XVI
Martínez Risco, Sebastián.....	XII, XIII, XXII, XXXI
Martínez Barbeito, Carlos	XX
Maside, Carlos	XXVII
Maza, Domingo	Apéndice I
Méndez Ferrín, Xosé Luís.....	XXXIX
Menéndez Pidal, Ramón	1
Michelena, Koldo.....	XI, XXX
Millán González-Pardo, Isidoro	XIV, XXII, XXII, XXXVIII, 1, 2, 4, E, a
Minguillón, Julia	XIV

Monteagudo, Luís	VII
Montero Díaz, Santiago	XXVII, XXXIV
Montes, Euxenio	XV
Moralejo Laso, Abelardo.....	H
Mosquera Martínez, Evaristo Antonio	IV, XXV, XXXI, A, B, C
Murguía de Castro, Gala	XIX, 8
Murias.....	7

N

Narváez Macías, Luisa, duquesa de Valencia	I, VII, X
Naya, Juan.....	XXVII
Noriega Varela, Antonio	XXII
Núñez Búa, Xosé.....	B, C, D, 78, 80

O

Otero Aenlle, Enrique	XXII
Otero Pedrayo, Ramón...II-IV, VI, XII-XIV, XVI, XVII, XX, XXII, XXIII, XXVI-XXVIII, XXXI, XXXIV, XXXVIII, XXXIX, 1, 2, A, C, F	

P

Páramo González, José.....	I
Pardo Bazán, Emilia	XXII
Parga Pondal, Isidro.....	XVI
Pastor de la Médem, Antonio	D
Pastor, Miguel (doutor)	Apéndice I
Paz-Andrade, Valentín	V, VI, XXII, XXXIX, 4-7, D, F
Pedret Casado, Paulino.....	XXVII
Pensado	f
Penzol, Pedro.....	XXI
Pérez Cosme.....	8
Pérez Sánchez, Manuel Antonio	XXII
Piel, Joseph.....	XXII, a, d
Pimentel, Luís	XXVII, XXXIV, k
Piñeiro, Ramón	XVI, XXVII, 1, 2, 4, B, C, E, H, a
Pintos Villar, Xosé Manuel	XIV
Pita Andrade, José Manuel	VI, VII, XXVI, B
Platón	g

Pokorny, Julius	XXIV, XXVI, XXVII
Pondal, Eduardo.....	XXII, h, i
Portela, ilustrador	i
Pozo Garza, Luz	XXXVI
Prada, Rodolfo	II, XI, XII, Apéndice I
Prado Coelho	XXVII
Prieto Marcos, Manuel	XV, XVI, 7
Puente, Manuel.....	Apéndice I

Q

Quiroga Palacios, Fernando (arcebispo)	1, 3, Apéndice I
--	------------------

R

Rabanal Álvarez, Manuel	XVIII
Ramón Algarra, Mabel	F, G, I, K
Ramón Fernández-Oxea, Xosé (<i>Ben-Cho-Shey</i>) .I, II, IV, XI, XXVIII, XXX, XXI, F, 1, 2, 4, 5, h	
Rey Baltar, Ramón	I
Rey Soto, Antonio.....	XIV, k
Risco, Vicente	XVI, XXII, XXVI
Rodríguez Lapa, Manuel	XXII, XXVII, a
Rodríguez Somoza, Ramón	XXVII, XXVIII, XXXIV, XXXVI, XXXVII
Rodríguez, Ramón	XIX, XXIV
Rof Carballo, Xoán	XXV, XXVII, h
Rosón, Antonio.....	V, VI, 7

S

Saco López, Cesáreo	I
Sánchez Cantón, Francisco Javier	XXVII
Sánchez Guisande, Gumersindo (doutor)	Apéndice I
Sanlés, padre	k
Santalices, fillo.....	8
Sarmiento, padre	XIV, XXII, 4, C, d, e, f, k
Seoane, Luís	77
Sixto Seco, Agustín.....	XXVIII
Stokowski, Leopold	XX

T

Teixeira de Pascoaes	XXIII, XXVII
Tobío, Lois	Apéndice I
Torres, Xohana	XXXIX

U

Uribe, Manuel (doutor)	Apéndice I
------------------------------	------------

V

Valencia, Luísa	I, VII, X
Vázquez Seijas, Manuel	4, 5
Vázquez, Pura	XX, XXXVI
Vicetto, Benito	XXXVIII
Villar Ponte, Ramón	XVII, 1, 2, 4, 5
Villaverde	XIV
Pereira, Virxinia	Apéndice I

X

<i>Xocas</i> (Xaquín Lorenzo Fernández)	XVI
---	-----

9 RECURSOS EN LIÑA E 213 PUBLICACIÓNS
DO CENTRO RAMÓN PIÑEIRO
PARA A INVESTIGACIÓN EN HUMANIDADES
1994-2013
Santiago de Compostela

RECURSOS EN LIÑA

Lingüística

ARRECADA: *Servizo de Terminoloxía Galega* (<http://www.cirp.es/rec2/arrecada.html>).
BILEGA: *Bibliografía Informatizada da Lingua Galega* (<http://www.cirp.es/bdo/bil/>).
CODOLGA: *Corpus Documentale Latinum Gallaeciae* (<http://balteira.cirp.es/codolga>).
CORGA: *Corpus de Referencia do Galego Actual* (<http://corpus.cirp.es/corgaxml>).
COTOVIA: *Conversor texto-voz* (<http://www.gts.tsc.uvigo.es/cotovia/cotovia.gl.html>).
ES>GL: *Tradutor automático español-galego* (<http://www.xunta.es/tradutor/>).

Literatura

BIRMED: *Bibliografía de Referencia da Lírica Medieval Galego-Portuguesa* (<http://www.cirp.es/pls/bdo2/f?p=BIRMED>).
MEDDB: *Base de datos da Lírica profana galego-portuguesa* (<http://www.cirp.es/pls/bdo2/f?p=meddb2>).
DiTERLI: *Base de datos do Dicionario de termos literarios (letras A-D) (E-H)* (<http://www.cirp.es/pls/bdo2/f?p=DITERLI>).

OBRAS IMPRESAS (I), EN DISQUETE (D), EN CD-ROM (CD) E/OU EN LIÑA (W)

Medio	Título	Nº publ.
Lingüística		
I	<i>Repertorio bibliográfico da lingüística galega (desde os seus inicios ata 1994 inclusive)</i> . Francisco García Gondar (dir.) et alii.	11
I	<i>Euromosaic. Producción e reprodución dos grupos lingüísticos minoritarios da UE</i> . Peter Nelde, Miquel Strubell e Glyn Williams. [Mercedes Penoucos Castiñeiras (trad.)].	22
I, W	<i>Marco Europeo Común de referencia para as linguas: aprendizaxe, ensino, avaliación</i> .	115
I, W	<i>Niveis de competencia en lingua galega. Descrición de habilidades e de contidos adaptados ao Marco europeo común de referencia para as linguas (MECRL)</i> . Elvira Fidalgo et alii.	132
I, W	<i>Bibliografía analítica da lingua galega (2004)</i> . Francisco García Gondar (dir.) et alii.	144

I, W	<i>Bibliografía analítica da lingua galega (2005 e complementos de 2004).</i> Francisco García Gondar (dir.) e Silvana Castro García.	157
Lingüística: Fraseoloxía		
I, W	<i>Actas do I Coloquio Galego de Fraseoloxía.</i>	30
I, W	<i>As imaxes da lingua rusa. Ensaíos históricos, etimolóxicos e etnolingüísticos sobre fraseoloxía.</i> Valerii Mokienko. [Ekaterina Lossik (trad.)].	52
I, W	<i>Fraseoloxía eslava. Manual universitario para a especialidade de lingua e literatura rusas.</i> Valerii Mokienko. [Ekaterina Guerbek (trad.)].	53
I, W	<i>Aspectos teóricos da fraseoloxía.</i> Anatolij Baránov; Dmitrij Dobrovol'skij. [Fernando de Castro (trad.)]	172
I, W	<i>Refraneiro galego da vaca.</i> Pedro Benavente Jareño e Xesús Ferro Ruibal.	6
I, W	<i>Cadernos de fraseoloxía galega 1. Fraseoloxía do mar na mariña luguesa.</i> Paco Rivas.	54
I, W	<i>Cadernos de fraseoloxía galega 2. Refraneiro galego.</i> Xesús Taboada Chivite.	55
I, W	<i>Cadernos de fraseoloxía galega 3. Achegas a un dicionario de refráns galego-castelán, castelán-galego.</i> M ^a do Rosario Soto Arias.	84
I, W	<i>Cadernos de fraseoloxía galega 4. Estudos e recadativas.</i> VV. AA.	85
I, W	<i>Cadernos de fraseoloxía galega 5. Refraneiro galego e outros materiais de tradición oral.</i> Francisco Vázquez Saco.	86
I, W	<i>Cadernos de fraseoloxía galega 6, 2004.</i>	107
I, W	<i>Cadernos de fraseoloxía galega 7, 2005.</i>	118
I, W	<i>Cadernos de fraseoloxía galega 8, 2006.</i>	129
I, W	<i>Cadernos de fraseoloxía galega 9, 2007.</i>	146
I, W	<i>Fraseoloxía de Moscovo e outros materiais de tradición oral. Anexo 1, 2007 de Cadernos de fraseoloxía galega.</i> José Augusto Ventín Durán.	147
I, W	<i>Cadernos de fraseoloxía galega 10, 2008.</i>	156
I, W	<i>Cadernos de fraseoloxía galega 11, 2009.</i>	174
I, W	<i>Cadernos de fraseoloxía galega 12, 2010.</i>	187
I, W	<i>Cadernos de fraseoloxía galega 13, 2011.</i>	196
I, W	<i>Cadernos de fraseoloxía galega 14, 2012.</i>	202
I	<i>Cadernos de fraseoloxía galega 15, 2013.</i>	213
Lingüística: Terminoloxía		
I+D	<i>Formulario notarial.</i> Victorino Gutiérrez Aller.	40
I+D	<i>Regulamentos municipais I.</i> Xoaquín Monteagudo Romero.	41
I	<i>Vocabulario multilingüe de organismos acuáticos.</i> Fernando Lahuerta Mouríño e Francisco X. Vázquez Álvarez.	63
I, W	<i>Vocabulario multilingüe de acuicultura.</i> Fernando Lahuerta Mouríño, Francisco X. Vázquez Álvarez e Xosé L. Rodríguez Villanueva.	78

I, W	<i>Dicionario galego de televisión.</i> Edith Pazó Fernández.	117
I, W	<i>O nome e o símbolo dos elementos químicos.</i> M. R. Bermejo, A. M. González-Noya e M. Vázquez.	134
I, W	<i>Glosario de termos para a avaliación de linguas.</i> Alte.	154
I, W I	<i>Dicionario galego de recursos humanos.</i> Lucía Dans Álvarez de Sotomayor, Yolanda Maneiro Vázquez e Inés Veiga Mateos.	181
I, W	<i>Dicionario galego de Bioloxía galego-castelán-inglés.</i> J. Gómez Márquez, A. M ^a Viñas Díaz e Manuel González González (coords.).	188
I, W	<i>Dicionario de alimentación e restauración.</i> Manuel González González (coord.)	199
Lingüística: Lexicografía		
I, W	<i>Diccionario Italiano-Galego.</i> Isabel González (dir.) et alii.	64
I, W	<i>O libro das palabras (obra xornalística completa).</i> Constantino García. [Teresa Monteagudo Cabaleiro e María Carme García Arias (eds.)].	92
I, W	<i>Diccionario Galego-Latino clásico e moderno.</i> Xosé López Díaz.	178
Lingüística: Etnolingüística		
I, W	<i>O libro da vaca. Monografía etnolingüística do gando vacún.</i> Pedro Benavente Jareño, Xesús Ferro Ruibal.	180
Literatura e fontes medievais		
I, W	<i>As Cantigas de Loor de Santa María.</i> Milagros Muíña, Fernando Magán Abelleira e M ^a Xesús Botana Villar.	106
I, W	<i>Cantigas de madre galego-portuguesas. Estudo de xéneros das cantigas líricas.</i> Paulo Roberto Sodré. [Antonio Augusto Domínguez Carregal e Marta López Macías (trads.)].	155
I, W	<i>Cantigas de Santa María, proposta de explotación didáctica.</i> Elvira Fidalgo e Milagros Muíña.	116
I	<i>Cantigas do mar de Vigo.</i> Antonio Fernández Guiadanes et alii.	35
I, W	<i>Carolina Michaëlis e o Cancioneiro de Ajuda, hoxe.</i> Mercedes Brea (coord.).	113
I	<i>Estudios galegos en homenaxe ó profesor Giuseppe Tavani.</i> Elvira Fidalgo e Pilar Lorenzo Gradín (coords.).	4
I	<i>Livro de Tristán e Livro de Merlin. Estudio, edición, notas e glosario.</i> Pilar Lorenzo Gradín e José António Souto Cabo (eds.).	72
I	<i>Lírica profana galego-portuguesa. Corpus completo das cantigas medievais, con estudio biográfico, análise retórica e bibliografía específica.</i> Mercedes Brea (coord.) et alii.	19
I, W	<i>O cancionero de Pero Meendiz de Fonseca.</i> Laura Tato Fontaíña.	148
I, W	<i>Orixes da Materia de Bretaña (A Historia regum Britanniae e o pensamento europeo do século XII).</i> Santiago Gutiérrez García.	75
I	<i>Tratado de Albeitaria.</i> José Luís Pensado Tomé (ed.).	105
I, W	<i>Pola melhor dona de quantas fez Nostro Senhor. Homenaxe á profesora Giulia Lanciani.</i> Mercedes Brea (coord.)	165

I	<i>Guía para o estudo da lírica profana galego-portuguesa.</i> Marina Meléndez Cabo, Isabel Vega Vázquez e Esther Corral Díaz (coord.)	182
I, W	<i>Aproximacións ao estudo do vocabulario trobadoresco.</i> Mercedes Brea (coord.).	185
I	<i>Actas das I Xornadas das Letras Galegas en Lisboa.</i> Luís Alonso Girgado (coord.).	39
I	<i>Antoloxía do conto neozelandés.</i> María Fe González Fernández (ed.).	58
I, R	<i>Diccionario de termos literarios. A-D.</i> Equipo Glifo. (Tamén recurso en rede).	38
I, R	<i>Diccionario de termos literarios. E-H.</i> Equipo Glifo. (Tamén recurso en rede).	81
I	<i>Informe de literatura 1995.</i> Blanca-Ana Roig Rechou (coord.) et alii.	14
I	<i>Informe de literatura 1996.</i> Blanca-Ana Roig Rechou (coord.) et alii.	25
I, CD	<i>Informe de literatura 1997 (o CD-ROM tamén inclúe os dous informes anteriores).</i> Blanca-Ana Roig Rechou (coord.) et alii.	37
I, CD	<i>Informe de literatura 1998 (o CD-ROM tamén inclúe os tres informes anteriores).</i> Blanca-Ana Roig Rechou (coord.) et alii.	48
I, CD	<i>Informe de literatura 1999 (o CD-ROM tamén inclúe os catro informes anteriores).</i> Blanca-Ana Roig Rechou (coord.) et alii.	62
I, CD	<i>Informe de literatura 1995-2000.</i> Blanca-Ana Roig Rechou (coord.) et alii.	73
I, CD	<i>Informe de literatura 1995-2001.</i> Blanca-Ana Roig Rechou (coord.) et alii.	79
I, CD	<i>Informe de literatura 1995-2002.</i> Blanca-Ana Roig Rechou (coord.) et alii.	93
CD	<i>Informe de literatura 2003.</i> Blanca-Ana Roig Rechou (coord.) et alii.	109
CD	<i>Informe de literatura 2004.</i> Blanca-Ana Roig Rechou (coord.) et alii.	119
CD	<i>Informe de literatura 2005.</i> Blanca-Ana Roig Rechou (coord.) et alii.	135
CD	<i>Informe de literatura 2006.</i> Blanca-Ana Roig Rechou (coord.) et alii.	145
CD	<i>Informe de literatura 2007.</i> Blanca-Ana Roig Rechou (coord.) et alii.	159
CD	<i>Informe de literatura 2008.</i> Blanca-Ana Roig Rechou (coord.) et alii.	173
CD	<i>Informe de literatura 2009.</i> Blanca-Ana Roig Rechou (coord.) et alii.	179
CD	<i>Informe de literatura 2010.</i> Blanca-Ana Roig Rechou (coord.) et alii.	194
CD	<i>Informe de literatura 2011.</i> Blanca-Ana Roig Rechou (coord.) et alii.	203
CD	<i>Informe de literatura 2012.</i> Blanca-Ana Roig Rechou (coord.) et alii.	211
I	<i>Poética da novela de autoformación. O Bildungsroman galego no contexto narrativo hispánico.</i> M ^a de los Ángeles Rodríguez Fontela.	18
I	<i>Terra, mar e lume. Poesía de Bosnia-Herzegovina, Bulgaria, Croacia, Eslovenia, Macedonia, Montenegro e Serbia.</i> Úrsula Heinze de Lorenzo (intr., selección e trad.).	15
I, W	<i>Clave Orión. Números XII-XIII-XIV-XV.</i> Luz Pozo Garza (ed. e dir.)	164

Literatura: Facsímiles

I, W	<i>A Gaita Gallega (A Habana, 1885-1889).</i> Luís Alonso Girgado et alii. (eds.) / 2 ^a ed.: 2006.	51, 122
------	---	---------

I	<i>A saudade nos poetas gallegos. Ramón Cabanillas Enriquez e Eladio Rodríguez González.</i> [Luís Alonso Girgado e Teresa Monteagudo (eds.)].	65
I+CD, W	<i>Aires d'a miña terra (Bos Aires, 1908-1909).</i> Carmen Fariña Miranda (ed.).	97
I	<i>Airiños d'a miña terra (A Habana, 1909).</i> María Cuquejo Enríquez (ed.).	112
I	<i>Alba. Hojas de poesía. Follas de poesía (A Coruña, 1948 – Vigo, 1956).</i> Luís Alonso Girgado et alii. (eds.).	8
I+CD, W	<i>Alma Gallega (Montevideo, 1919-1967).</i> Luís Alonso Girgado e María Vilariño Suárez (eds.).	126
I, W	<i>Arazua (Montevideo, 1929-1930) / Raza Celta (Montevideo, 1934-1935).</i> Luís Alonso Girgado e María Vilariño Suárez (eds.).	125
I	<i>Aturuxo. Revista de poesía e crítica (Ferrol, 1952-1960).</i> Luís Alonso Girgado et alii. (eds.).	2
I	<i>Aturuxos. Ramón Armada Teixeira.</i> [Luís Alonso Girgado (ed.)].	77
I, W	<i>Bohemia. Revista semanal ilustrada (A Habana, 25 de abril de 1915).</i> Luís Alonso Girgado (intr.) e Marisa Moreda Leirado (ed.).	152
I, W	<i>Centro gallego (Montevideo, anos 1917-1918, números 1-13).</i> Luís Alonso Girgado e María Cuquejo Enríquez (eds.).	108
I	<i>Cristal (Pontevedra, 1932-1933).</i> Luís Alonso Girgado et alii. (eds.).	29
I, W	<i>Cultura Gallega (A Habana, 1936-1940) [Facsimile dos anos 1936-1937].</i> Luís Alonso Girgado et alii. (eds.).	45
I	<i>Doutrina e ritual da moi nobre orde galega do Sancto Graal. Vicente Risco.</i> [Afonso Vázquez-Monxardín Fernández (ed.)].	31
I+CD, W	<i>Eco de Galicia. (A Habana, 1917-1936) [Facsimile dos anos 1917-1918].</i> María Lojo Abeijón (ed.).	96
CD, W	<i>El gallego. Periódico semanal. Órgano de los intereses de su nombre.</i> Manuel Quintáns Suárez e Marisa Moreda Leirado (eds.).	150
I, W	<i>Eufonía (Buenos Aires 1958-1959).</i> Luís Alonso Girgado, María Cuquejo Enríquez e Manuel Quintáns Suárez (eds.).	111
I, W	<i>Galicia. Revista do Centro Galego (Montevideo, 1929, número 151).</i> María Cuquejo Enríquez (ed.).	114
I, W	<i>Galicia. Revista del Centro Gallego.</i> Luís Alonso Girgado, Marisa Moreda Leirado e María Vilariño Suárez (eds.).	130
I+CD, W	<i>Galicia. Revista semanal ilustrada (A Habana, 1902-1930) [Facsimile dos anos 1904-1905].</i> María Vilariño Suárez (ed., estudo e índices).	151
I+CD, W	<i>Galicia. Revista semanal ilustrada. (A Habana, 1902-1930) [Facsimile dos anos 1902-1903].</i> Luís Alonso Girgado (ed.).	138
I+CD, W	<i>Galicia Moderna. Semanario de Intereses Generales (A Habana, 1885-1890).</i> Luís Alonso Girgado et alii. (eds.).	76
CD, W	<i>Galicia Nueva (Montevideo, 1918).</i> Luís Alonso Girgado (ed.).	124
I	<i>Galiza. (Mondoñedo 1930-1933).</i> Luís Alonso Girgado et alii. (eds.).	42
I	<i>Gelmírez. Hojas de otoño a primavera (Santiago de Compostela, 1945-1946).</i> Luís Alonso Girgado et alii. (eds.).	12

I	<i>La Alborada (A Habana, 1912)</i> . Luís Alonso Girgado et alii. (eds.).	43
I	<i>La Noche. Suplemento del Sábado (Santiago de Compostela, 1949-1950)</i> . Luís Alonso Girgado et alii. (eds.).	20
I, W	<i>La Primera Luz. Manuel Martínez Murguía</i> . [Vicente Peña Saavedra e Manuel Fernández González (eds.)].	60
I	<i>La Tierra Gallega (A Habana 1894-1896)</i> . Luís Alonso Girgado e Teresa Monteagudo Cabaleiro (eds.).	80
I	<i>La Tierra Gallega (A Habana, 1915)</i> . Luís Alonso Girgado (ed.).	44
CD, W	<i>La Unión Gallega</i> . Manuel Quintáns Suárez (ed.).	133
I, W	<i>Mundo gallego. Revista de Galicia en América (Bos Aires, 1951-1952)</i> . Luís Alonso Girgado, Marisa Moreda Leirado e María Vilarinho Suárez (eds.).	142
I	<i>Nós. Páxinas gallegas do diario da Cruña 'El Noroeste' (1918-1919)</i> . Luís Alonso Girgado e Teresa Monteagudo Cabaleiro (eds.).	69
CD, W	<i>O Irmandiño. Órgao da Irmandade Galeguista do Uruguai</i> . Luís Alonso Girgado, Élida Abal Santorum e Alexandra Cilleiro Prieto (eds.).	177
I	<i>Plumas e Letras en 'La Noche' (1946-1949)</i> . Luís Alonso Girgado et alii. (eds.).	13
I	<i>Posío (Ourense, 1945-1946)</i> . Luís Alonso Girgado et alii. (eds.).	9
I	<i>Posío, Arte y Letras (Ourense, 1951-1954)</i> . Luís Alonso Girgado et alii. (eds.).	17
CD, W	<i>Prensa galega en Arxentina (1907-1963): Lar Galician / Alalá / Alborada / Alén Mar</i> . Luís Alonso Girgado, Marisa Moreda Leirado e María Vilarinho Suárez (eds.).	139
I	<i>Resol (Galicia 1932-1936), Bos Aires (1937-1938), Galicia (1990)</i> . Luís Alonso Girgado et alii. (eds.).	28
I, W	<i>Saudade (Verba galega nas américas (México, D.F., 1942-1953)</i> . Luís Alonso Girgado, Marisa Moreda Leirado e María Vilarinho Suárez (eds.)	149
I, W	<i>Suevia. (Bos Aires, 1913. Revista gallega regionalista) / (Bos Aires, 1916. Revista gallega)</i> . Luís Alonso Girgado (intr.), Marisa Moreda Leirado e María Vilarinho Suárez (eds.).	140
I+CD, W	<i>Tapal</i> . Carmen Fariña Miranda (ed.).	88
I+CD, W	<i>Tierra Gallega: Seminario regional ilustrado (Montevideo, 1917-1918)</i> . Carmen Fariña Miranda (ed.).	110
I, W	<i>Universitarios. Revista de la F.U.E. (Santiago de Compostela 1932-1933)</i> . María Cuquejo Enríquez e Luís Alonso Girgado (eds.).	123
I, W	<i>Yunque. Periódico de vanguardia política</i> . Luís Alonso Girgado, Marisa Moreda Leirado e María Vilarinho Suárez (eds.).	137
CD, W	<i>Escolma de almanagues galegos (1865-1929) [Bos Aires - A Habana - Galicia]</i> . Manuel Quintáns Suárez (ed.).	158
I, W	<i>1985. Almanaque gallego. F. Lage e G. Díaz (dirs.)</i> [Manuel Quintáns Suárez, Alexandra Cilleiro Prieto, Élida Abal Santorum e Luís Alonso Girgado (eds.)]	160
I	<i>Lérez. Revista do centro pontevedrés de Bos Aires (1962)</i> . Luís Alonso Girgado (ed.).	161

CD, W	<i>Prensa galega da Arxentina (1935-1964)</i> . Luís Alonso Girgado, Élica Abal Santorum e Alexandra Cilleiro Prieto (eds.).	162
I, W	<i>Céltiga. Bos Aires (1924-1932). Revista gallega de arte, crítica, literatura y actualidades</i> . Luís Alonso Girgado, Élica Abal Santorum e Alexandra Cilleiro Prieto (eds.).	163
I, W	<i>Soma de craridades por Álvaro Cunqueiro e unha carta a Luís Seoane por Santiago Montero Díaz</i> . Luís Cochón e Luís Alonso Girgado (eds.).	189
DVD	<i>Céltiga. 1925-1926</i> . Luís Alonso Girgado, Manuel Quintáns Suárez, Alexandra Cilleiro Prieto, Élica Abal Santorum e Lorena Domínguez Mallo (eds.).	206
Literatura: Narrativa e poesía recuperada		
I	<i>A cruz de salgueiro</i> . Xesús Rodríguez López. [Manuel González e María González (eds.)].	23
I, W	<i>A obra narrativa en galego</i> . Manuel Lugrís Freire. [Modesto Hermida García e Xabier Campos Villar (eds.)]. / 2ª edic.: 2006.	57, 121
I	<i>Alira de Elfie, A Reina Loba e outros relatos</i> . Manuel Lois Vázquez. [Manuel López Vázquez (ed.)].	26
I	<i>As noites no fogar e outros textos</i> . Ángel Vázquez Taboada. [Anxo Tarrío Varela e Alexandra Cabaleiro Carro (eds.)].	70
I	<i>Baixo do alpendre e outros relatos</i> . M. P. Amor Meilán. [Mª Teresa Araujo García (ed.)].	27
I, W	<i>Contos do Turreiro</i> . Avelino Rodríguez Villar [Anxo X. Rajó Pazó (ed.)]	183
I	<i>Escolma</i> . Manuel Martínez Murguía. [Luís Alonso Girgado e Teresa Monteagudo (eds.)].	61
I	<i>Escolma</i> . Eladio Rodríguez González. [Constantino García, Luís Alonso Girgado e Teresa Monteagudo Cabaleiro (eds.)].	68
I	<i>Folla Bricia. Poesía galega Completa</i> . Xosé Crecente Vega. [Ricardo Polín (ed.)].	82
I	<i>Gallegada e outros textos en prosa de Valentín Lamas Carvajal</i> . [Rafael Adán Rodríguez (ed.)].	102
I, W	<i>Narradores ocasionais do século XIX (Relato breve)</i> . [Modesto Hermida (coord.)].	101
I	<i>O vento segrel</i> . Augusto Mª Casas. [Luís Alonso Girgado e Carmen Fariña Miranda (ed.)].	83
I, W	<i>Obra galega</i> . Xosé Otero Espasandín. [María Cuquejo Enríquez (ed.)].	128
I	<i>Obra galega</i> . Xulio Sigüenza. [Luís Alonso Girgado e Josefa Beloso Gómez (eds.)].	59
I, W	<i>Obra narrativa en galego</i> . Amador Montenegro Saavedra. [Eulalia Agrelo Costas e Isabel Mociño González (ed., intr. e notas)].	141
I	<i>Obra narrativa en galego</i> . Aurelio Ribalta y Copete. [Mª Eulalia Agrelo Costas (ed.)].	56
I	<i>Obra narrativa en galego</i> . Heraclio Pérez Placer. [Isabel Soto López (ed.)].	34
I	<i>Obra narrativa en galego</i> . Uxío Carré Aldao. [Modesto Hermida García e Mario Romero Triñanes (eds.)].	66

I	<i>Paja brava de El Viejo Pancho e outras obras. José A. Y Trelles.</i> [Gustavo San Román (ed.)].	32
I	<i>Relatos e outras prosas. Roque Pesqueira Crespo.</i> [M ^a Teresa Araújo García (ed.)].	71
I	<i>Salayos e outros poemas. Manuel Núñez González.</i> [Amelia Rodríguez Esteves (ed.)].	36
I	<i>Sulco e vento. Álvaro de las Casas.</i> [María Cuquejo Enríquez (ed.)].	95
I	<i>A obra narrativa en galego de Fortunato Cruces.</i> [M ^a Vanesa Solís Cortizas (ed.)]	204
I	<i>Poesía galega de Eloy Luís André.</i> [César Camoira Vega (ed.)]	212
	Filosofía e ensaio	
I	<i>A filosofía krausista en Galicia.</i> Ramón López Vázquez.	3
I	<i>Castelao humorista.</i> Siro López.	16
I, W	<i>Celestino Fernández de la Vega. Pensador do novo galeguismo.</i> Ramón López Vázquez.	143
I	<i>Ética xeral.</i> Ramón del Prado. Ramón López Vázquez.	49
I	<i>Fundamentos antropolóxicos da obra de Castelao.</i> Anxo González Fernández.	46
I	<i>Hamlet e a realidade cunqueirana.</i> Anxo González Fernández.	10
I	<i>Historia do pensamento antropolóxico en Galicia.</i> Alfredo Iglesias Diéguez.	50
I	<i>O Padre Feixoo, escolástico.</i> Ramón López Vázquez.	7
I	<i>O pensamento rexeneracionista de Eloy Luís André (Do europeísmo ó galeguismo).</i> Ramón López Vázquez.	21
I	<i>Suma da lóxica. Guillermo De Ockham.</i> [Xosé Calviño Pueyo (trad.)].	47
I	<i>Ramón Piñeiro: sobre a saudade e outros temas.</i> Luís Rey Núñez.	94
I	<i>Roberto Nóvoa Santos. (Nova interpretación antropolóxica).</i> Ramón López Vázquez.	99
I	<i>Domingo García-Sabell, fenomenólogo.</i> Ramón López Vázquez	205
	Cine	
I	<i>Filmografía galega. Longametraxes de ficción.</i> Ángel Luís Hueso Montón e José M ^a Folgar de la Calle (coords.).	33
I	<i>Filmografía galega. Curtametraxes.</i> Ángel Luís Hueso Montón e José M ^a Folgar de la Calle (coords.).	74
	Ramón Piñeiro e Cadernos Ramón Piñeiro	
I	<i>Lembranza de Ramón Piñeiro. Catro discursos.</i> VV. AA.	1
I	<i>Ramón Piñeiro (video-libro).</i> Carlos Casares Mouriño.	24
I	<i>Conversa con Ramón Piñeiro.</i> Manuel Rico Verea.	87
I, W	<i>Cadernos Ramón Piñeiro (I). Ramón Piñeiro: dúas lecturas.</i> Anxo González Fernández e Ramón López Vázquez.	89

I, W	<i>Cadernos Ramón Piñeiro (II). Ramón Piñeiro: cronobiografía e cartas.</i> Luís Alonso Girgado e Teresa Monteagudo Cabaleiro.	90
I, W	<i>Cadernos Ramón Piñeiro (III). Bibliografía e hemerografía de Ramón Piñeiro: unha contribución.</i> Luís Alonso Girgado, María Cuquejo Enríquez e Teresa Monteagudo Cabaleiro.	91
I, W	<i>Cadernos Ramón Piñeiro (IV). Ideas sobre a lingua galega na obra de Manuel Murguía.</i> José Ángel García López.	98
I, W	<i>Cadernos Ramón Piñeiro (V). Cartas de Ramón Piñeiro a Ricardo Carballo Calero.</i> Luís Alonso Girgado, María Cuquejo Enríquez e Carmen Fariña Miranda (eds.).	100
I, W	<i>Cadernos Ramón Piñeiro (VI). Idacio Lémico: Chronica (379 – 469).</i> Xoán Bernárdez Vilar.	103
I, W	<i>Cadernos Ramón Piñeiro (VII). Antón e Ramón Villar Ponte. Unha irmandade alén do sangue.</i> Emilio Xosé Ínsua López.	104
I, W	<i>Cadernos Ramón Piñeiro (VIII). Diálogos na néboa. Álvaro Cunqueiro e Ramón Piñeiro na xénese da literatura galega de posguerra.</i> Manuel Forcadela.	120
I, W	<i>Cadernos Ramón Piñeiro (IX). Sobre o humor de Cervantes no Quixote.</i> Siro López.	127
I	<i>Cadernos Ramón Piñeiro (X). A pretensa nostalxia da autoridade (Unha interpretación parcelar d'O porco de pé de Vicente Risco).</i> Alba Martínez Teixeira.	136
I, W	<i>Cadernos Ramón Piñeiro (XI). Cartas a Filgueira Valverde e outros.</i> Luís Alonso Girgado, Élica Abal Santorum e Alexandra Cilleiro Prieto (eds.).	166
I, W	<i>Cadernos Ramón Piñeiro (XII). Cartas de Ramón Piñeiro a José Luis Pensado.</i> Luís Alonso Girgado, Élica Abal Santorum e Alexandra Cilleiro Prieto (eds.).	167
I, W	<i>Cadernos Ramón Piñeiro (XIII). Epistolario de Ramón Piñeiro a Isidoro Millán González-Pardo (1952-1971).</i> Luís Cochón e Miro Villar (ed., intr. e notas).	168
I, W	<i>Homenaxe a Ramón Piñeiro.</i> Alexandra Cilleiro Prieto e Élica Abal Santorum (eds.).	169
I, W	<i>Ramón Piñeiro. Letras Galegas 2009. Ramón Piñeiro na lembranza (catálogo).</i> Siro López.	170
I, W	<i>Cadernos Ramón Piñeiro (XIV). A casa! o val! a patria homilde! Celebración de Uxío Novoneyra (1930 –1999)</i>	175
I, W	<i>Cadernos Ramón Piñeiro (XV). Ramón Piñeiro: epistolario lugués.</i>	176
I, W	<i>Cadernos Ramón Piñeiro (XVI). I-en todo silencio preguntado. Celebración de Uxío Novoneyra II.</i> Luís Cochón, Luís Alonso Girgado, Alexandra Cillero Prieto e Élica Abal Santorum (eds.).	186
I, W	<i>Cadernos Ramón Piñeiro XVII. Bibliografía e hemerografía de Ramón Piñeiro.</i> Luís Alonso Girgado e outros.	190
I, W	<i>Cadernos Ramón Piñeiro XVIII. Cartas de Ramón Cabanillas a Isidoro Millán en modo de antífona.</i> Luís Cochón.	191
I, W	<i>Cadernos Ramón Piñeiro XIX. Homenaxe a Fernández Pérez-Barreiro Nolla.</i> Luís Alonso Girgado, Nicolás Vidal e Alexandra Cillero Prieto.	192

I, W	<i>Cadernos Ramón Piñeiro XX. Álvaro Cunqueiro. Remuíño de prosas.</i> Luís Alonso Girgado, Luís Cochón, Lorena Domínguez Mallo.	195
I	<i>Cadernos Ramón Piñeiro XXI. Correspondencia habida entre Xosé Mª Álvarez Blázquez e Isidoro Millán González Pardo.</i> X. L. Cochón, Alejandra Cillero Prieto e Lorena Domínguez Mallo.	197
I	<i>Cadernos Ramón Piñeiro XXII. Correspondencia de Xosé Neira Vilas con Valentín Paz Andrade e Celso Emilio Ferreiro.</i> XXII. Xosé Neira Vilas (ed.)	198
I	<i>Cadernos Ramón Piñeiro XXIII. Saiban cantos estas cartas viren... Álvaro Cunqueiro e Alberto Casal (1955-1961).</i> Luís Cochón (introdución e edición).	200
I	<i>Cadernos Ramón Piñeiro XXIV. A luminosa mirada dos ollos Isaac. Isaac DíazPardo. Obra dispersa.</i> Edición e prólogo de Xosé Ramón Fandiño Veiga.	201
I	<i>Cadernos Ramón Piñeiro XXV. Roberto Vidal Bolaño. Escritos sobre teatro.</i> Xosé Luís Cochón Touriño (ed.) e Lorena Domínguez Mallo (col.)	207
I	<i>Cadernos Ramón Piñeiro XXVI. Rosalía na cobiza do lonxe.</i> VV.AA	209
I	<i>Cadernos Ramón Piñeiro XXVII. Cartas a Fermín Penzol.</i> Xosé Luís Cochón Touriño (ed.), Lorena Domínguez Mallo (col.) e Anastasio Iglesias Blanco (col.)	210
Véxase tamén o apartado de Filosofía e Ensaio.		
Outros		
I	<i>Epistolario galego de Miguel de Unamuno.</i> Alexandre Rodríguez Guerra.	67
I	<i>Guía de alimentación.</i> Pedro Benavente Jareño.	5
I	<i>Redes e peixes. Saberes dun mariñeiro.</i> Xavier Rodríguez Vergara.	153
I, W	<i>Escritos sobre Federalismo e Galeguismo.</i> Aureliano Pereira. [Esther Martínez Eiras (trad.)].	131
I, W	<i>Máis aló da nación unificadora: en defensa do federalismo multinacional.</i> Alain Gagnon.	171
I, W	<i>A nacionalización do pasado irlandés (1845 – 1937).</i> Xavier R. Madriñán	184
I, W	<i>A prensa galega de Cuba.</i> Xosé Neira Vilas	193
DVD	<i>Álvaro Cunqueiro (1911-1981).</i> Luís Alonso Girgado e Lorena Domínguez Mallo (Coord.)	208

*As Cartas a Fermín Penzol
de Ramón Piñeiro, de Cabanillas, de Ben-Cho-Shey
e de Otero Pedrayo*

(“Cadernos Ramón Piñeiro”, XXVII)

conforman un libro epistolario
que saíu do prelo
no mes de decembro do ano 2013

en

Compostela
SCRIPTA MANENT

galici@

ISBN 978-84-453-5120-8

